

System szkolnictwa wyższego i nauki
Prawno-kanoniczne aspekty funkcjonowania

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa”

Numer projektu NdS/550272/2022/2022

Kwota dofinansowania 500 000,00 zł,

Całkowita wartość projektu: 520 000,00 zł

System szkolnictwa wyższego i nauki
Prawno-kanoniczne aspekty funkcjonowania

Redakcja naukowa

Rafał Borowy

Igor Kilanowski

WARSZAWA 2024

Recenzent:

prof. ucz. dr hab. Marek Stokłosa

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Wydawnictwo Michalineum

ISBN 978-83-7019-802-2

Spis treści:

1. **mgr lic. Maciej Kiliszek**, Od nauki wiary do instytucji uniwersytetu: o edukacji i wychowaniu w dokumentach soborów powszechnych
2. **Maciej Aleksander Urbański**, Uniwersytety katolickie w świetle Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku i Konstytucji Apostolskiej Jana Pawła II *Ex Corde Ecclesiae*
3. **mgr lic. Justyna Sawicka**, Funkcjonowanie szkół doktorskich w Polsce w dyscyplinie prawo kanoniczne jako realizacja nauczycielskiego zadania Kościoła
4. **mgr lic. Piotr Ulrich**, Urząd wielkiego kanclerza na uniwersytecie – wybrane aspekty prawne
5. **ks. mgr Bartosz Skawiński**, Granice swobody poglądów głoszonych przez wykładowców uniwersytetów katolickich w świetle Kodeksu prawa kanonicznego
6. **ks. dr Kamil Krakowski**, Prawne aspekty funkcjonowania wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej
7. **ks. mgr Paweł Kasperowicz**, Analiza porównawcza programów *compliance* na Universidad Pontificia Comillas y Universidad de Navarra
8. **Jakub Kochanowicz**, Wpływ prawa kanonicznego na nauczanie teologii w szkolnictwie wyższym
9. **Kamil Mruk**, Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami w szkołach i placówkach oświatowych
10. **ks. mgr Michał Kacprzyk**, Statut Papieskich Dziel Misyjnych jako podstawa prawna wyróżnionej działalności misyjnej Kościoła katolickiego

Część I

Nauczycielskie zadanie Kościoła w realizacji misji kształcenia wyższego i prowadzenia
działalności badawczej

mgr lic. Maciej Kiliszek

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0002-3208-3870

e-mail: maciej.kiliszek@student.uksw.edu.pl

Od nauki wiary do instytucji uniwersytetu: o edukacji i wychowaniu w dokumentach soborów powszechnych

Treść: Wstęp. 1. Okres od II Soboru Laterańskiego (1139). 2. Od III Soboru Laterańskiego (1179) do Soboru Trydenckiego (1545-1563). 2.1. Bezpłatne nauczanie w ustawodawstwie soborowym. 2.2. Społeczna rola uniwersytetów w ustawodawstwie soborowym. 2.3. Wpływ soborów na program nauczania i wychowania. 2.4. Stopnie akademickie. 3. II Sobór Watykański (1962-1965). Podsumowanie.

Wstęp

Powszechnie wiadomo, że współczesna instytucja uniwersytetu bierze swoją nazwę od średniowiecznego *universitas magistrorum et scholarium* – ogółu nauczycieli i nauczanych¹. Warto zwrócić uwagę na to, że uniwersytet jako miejsce nauczania na zaawansowanym poziomie nie jest wyłączną własnością cywilizacji europejskiej, a jego odpowiedniki można znaleźć wszędzie tam, gdzie kultura intelektualna rozwija się dynamicznie. Nie dziwi więc istnienie Akademii Platńskiej w Starożytnej Grecji, szkół Szang-Siang, Tajsue i Guocyjian w Chinach, Nalandy w Indiach, Domu Mądrości w Bagdadzie, Uniwersytetu Magnaury w Konstantynopolu, a'l-Karawijjin w Fezie czy al-Azhar w Kairze². Uczelnie te, w czymś co dziś nazwano by ramowym programem kształcenia, oferowały swoim uczniom dostęp do najnowszych osiągnięć nauki, olbrzymich zbiorów piśmienniczych i przekazywały wiedzę, między innymi, z zakresu filozofii, logiki, matematyki, teologii, medycyny czy prawa.

Widząc taką różnorodność geograficzną i kulturową należy zadać sobie pytanie: co sprawiło, że to średniowieczny uniwersytet, który wyrósł w europejskiej kulturze, do dziś jest niejako modelem organizacji szkolnictwa wyższego? W niniejszym artykule autor będzie chciał podjąć się analizy historycznego rozwoju prawnego aspektu funkcjonowania uniwersytetów i

¹ Por. J. AMMER, *Universität*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, red. W. KASPER, K. BAUMGARTNER, H. BÜRKLE, K. GANZER, K. KERTELGE, W. KORFF, P. WALTER, Freiburg-Basel-Wien 2006, s. 421; *Università*, w: *Enciclopedia Cattolica*, t. 12, Città del Vaticano 1954, s. 859.

² Por. Z. KRZYSZOWSKI, *Uniwersytet*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. GIGILEWICZ, Lublin 2013, s. 1360.

wydziałów kościelnych, zaznaczając nieocenioną rolę soborów powszechnych w kształtowaniu się wizji edukacji i wychowania na uniwersytetach.

1. Okres do II Soboru Laterańskiego (1139)

Od swojego początku Kościół zawsze przykładął wielką troskę do nauczania. Teksty soborów powszechnych są świadkami tej dbałości na przełomie wielu wieków. W przeciągu dwóch tysiącleci Kościół odpowiadał na potrzeby czasu i stosował różne środki by promować naukę wiary, nauczanie i wychowanie. W pierwszym tysiącleciu sobory powszechne troszczyły się przede wszystkim o czystość wiary oraz nauczania urzędowego. Dla przykładu I Sobór Nicejski (325) w kanonie 8 zobowiązuje tzw. „czystych” do zgadzania się i bycia posłusznym nauczaniu Kościoła powszechnego³, a Cyryl Aleksandryjski w drugim liście do Nestoriusza, załączonym do akt Soboru w Efezie (431) zachęca do aby Nestoriusz nauczał (gr. διδάσκειν, łac. doceas) prawd wiary, zgodnie z nauczaniem Kościoła⁴.

W tekstach soborowych można znaleźć również określenia pouczania (gr. τὰ παραγγέλματα, łac. praecepta), nauki (łac. praedictum) czy nauczania (gr. διδάσκειν, łac. docere)⁵. W większości tych przypadków określenia te odnoszą się do przekazywania wiary przez Chrystusa, Apostołów, Kościół katolicki, świętych Ojców czy sobory powszechne. W drugim przypadku określenia te są stosowane, aby zakazać głoszenia nauki sprzecznej z prawowierną doktryną. Trzecim sposobem użycia tych słów jest nakazanie konkretnego zachowania, zgodnego z normą wskazaną przez Ojców soborowych tj. *nauczamy, aby...*

Powyższe określenia będą pojawiać się także w soborach powszechnych drugiego tysiąclecia, ale ze względu na nowe, instytucjonalne podejście do nauczania, w kolejnej części artykułu zostanie pominięty ten aspekt, by móc skupić się na tym, co będzie miało związek z zakładaniem szkół i uniwersytetów, a także z ich szerokimi uprawnieniami.

2. Od III Soboru Laterańskiego (1179) do Soboru Trydenckiego (1545-1563)

2.1. Bezplatne nauczanie w ustawodawstwie soborowym

³ Conc. Nicean., I, c. 8, gr. ὅτι συνθήονται καὶ ἀκολουθήσουσι τοῖς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας δόγμασι, łac. quod catholicae et apostolicae ecclesiae dogmata suscipiant et sequantur; w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, red. J. ALBERIGO, J. A. DOSSETTI, P.-P. JOANNOU, C. LEONARDI, P. PRODI, Bologna 1973, s. 9-10; *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski (325-787) Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II* [dalej DSP I], red. A. BARON, H. PIETRAS, Kraków 2007, s. 32-35.

⁴ Conc. Ephesin., *Epistula altera Cyrilli ad Nestorium* w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 44; DSP I, s. 118-119.

⁵ *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 49, 87, 122, 130, 137; DSP I, s. 130-131, 222-225, 302-303, 322-323, 340-341, 346-347.

Powszechnie wiadomo, że w średniowieczu Kościół zakładał i wspierał szkoły, które z czasem przyczyniły się do powstania europejskich uniwersytetów⁶, jednakże rzadko kiedy zwraca się uwagę na to, że sobory powszechne swoim ustawodawstwem przyczyniały się do wzrostu poziomu nauczania, dostępności edukacji i wypracowania pewnych standardów w szkolnictwie wyższym, które ciągle obecne są na uniwersytetach.

Warto zwrócić uwagę, że kanon 18 III Soboru Laterańskiego (1179) podaje:

„Ponieważ Kościół Boży zobowiązany jest troszczyć się, jak sumienna matka, o potrzebujących tak wsparcia materialnego, jak i tego, co służy dobru dusz, przeto aby ubodzy, którzy nie mogą liczyć na pomoc z majątku rodziców, nie byli pozbawieni możliwości czytania i rozwoju, w każdym kościele katedralnym niech zostanie wyznaczone beneficjum, odpowiadające potrzebom nauczyciela, który bezpłatnie ma uczyć kleryków tego kościoła oraz ubogich uczniów. W ten sposób uczącemu zapewni się konieczne środki utrzymania, a uczącym się otworzy drogę do wiedzy. Także w innych kościołach czy klasztorach, w których już wcześniej funkcjonowało takie beneficjum, zostanie ono przywrócone. Niech nikt nie wymaga żadnej opłaty za przyznanie licencji do nauczania albo, pod pretekstem jakiegoś zwyczaju, nie żąda czegoś od tego, który naucza, ani niech nie zabrania uczyć, domagając się licencji, temu, kto ma do tego przygotowanie i zdolności”⁷.

Wspomniane wyrażenie „licencji do nauczania” (łac. *licentia docendi*) pojawia się na kilka lat przed III Soborem Laterańskim w liście papieża Aleksandra III, napisanym 20 października 1170-1172 roku⁸. *Licentia docendi* wprowadzona tym pismem wpłynęła na pewną standaryzację poziomu nauczania w szkołach kościelnych. Była ona pewną echem kanonu 34 z synodu rzymskiego (853), który nakazywał z troską ustanawiać tylko wykształconych nauczycieli i profesorów, pomimo tego, że mogłoby ich gdzieś brakować⁹. Podobną regulację

⁶ Por. *Università*, w: *Enciclopedia Cattolica*, s. 857; J. AMMER, *Universität*, s. 420-421; W. KRYSZEWSKI, *Uniwersytet*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, red. J. Wojnowski, Warszawa 2005, s. 311.

⁷ *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski (869-1312) Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne [dalej DSP II]*, red. A. BARON, H. PIETRAS, Kraków 2003, s. 193.

⁸ Por. ALEXANDER III, *Quanto Gallicana ecclesia* (20.10.1170-1172), w: *Patrologia Latina*, red. J. P. MIGNE, Petit-Montrouge 1855, k. 741-742.

⁹ Por. D. XXXVII, cap. 12 w: *Corpus iuris canonici, t. Pars I Decretum Magistri Gratiani, Editio Lipsiensis secunda / post Aemilii Ludovici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg*, red. A. L. Richter, E. Friedberg, Graz 1959; por. G.D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, in qua praeter ea quae P. Labbeus et G. Cossartius et novissime N. Coleti in lucem edidere, ea omnia insuper suis in locis optime disposita exhibentur quae J. D. Mansi evulgavit. Ed. Novissima ab eodem Patre Mansi curata Accedunt etiam notae, et dissertationes quam-plurimae*, t. 14, Paris 1902 „Can. XXXIV De quibusdam locis ad nos refertur, non magistros, neque curam

znajdujemy w konstytucjach IV Soboru Laterańskiego (1215), który nakazywał: „*nie tylko w każdym kościele katedralnym, ale także w innych posiadających wystarczające środki, przełożony powinien powołać odpowiedniego nauczyciela (...). Będzie on w miarę swoich możliwości bezpłatnie nauczał kleryków tych i innych kościołów gramatyki oraz innych przedmiotów (...) Każdemu nauczycielowi kapituła przypisze dochód z jednego beneficjum*”¹⁰. Co więcej, wspomniany kan. 18 III Soboru Laterańskiego wszedł do prawa powszechnego przez promulgację w Dekretalach Grzegorza IX (1234) i przez to uzyskał moc prawną w całym chrześcijańskim świecie¹¹. Obowiązek bezpłatnego nauczania gramatyki oraz teologii – w kościołach metropolitalnych, większych miastach z kościołem katedralnym lub kolegiatą, a także w miarę możliwości w klasztorach mnisznych lub zakonnych – podtrzymywał również Sobór Trydencki (1545-1563). Zarządził on, że aby móc pełnić urząd wykładowcy należy być zatwierdzonym przez ordynariusza miejsca, po zbadaniu życia kandydata, obyczajów i jego wiedzy¹².

2.1. Społeczna rola uniwersytetów w ustawodawstwie soborowym

O wzrastającej roli uniwersytetów świadczy zwyczaj rozsyłania tekstów soborowych do uniwersytetów europejskich. Papież Innocenty IV rozpoczął go pisząc po I Soborze Lyonskim (1245) do uniwersytetu w Bolonii:

*„Innocenty Biskup, Sługa Sług Bożych, najdroższym synom, wykładowcom uniwersyteckim i uczniom Bolonii pozdrowienia i apostolskie błogosławieństwo. Skoro tylko te konstytucje o niektórych sprawach niedawno na Synodzie Generalnym w Lyonie nakazaliśmy promulgować, waszemu uniwersytetowi przez pismo apostolskie je przesyłamy, tą naszą bullą wam przekazujemy, aby rozpowszechnić je zarówno w sądach, jak i w szkołach”*¹³.

inveniri pro studio litterarum. Idcirco in universis episcopiis, subjectisque plebibus, et aliis locis in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia habeatur, ut magistri et doctores constituentur; qui studia litterarum, liberaliumque artium ac sancta habentes dogmata, affidue doceant, quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata”; Ivo Carnutensis, *Decretum IV*, w: *Patrologiae cursus completus sive bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica, omnium ss. Patrum, Doctorum Scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aevo apostolico ad Innocentii III tempora floruerunt*, red. J. P. MIGNE, Petit-Montrouge 1853, t. 161, cap. 214.

¹⁰ DSP II, s. 246-247; por. Conc. Lateranen., IV, const. 11 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 240.

¹¹ Por. C.1, X, *de magistris, et ne aliquid exigatur pro licentia docendi*, V, 5 w: *Corpus iuris canonici, t. Pars 2 Decretalium collectiones, Editio Lipsiensis secunda / post Aemilii Ludovici Richter curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg*, red. A. L. RICHTER, E. FRIEDBERG, Graz 1959.

¹² Por. Conc. Trident., sess. V, de ref. c. 1 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 668-669; *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski (1511-1870) Lateran V, Trydent, Watykan I* [dalej DSP IV], red. A. BARON, H. PIETRAS, Kraków 2007, s. 242-245.

¹³ G.D. MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*..., t. 23, Paris&Leipzig 1903, k. 651, [tłum. MK].

Sobór w Konstancji (1414-1418) nakazał „aby jak najszybciej wysyłać listy z posłaniem [o przebiegu obrad [MK]] do królów i uniwersytetów”¹⁴. Warto zwrócić uwagę, że uniwersytety wymienione zostały zaraz po władcach świeckich. Podobnie miała się rzecz z gwarancjami bezpieczeństwa dla Czechów na Soborze w Bazylei (1431-1437). Sobór ten składał je względem najważniejszych przedstawicieli sprawujących władzę i mających znaczenie w ówczesnym świecie: względem papieża, króla rzymskiego, kardynałów, arcybiskupów, biskupów i innych dostojników kościelnych oraz królów, książąt i innych władców świeckich, a w następnej kolejności uniwersytetów, społeczności miejskich oraz różnorakich dostojników i urzędników¹⁵. Wymienienie uniwersytetów w otoczeniu takich prominentnych osobistości i instytucji wskazuje na ich znaczące oddziaływanie społeczne i polityczne.

Co więcej, o niebagatelnej roli uniwersytetów świadczy fakt, że niekiedy orzeczenia dogmatyczne soborów poprzedzone były zbadaniem sprawy przez uniwersytety i wydaniem przez nie uchwał we wspomnianych sprawach. Dla przykładu tak miało się w sprawie potępienia heretyckich tez Jana Wiclefa oraz Jana Husa na Soborze w Konstancji, które poprzedzone zostało orzeczeniami uniwersytetów w Oxfordzie oraz w Pradze¹⁶ oraz błędów heretyków w sprawie sakramentu chrztu, które potępione zostały przez Uniwersytet Paryski¹⁷. Ponadto, zgodnie z orzeczeniem Soboru w Bazylei kanclerz uniwersytetu (tak samo jak arcybiskupi, biskupi i inkwizytorzy) miał za zadanie troszczyć się o to, by nikt nie posiadał, nie przetrzymywał ani nie przechowywał ksiąg, o których orzeczono, że zawierają treści heretyckie¹⁸. Na tym samym soborze instytucja uniwersytetu została otoczona szczególną opieką prawną. Pomiędzy obowiązkami papieża określonymi na XXIII sesji soboru bazylejskiego, wymienione jest, wśród spraw wielkiej wagi, zajmowanie się sprawami uniwersytetów:

„W ciągu każdego tygodnia albo przynajmniej dwa razy w miesiącu będą się odbywać publiczne konsystorze, podczas których papież zapozna się ze sprawami kościołów katedralnych, klasztorów, książąt i uniwersytetów, oraz

¹⁴ *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, grecki, arabski, ormiański, polski (1414-1445) Konstancja, Bazylea-Ferrara-Florencja-Rzym [dalej DSP III]*, red. A. BARON, H. PIETRAS, Kraków 2007, s. 68-69.

¹⁵ Por. Conc. Basileen., sess. IV w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 462; DSP III, s. 294-297. Podobne gwarancje bezpieczeństwa wydał Sobór w Ferrarze (1438-1439) por. Conc. Ferrar. sess. II.

¹⁶ Por. Conc. Constantien., sess. VIII et XIV w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 413-415, 421; DSP III, s. 64-65, 84-85, 88-89, 126-127.

¹⁷ Por. *Concilii Tridentini actorum: pars altera. Acta post sessionem tertiam usque ad concilium bonaniam translatus / collegit edidit illustravit Stephanus Ehses*, red. S. EHSSES, Friburgi Brisgoviae 1911, s. 864; *Historie des conciles d'après les documents originaux: par Charles-Joseph Hefele traduite en français avec des notes critiques et bibliographiques par dom H. Leclercq et continuée jusqu'à nos jours*, red. C. J. HEFELE, H. LECLERCQ, Paris 1938, s. 179.

¹⁸ Conc. Basileen., sess. XXII w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 494; DSP III, s. 372-373.

innymi zagadnieniami wielkiej wagi. Sprawy sporne oraz mniejszej wagi zostaną przekazane wicekanclerzowi. Papież zaś, w miarę możliwości będzie unikał kwestii spornych i problemów mniejszego znaczenia, aby tym swobodniej koncentrować się na ważniejszych zagadnieniach”¹⁹.

Uniwersytety były tak znaczącymi organizacjami, że na ich autorytet (między innymi) powoływano się w procesie Pedra de Luna, przy okazji rozwiązywania problemu schizmy Benedykta XIII-antypapieża²⁰ oraz przy wyborze papieża Marcina V, które to zakończyły spór „bezbożnej dwoistości” i „przeklętej troistości”²¹.

Pozycja uniwersytetów w ustawodawstwie soborowym (zwłaszcza w soborach szesnastowiecznych) była bardzo wysoka. Świadczą o tym liczne przywileje nadawane uniwersytetom przez sobory powszechne. W trakcie redakcji kanonów o reformie uniwersytety i studia generalne były wymieniane wśród wielu instytucji, którym uprzednio udzielono różnych przywilejów, zgód oraz specjalnych uprawnień²². Dla przykładu, generalna zasada stanowiła, że kandydaci przedstawiani, wybierani albo mianowani przez jakiegokolwiek osoby kościelne, nawet przez nuncjuszy Stolicy Apostolskiej, nie mogli zostać ustanowieni, zatwierdzeni ani dopuszczeni do ich objęcia, jeżeli nie zostali sprawdzeni i uznani przez ordynariuszy miejsc. Wyjątek od tej reguły stanowili kandydaci przedstawieni, wybrani albo mianowani przez uniwersytety, bądź kolegia studiów generalnych²³. Co więcej, uniwersytety i kolegia doktorów wyjęte były z ogólnych zasad ograniczeń jurysdykcji obrońców sądowych²⁴.

Najmocniej o znaczącej pozycji uniwersytetów świadczy prośba skierowana przez Kurię Rzymską do ojców Soboru Trydenckiego o odwołanie przywilejów i zgód na wyłączenie uniwersytetów z jurysdykcji ordynariuszy²⁵.

2.2. Wpływ soborów na program nauczania i wychowania

Ustawodawstwo soborów powszechnych wywarło też wpływ na programy nauczania i kształcenie wyższe. Świadczy o tym chociażby to, że Sobór w Vienne (1311-1312) zobowiązywał istniejące już uniwersytety do nauczania języków obcych i zabezpieczał stosowne wynagrodzenia dla lektorów nauczających języków obcych:

¹⁹ DSP III, s. 388-389; por. Conc. Basileen., sess. XXIII w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 500.

²⁰ Por. DSP III, s. 186-187.

²¹ *Tamże*, s. 234-236.

²² Por. Conc. Lateranen., V, sess. XI, sup. abrogat.; Conc. Trident., sess. XXIV, de ref. c. 18, sess. XXV, de ref. c. 6 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 645, 770-772, 787-788; DSP IV, 156-157, 766-767, 818-821.

²³ Por. Conc. Trident., sess. VII, de ref. c. 13 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 689; *Concilii Tridentini actorum: pars altera...*, s. 998; DSP IV, s. 372-373.

²⁴ Por. Conc. Trident., sess. XIV, de ref. c. 5 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 715-716; DSP IV, s. 518-521.

²⁵ Por. *Concilii Tridentini actorum: pars altera...*, s. 839-840; DSP IV, s. 340.

„pragniemy gorąco, by święty Kościół był bogaty w katolików znających języki obce, szczególnie te, którymi posługują się niewierni, i aby rozumiejąc ich, mogli podawać im wiadomości o świętych prawdach (...) Aby można nabyć odpowiednią znajomość tych języków poprzez skuteczne nauczanie, za zgodą obecnego świętego soboru zarządziliśmy, że gdziekolwiek przybywa rezydować kuria rzymska, a także w Paryżu, Oxfordzie, Bolonii i w Salamance winny powstać szkoły dla studiowania wymienionych niżej języków (...) O wystarczające wynagrodzenia i wydatki lektorów przy kurii rzymskiej zadba Stolica Apostolska, w studiach w Paryżu – król Francji, zaś w Oxfordzie zadbają o to przełożeni, klasztory, kapituły, konwenty, kolegia duchownych z egzempcją i bez niej oraz zarządcy kościołów Anglii, Szkocji, Irlandii i Walii, w Bolonii – Italii oraz w Salamance – Hiszpanii”²⁶.

Te postanowienie podtrzymał Sobór w Bazylei w sesji XIX²⁷. Z kolei V Sobór Laterański (1512-1517) zobowiązał nauczycieli nie tylko do nauczania, ale także do wychowania i troski o dobre obyczaje podopiecznych, by już od dzieciństwa przyzwyczajać ich do dobrego życia²⁸.

I tak określone zostało, że osoby promowane do niższych święceń winny posiadać dobre świadectwo od proboszcza i nauczyciela ze szkoły, w której pobierali naukę²⁹, a przed udzieleniem święceń, biskup z pomocą znanych sobie światłych osób, powinien zbadać znajomość prawa Bożego i przepisów prawa kościelnego kandydatów, a także ich wykształcenie i wiedzę³⁰. Te przepisy były powtórzeniem ustawodawstwa IV Soboru Laterańskiego, który nakazywał biskupom osobiście lub przez odpowiednio wyznaczone osoby pouczać kandydatów do święceń³¹.

Odpowiednim wykształceniem winni się cieszyć osoby mające być promowane do wyższych święceń. Wymagano od nich studium w seminarium duchownym, jakiejś szkole lub na uniwersytecie. Osoby, które zostały skierowane z polecenia lub za zgodą biskupa na takie

²⁶ DSP II, s. 582-585; por. Conc. Viennen., decr. 24 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 379-380.

²⁷ Por. Conc. Basileen., sess. XIX w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 483; DSP III, s. 344-345.

²⁸ Por. Conc. Lateranen., V, sess. IX, de ref. w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 621; DSP IV, s. 96-99.

²⁹ Por. Conc. Trident., sess. XXIII, de ref. c. 5 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 746; DSP IV, s. 692-693.

³⁰ Por. Conc. Trident., sess. XXIII, de ref. c. 7 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 747; DSP IV, s. 694-695.

³¹ Por. C. 14, X, de aetate et qualitate et ordine praeficiendorum, I, 14 w: *Corpus iuris canonici, t. Pars 2 Decretalium collectiones...*; Conc. Lateranen., IV, const. 27 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 248; DSP II, s. 266-267.

studia cieszyły się przywilejem odrębnego sądownictwa kościelnego³². By móc sprostać takim wysokim wymaganiom stawianym kandydatom do święceń wyższych Sobór Trydencki nakazał tworzyć kolegia przy kościołach katedralnych, metropolitalnych i większych kościołach, których zadaniem było kształcenie i wychowywanie młodych ludzi do służby w Kościele. Gdyby pojedynczej diecezji nie byłoby stać na utworzenie stosownego seminarium – można było utworzyć jedno kolegium dla kilku diecezji. W tak utworzonych seminariach mieli obowiązek nauczać odpowiedni wykładowcy³³.

Co więcej, w *dekrecie o reformie ogólnej* Sobór Trydencki zalecił, żeby kwestie wiary były nauczane na uniwersytetach przez *magistrów i doktorów* oraz nakazał troszczyć się o przyjęcie reform soborowych przez uniwersytety i studia generalne. Ponadto poddał je bezpośredniej opiece papieża i zalecił wizytować dla zdrowej reformy³⁴.

2.3. Stopnie akademickie

Znaczący wpływ na promocję kształcenia akademickiego miało ukształtowanie się stopni akademickich. Były one pewnym tytułem, nadanym studentowi przez uniwersytet, po ukończeniu określonego w statutach cyklu studiów. Stopień uniwersytecki był publicznym i autentycznym świadectwem kompetencji naukowych w danej dyscyplinie. W średniowieczu wyróżniano trzy stopnie akademickie i związane z nimi uprawnienia:

- i. bakałarz – mógł prowadzić zajęcia, powtarzając naukę własnego nauczyciela
- ii. licencjat – mógł uczyć bez kierownictwa nauczyciela
- iii. doktor – stawał się członkiem kadry uniwersyteckiej jako nauczyciel³⁵.

W uchwałach soborowych, poza powyższymi stopniami akademickimi można było spotkać się z tytułem czy raczej urzędem *magistra* oznaczającego dosłownie nauczyciela lub mistrza. Zdaje się, że tytuł ten był równoważny z tytułem doktora, gdyż niejednokrotnie określano ten urząd *magistri seu doctores*³⁶. Sam zaś tytuł *doctor* (uczony) wielokrotnie odnoszono nie tylko do osób, które ukończyły studium generalne, ale ogólnie do ekspertów w sprawach nauki i wiary³⁷. Sam zaś system stopni akademickich, wywodzący się z uniwersytetu

³² Por. Conc. Trident., sess. XXIII, de ref. c. 6, 11 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 747-748; DSP IV, s. 694-695, 698-699.

³³ Por. Conc. Trident. sess. XXIII, de ref. c. 18 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 750-753; DSP IV, s. 704-713.

³⁴ Por. Conc. Trident., sess. XXV, de ref. c. 2 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 785; DSP IV, s. 812-813.

³⁵ Por. J. GONZÁLEZ ARGENTE, *Grados académicos*, w: *Diccionario general de derecho canónico*, red. J. OTADUY, A. VIANA, J. SEDANO, t. 4, wyd. 1, Cizur Menor (Navarra) 2012, s. 248.

³⁶ Por. *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 626, 668, 738, 746, 752, 764, 766, 771, 785, 787; DSP IV, s. 110, 242-244, 254, 654, 692, 710, 746, 752, 766, 812, 816.

³⁷ Por. *Conciliorum oecumenicorum decreta*, 619, 635, 641; DSP IV, s. 90, 132, 148, 224, 254, 266, 346, 348, 386, 408.

średniowiecznego – co do zasady – został zachowany w obecnym ustawodawstwie kościelnym, a jego odpowiedniki możemy znaleźć w prawodawstwie różnych państw współczesnych³⁸.

Ustawodawstwo Soboru Trydenckiego z jednej strony wykorzystało instytucje stopni akademickich jako papierek lakmusowy potwierdzający prawdziwą biegłość absolwentów europejskich uniwersytetów, a z drugiej strony wypromowało studia wyższe wśród osób, które miały pełnić ważne zadania w Kościele. I tak uchwały V Soboru Laterańskiego i Trydenckiego wprowadziły wymogi posiadania odpowiedniego wykształcenia do bycia promowanym do pełnienia określonych urzędów:

- i. Posiadaniem stopnia kościelnego powinien cieszyć się duchowny przyjmowany do kościoła katedralnego. Kan. 2 sesji XXII Soboru Trydenckiego podaje, że za zdatnego do tego zadania uznać można duchownego, który był wcześniej *promowany na magistra, doktora lub licencjata świętej teologii bądź prawa kanonicznego na uniwersytecie, albo powinien wykazać się publicznym świadectwem jakiejś akademii, iż jest odpowiednią osobą do nauczania innych. Gdyby zaś był zakonnikiem, wtedy podobne poświadczenie winien posiadać od swoich przełożonych*³⁹.
- ii. Sędziowie i obrońcy wyznaczeni przez Stolicę Apostolską potrzebowali mieć stopień uniwersytecki w zakresie prawa kościelnego do samodzielnego orzekania – w przeciwnym wypadku tacy prawnicy musieli dobrać sobie bezstronnego asesora i orzekać według jego osądu⁴⁰.
- iii. Egzaminatorzy przeprowadzający egzaminy na urząd proboszcza musieli być *magistrami, czyli doktorami albo licencjatami teologii bądź prawa kanonicznego*⁴¹.
- iv. Urząd scholasterii można było powierzyć *wyłącznie doktorom, magistrów albo licencjatom w Piśmie Świętym bądź prawie kanonicznym*⁴².
- v. Spowiednik katedralny, by mógł zostać powołany na ten urząd powinien być *magistrem, doktorem albo licencjatem teologii bądź prawa kanonicznego*⁴³.

³⁸ Por. FRANCISCUS, *Constitutio apostolica Veritatis gaudium* 08.12.2017, AAS 110 (2018), s. 1-41.

³⁹ Por. Conc. Trident., sess. XXII, de ref. c. 2 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 738; DSP IV, s. 652-655.

⁴⁰ Por. Conc. Lateranen., V, sess. X, contr. exempt. w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 630; DSP IV, s. 120-121.

⁴¹ Por. Conc. Trident., sess. XXIV, de ref. c. 18 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 770-772; DSP IV, s. 766-767.

⁴² Por. Conc. Trident., sess. XXIII, de ref. c. 18 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 752; DSP IV, s. 710-711.

⁴³ Por. Conc. Trident., sess. XXIV, de ref. c. 8 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 764; DSP IV, s. 746-747.

- vi. W miarę możliwości archidiaconi powinni być *magistrami teologii albo doktorami bądź licencjatami prawa kanonicznego*⁴⁴.
- vii. Tam, gdzie to możliwe, Sobór Trydencki zaleciłby wszyscy kanonicy – a przynajmniej połowa – kanonii katedralnych i kolegiackich byli *magistrami bądź doktorami lub licencjatami teologii albo prawa kanonicznego*⁴⁵.
- viii. Podczas wakansu stolicy biskupiej kapituła miała obowiązek w przeciągu ośmiu dni od śmierci biskupa wyznaczyć lub zatwierdzić oficjała, czyli wikariusza, który *powinien być przynajmniej licencjatem albo doktorem prawa kanonicznego*⁴⁶.
- ix. Podobnie wśród przymiotów wymaganych od kandydata na biskupa Sobór Trydencki wymienia między innymi:
 - a. *wykształcenie (litterarum scientia)*;
 - b. *posiadanie uniwersyteckiego tytułu przynajmniej licencjusza z teologii lub prawa kanonicznego albo uznanie oficjalnie za zdatnego, świadectwem jakiejś akademii, do uczenia innych. Gdyby był zakonnikiem, uznany przez przełożonych zakonnych za zdatnego do uczenia innych*⁴⁷. Wymóg posiadania stopnia akademickiego przez kandydata na biskupa został utrzymany w obu łacińskich kodeksach prawa kanonicznego oraz w kodyfikacji wschodniej⁴⁸.

3. II Sobór Watykański (1962-1965)

I Sobór Watykański (1869-1870) nie zajmował się kwestiami studiów wyższych. Jednakże w Konstytucji *Dei Filius* wskazał na podwójny porządek poznawczy: rozumu i wiary. Porządki te uznał za zgodne ze sobą i wspierające w poznaniu prawdy. Określił on, że *Kościół*

⁴⁴ Por. Conc. Trident., sess. XXIV, de ref. c. 12 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 766; DSP IV, s. 752-753.

⁴⁵ Por. *Tamże*.

⁴⁶ Por. Conc. Trident., sess. XXIV, de ref. c. 16 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 769; DSP IV, s. 760-761.

⁴⁷ Por. DSP IV, s. 858-859; *Concilii Tridentini actorum: pars sexta. Complectens acta post sessionem sextam (XXII) usque ad finem concilii (17. sept. 1562 – 4. dec. 1563) / collegit edidit illustravit Stephanus Ehses*, red. S. Ehses, Friburgi Brisgoviae 1924, s. 1149-1150; por. Conc. Trident., sess. XXIV, de ref. c. 1 w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 759-761.

⁴⁸ Por. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, AAS 09 (1917), pars II, s. 1-594., kan. 331 § 1 nr 5; *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022., kan. 378 §1 nr 5; *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 18.10.1990, AAS 82 (1990), s. 1045-1364; tekst polski: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, Lublin 2002., kan. 180 nr 6; J. GONZÁLEZ ARGENTE, *Grados académicos*, s. 249-250.

nie tylko nie zwalcza rozwoju ludzkich nauk i umiejętności, ale wspiera je na różne sposoby i dąży do ich rozwoju⁴⁹. Powołując się na nauczanie I Soboru Watykańskiego, Ojcowie II Soboru Watykańskiego (1962-1965) w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* potwierdził słuszną wolność i autonomię kultury ludzkiej, zwłaszcza zaś nauki⁵⁰.

Przed podjęciem dalszych rozważań należy zwrócić uwagę, że II Sobór Watykański w wielu dokumentach podejmował kwestie nauki, nauczania oraz przepowiadania i podobnie, jak to było w przypadku poprzednich soborów, niejednokrotnie mówiąc o nauczaniu czy nauce miał na myśli przekazywany depozyt wiary, moralności czy nauki społecznej Kościoła⁵¹.

Należy zauważyć, że znaczeniu wychowania i zadaniom stawianym podmiotom odpowiedzialnym za nauczanie i szkolnictwo wyższe II Sobór Watykański poświęcił oddzielny dokument – deklarację o wychowaniu chrześcijańskim. Jednakże wychowaniu i zadaniom uniwersytetów poświęcił on wiele miejsca w różnych innych dokumentach, dostrzegając wielkie zadania – zarówno na płaszczyźnie społecznej, kulturalnej, politycznej jak i etycznej – jakie stoją przed wychowawcami i instytucjami odpowiedzialnymi za formację ludzi. Co więcej warto zaznaczyć, że w deklaracji *Gravissimum educationis* „Sobór ogłasza niektóre podstawowe zasady wychowania chrześcijańskiego (...). Po Soborze powinny one zostać szerzej rozwinięte (...) i dostosowane (...) do różnych warunków regionalnych”⁵². W przypadku tego soboru, co do zasady, nie było mowy o aktach ustawodawczych, a o określeniu swego rodzaju *mens legislatoris*, które po soborze powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie w aktach

⁴⁹ Por. Conc. Vatican., I, sess. III, Const. de fide w: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, s. 808-809; DSP IV, s. 900-905.

⁵⁰ Por. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (07.12.1965) [dalej *Gaudium et spes*], w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, nr 59.

⁵¹ Por. Dekret o misyjnej działalności Kościoła *Ad gentes divinitus* (07.12.1965) [dalej *Ad gentes divinitus*], w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, nr. 21-22; Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (18.11.1965) [dalej *Apostolicam actuositatem*], w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, nr. 7, 31; Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (18.11.1965), w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, n 10; Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* (07.12.1965), w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, n 4; *Gaudium et spes*, nr. 23, 28, 33, 62; Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965) [dalej *Gravissimum educationis*], w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, nr 7; Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21.11.1964), w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, n. 18, 25; Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius* (28.10.1965) [dalej *Optatam totius*], w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, nr 16; Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis* (07.12.1965), w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, n 19; Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* (21.11.1964), w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, n. 6, 9-10, 12.

⁵² *Gravissimum educationis*, wstęp.

ściśle prawnych. To dostosowanie na poziomie prawa powszechnego, zgodnie z wymaganiami stawianymi przez II Sobór Watykański, dokonało się za pontyfikatu papieża Jana Pawła II. Promulgował on odnowiony *Kodeks prawa kanonicznego* (25.01.1983) oraz *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich* (18.10.1990), których normy są głęboko zakorzenione w dokumentach soborowych. W łacińskim *Kodeksie* papież zagadnieniu Nauczycielskiego zadania Kościoła poświęcił oddzielną księgę (kan. 747-833), a w *Kodeksie wschodnim* dwa tytuły (kan. 584-666). By uregulować sytuację prawną uniwersytetów i wydziałów kościelnych promulgował on konstytucję apostolską *Sapientia Christiana* (15.04.1979), która została zastąpiona konstytucją apostolską *Veritatis gaudium* (8.12.2017) promulgowaną przez Papieża Franciszka.

W nauczaniu II Soboru Watykańskiego z jednej strony widać pewne tradycyjne podejście w kwestii edukacji. Dla przykładu Sobór podtrzymał instytucję seminarium, zlecając jednak reformę formacji kapłańskiej⁵³ oraz określił „program kształcenia” w seminariach⁵⁴. Z drugiej strony soborowe spojrzenie na kształcenie i wychowanie zostało znacząco rozbudowane. Ojcowi soborowi podkreślają fundamentalne prawo każdego człowieka do kształcenia, a także równość w tym prawie kobiet i mężczyzn⁵⁵. W dekrecie o formacji kapłańskiej *Optatam totius* wskazują na całościowe ujęcie kształcenia, które nie ogranicza się do formacji intelektualnej. Piszą oni:

*ponieważ kształcenie naukowe powinno mieć na celu nie samo tylko przekazywanie wiedzy, lecz prawdziwe wewnętrzne wyrobienie alumnów, należy uważnie się przyjrzeć metodom dydaktycznym, zarówno gdy chodzi o wykłady, kolokwia i ćwiczenia, jak i o podnoszenie poziomu studiów, czy to pracy indywidualnej, czy w małych zespołach. Ze szczególną troską należy zadbać o jedność i gruntowność całego wykształcenia*⁵⁶

Sobór podejmując kwestię edukacji, zwrócił uwagę na jej szerszy kontekst. Nie zatrzymał się tylko na zwiększaniu wiedzy wychowanków, ale zwrócił uwagę na całość osoby ludzkiej. Pierwszy wstępny projekt *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim* nazwany został *De scholis catholicis*. Jednakże Komisja Koordynacyjna uzasadniła, że zmieniła nazwę dokumentu „po to by móc traktować o wszystkich szkołach, katolickich i niekatolickich, i nie zaniedbywać innych środków wychowania, nawet jeśli szkoła zachowuje szczególną wagę w

⁵³ Por. *Optatam totius*, nr 1.

⁵⁴ Por. *Tamże*, nr. 15-16.

⁵⁵ Por. *Gaudium et spes*, nr. 26, 29.

⁵⁶ *Optatam totius*, nr 17.

tym względzie”⁵⁷. W dekrete *Optatam totius* można wyczytać, że zgodnie z zasadami chrześcijańskiego wychowania, kształcenie ma doskonalić doskonałość osobową⁵⁸, a w deklaracji *Gravissimum educationis* Ojcowie soborowi podkreślają nienaruszalne prawo wszystkich ludzi do wychowania, które *dąży do kształtowania osoby ludzkiej*⁵⁹.

II Sobór Watykański przykłada wielką troskę do holistycznego rozwoju osoby wskazując, że z jednej strony rodzice są pierwszymi wychowawcami i to na nich i na rodzinie spoczywa prawo oraz obowiązek wychowania dzieci. Z drugiej strony Sobór zwraca uwagę, że na Kościele również ciąży obowiązek wychowania. Z trzeciej zaznacza, że *państwo powinno zagwarantować dzieciom prawo do odpowiedniego wychowania szkolnego, starać się o kwalifikacje nauczycieli i poziom kształcenia (...) i w ogóle doskonalić szkolnictwo*⁶⁰

W związku z taką doniosłą misją jaka jest wychowanie, nie dziwi, że Ojcowie soborowi szczególną uwagę przykładają do formacji młodzieży, zwłaszcza o różnym pochodzeniu społecznym, dotkniętej ubóstwem, głodem, chorobami czy analfabetyzmem⁶¹. Wielką pomocą w osiągnięciu celu wychowania jest szkoła i ma ona swoje szczególne miejsce w tym procesie, ponieważ *wytrwale i troskliwie kształtuje władze umysłowe, rozwija zdolność prawidłowych sądów, wprowadza w dziedzictwo kultury wytworzonej przez minione pokolenia, kształci poczucie wartości, przygotowuje do życia zawodowego*⁶². II Sobór Watykański podkreśla, że zarówno państwo, jak i Kościół mają prawo do zakładania szkół⁶³. Kościół zakładając szkoły powinien uwzględniać potrzeby współczesności, dlatego obok szkół niższych i średnich docenia szkoły zawodowe, techniczne i instytuty kształcące dorosłych oraz przygotowujące nauczycieli⁶⁴, a przy zakładaniu szkół, zwłaszcza na terenach misyjnych, Kościół nie powinien zamykać się na uczniów, którzy nie są katolikami⁶⁵.

Podjmując temat nauczycieli Sobór podkreśla, że zadanie to wymaga odpowiedniego przygotowania, które powinno odbywać się we właściwych instytutach przeznaczonych do kształcenia nauczycieli różnych w dyscyplinach. Do tego ważnego zadania należy zachęcać ludzi szczególnie do tego uzdolnionych⁶⁶.

⁵⁷ J. AUGUSTYN, *Wprowadzenie do Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*, w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, red. M. PRZYBYŁ, Poznań 2002, s. 480.

⁵⁸ Por. *Optatam totius*, nr 11.

⁵⁹ Por. *Gravissimum educationis*, nr 1.

⁶⁰ Por. *Tamże*, nr. 3, 6; *Gaudium et spes*, nr 52.

⁶¹ Por. *Apostolicam actuositatem*, nr. 30-31; *Ad gentes divinitus*, nr 12; *Gaudium et spes*, nr 31.

⁶² Por. *Gravissimum educationis*, nr 5.

⁶³ Por. *Tamże*, nr. 3, 8.

⁶⁴ Por. *Tamże*, nr 9.

⁶⁵ Por. *Tamże*.

⁶⁶ Por. *Tamże*, nr. 9-10; *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium (04.12.1963)* [dalej *Sacrosanctum Concilium*], w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, nr 15; *Optatam totius*, nr 5.

W kwestii szkolnictwa wyższego Sobór popiera tworzenie specjalistycznych instytutów, fakultetów i uniwersytetów do badania i nauczania wszystkich dziedzin nauki⁶⁷. Zachęca on do tworzenia nowych uniwersytetów i fakultetów katolickich rozmieszczonych w różnych częściach świata, zaznaczając, *aby odznaczały się nie tyle liczebnością, ile rzetelnością nauczania* oraz żeby miała do nich łatwy dostęp *młodzież uzdolniona, choćby i biedna*⁶⁸.

II Sobór Watykański podkreśla fundamentalną rolę badań naukowych dla rozwoju nauki. Zachęca on do zaangażowania na rzecz troski o prawdę, która wymaga autonomii i niezależności badań naukowych opartych na założeniach i metodach właściwych dla danych dyscyplin. Popiera on tworzenie zwłaszcza tych instytutów, które służyć będą rozwojowi badań naukowych⁶⁹. Zauważa on, że *we wszystkich dyscyplinach wiedzy badanie metodyczne, jeśli tylko przebiega w sposób prawdziwie naukowy i zgodny z normami moralnymi, nigdy w istocie nie będzie sprzeczne z wiarą i ubolewa nad niektórymi postawami intelektualnymi, jakich ze względu na nie dość jasne rozumienie słusznej autonomii nauki nie brakowało niegdyś także wśród chrześcijan, a które powodowały w rezultacie spory i kontrowersje i doprowadziły umysły wielu do wniosku, iż wiara i nauka są sobie wzajemnie przeciwstawne*⁷⁰. Ojcowie soborowi zauważają, że naukowcy, poprzez rzetelną pracę badawczą, przyczyniają się do tego, *aby rodzina ludzka wznosiła się ku wyższym kategoriom prawdy, dobra i piękna*⁷¹.

W badaniach naukowych Sobór dostrzega nieocenioną rolę nowoczesnych metod i środków, które mogą pomóc w prowadzeniu głębszych badań⁷².

II Sobór Watykański popiera współpracę naukowców pomiędzy różnymi dyscyplinami, uniwersytetami oraz narodami, dostrzegając nieocenione korzyści, które ta współpraca przynosi całej ludzkości⁷³. Sobór zaznacza, że działalność misyjna Kościoła wymaga naukowego przygotowania i współpracy instytutów naukowych dla dobra misji w zakresie etnologii, lingwistyki, historii, religioznawstwa, socjologii. Zachęca on również do tego, żeby posyłać misjonarzy na studia wyższe⁷⁴.

Biskupi zgromadzeni na Soborze nie zapomnieli o tym, że edukacja wyższa stanowi część wychowania człowieka. Dostrzegają oni, że z jednej strony do studiowania dysponowani są ludzie zdolni, ale z drugiej strony powinni być to ludzie o właściwej postawie moralnej i

⁶⁷ Por. *Apostolicam actuositatem*, nr 32; *Gravissimum educationis*, nr 10; *Optatam totius*, nr 5; *Sacrosanctum Concilium*, nr 115.

⁶⁸ Por. *Gravissimum educationis*, nr 10.

⁶⁹ Por. *Tamże*; *Gaudium et spes*, nr. 36, 59, 62; *Optatam totius*, nr 15.

⁷⁰ Por. *Gaudium et spes*, nr 36.

⁷¹ Por. *Tamże*, nr 57.

⁷² Por. *Gravissimum educationis*, nr 11.

⁷³ Por. *Tamże*, nr 12; *Gaudium et spes*, nr. 57, 62.

⁷⁴ Por. *Ad gentes divinitus*, nr. 34, 41.

odpowiednim usposobieniu, by mogli oni rzetelnie prowadzić badania naukowe⁷⁵. Ojcowie soborowi stwierdzają, że absolwenci szkół wyższych powinni być elitą społeczną gotową podejmować się ważnych obowiązków we wspólnocie ludzkiej⁷⁶.

Podsumowanie

Od swojego początku Kościół zawsze troszczył się o odpowiednie nauczanie. Teksty soborów powszechnych są świadkami tej troski na przełomie wielu wieków. W przeciągu dwóch tysiącleci Kościół odpowiadał na potrzeby czasu i stosował różne środki w trosce o naukę wiary, nauczanie i wychowanie. W pierwszym tysiącleciu sobory powszechne troszczyły się przede wszystkim o czystość wiary oraz nauczania urzędowego. W średniowieczu Kościół zakładał i wspierał szkoły, które z czasem przyczyniły się do powstania europejskich uniwersytetów. Swoim ustawodawstwem sobory przyczyniały się do wzrostu poziomu nauczania, dostępności edukacji i wypracowania pewnych standardów w szkolnictwie wyższym, które obowiązują do dziś. O znaczącej roli uniwersytetów świadczą między innymi nadawane im przywileje i uprawnienia; przyjmowanie orzeczeń doktrynalnych, po wcześniejszym zaciągnięciu opinii uniwersytetu czy wysoka pozycja społeczno-polityczna w chrześcijańskiej Europie, która gwarantowała im niezależność intelektualną. Sobory powszechne są świadkami kompleksowego spojrzenia nie tylko na nauczanie osoby, ale także wychowanie i troskę o dobre obyczaje podopiecznych. Przyczyniły się one do wprowadzenia wymogu posiadania stopni akademickich do pełnienia pewnych zadań w Kościele, a potem w społeczności świeckiej. Znaczeniu wychowania i nauczania oraz zadaniom stawianym podmiotom odpowiedzialnym za nie II Sobór Watykański poświęcił oddzielny dokument – deklarację o wychowaniu chrześcijańskim – ale też wielokrotnie poruszał tę kwestię w innych swoich aktach. W nauczaniu tego soboru widać, że szkoły i uczelnie kościelne nie są traktowane jedynie jako miejsca w których podaje się uczniom wiedzę, ale także, a może przede wszystkim, są miejscem holistycznego rozwoju człowieka, które ma za zadanie dać Kościołowi i światu ludzi nie tylko pełnych wiedzy, ale kształtować sumienne, rzetelne i prawe elity społeczne. Deklaracja *Gravissimum educationis* jest jedynie wstępem do podjęcia – zarówno przez Kościół powszechny, jak i Kościoły partykularne – głębokiej refleksji na temat wychowania, która jest tematem wciąż aktualnym i wymagającym badania i troski.

Streszczenie w języku angielskim:

The article discusses the evolution of education and upbringing in the context of ecumenical councils. It draws attention to the role of the Church in promoting faith, teaching and education.

⁷⁵ Por. *Gravissimum educationis*, nr 10; *Optatam totius*, nr 18; *Gaudium et spes*, nr 59.

⁷⁶ Por. *Gravissimum educationis*, nr 10.

In the following centuries, the Church founded schools that led to the creation of universities in Europe. Ecumenical councils introduced legislation to support the level of teaching and the availability of education. Universities gained an increasingly greater role in the community, receiving privileges, supporting doctrinal rulings and shaping elites. The councils emphasized the great role of upbringing and education, which resulted in, among others, the requirement to hold academic degrees to perform selected duties in the Church. The Second Vatican Council continued this trend, emphasizing the importance of the holistic education of the person and supporting the freedom of scientific research. He also justified the need to develop higher education and promote knowledge in the spirit of autonomy and cooperation between scientists.

Tytuł po angielsku:

From the teaching of faith to the institution of the university: about education and upbringing in the documents of ecumenical councils

Streszczenie:

Artykuł omawia ewolucję edukacji i wychowania w kontekście soborów powszechnych. Zwraca uwagę na rolę Kościoła w promowaniu nauki wiary, nauczania i wychowania. W kolejnych wiekach Kościół zakładał szkoły, które doprowadziły do powstania uniwersytetów w Europie. Sobory powszechne wprowadzały ustawodawstwo wspierające poziom nauczania i dostępność edukacji. Uniwersytety zyskiwały coraz większą rolę w społeczności, otrzymując przywileje, wspierając orzeczenia doktrynalne i kształtując elity. Sobory podkreślały wielką rolę wychowania i kształcenia, co zaowocowało m.in. wymogiem posiadania stopni akademickich do pełnienia wybranych zadań w Kościele. II Sobór Watykański kontynuował ten nurt, podkreślając rangę całościowego kształcenia osoby i wspierania wolności badań naukowych. Uzasadnił on również potrzebę rozwoju szkolnictwa wyższego i promocji wiedzy w duchu autonomii oraz współpracy między naukowcami.

Słowa kluczowe:

edukacja, wychowanie, Kościół, sobory powszechne, szkoły, uniwersytety, stopnie akademickie, badania naukowe, II Sobór Watykański, Sobór Trydencki, kształcenie, nauka wiary

education, upbringing, Church, ecumenical councils, schools, universities, academic degrees, scientific research, Second Vatican Council, Council of Trent, teaching of faith

Nota o autorze:

Mgr lic. Maciej Kiliszek – doktorant w Szkole Doktorskiej UKSW w dyscyplinie prawo kanoniczne, student Specjalistycznych Studiów Teologicznych (ad licentiam) Wydziału

Teologicznego UKSW w specjalności patrologia. Członek Stowarzyszenia Kanonistów Polskich.

Bibliografia:

ALEXANDER III, *Quanto Gallicana ecclesia (20.10.1170-1172)*, w: *Patrologia Latina*, red. MIGNE J. P., t. 200, Petit-Montrouge 1855, s. 741-742.

AMMER J., *Universität*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, red. KASPER W., BAUMGARTNER K., BÜRKLE H., GANZER K., KERTELGE K., KORFF W., WALTER P., t. 10, Freiburg-Basel-Wien 2006, s. 420-428.

AUGUSTYN J., *Wprowadzenie do Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*, w: *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, red. PRZYBYŁ M., Poznań 2002, s. 479-487.

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 18.10.1990, AAS 82 (1990), s. 1045-1364; tekst polski: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, Lublin 2002.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, AAS 09 (1917), pars II, s. 1-594.

Concilii Tridentini actorum: pars altera. Acta post sessionem tertiam usque ad concilium bonaniam translatus / collegit edidit illustravit Stephanus Ehses, w: *Concilium Tridentinum : diariorum, actorum, epistularum, tractatum. Nova Collectio*, red. EHSES S., Friburgi Brisgoviae 1911.

Concilii Tridentini actorum: pars sexta. Complectens acta post sessionem sextam (XXII) usque ad finem concilii (17. sept. 1562 – 4. dec. 1563) / collegit edidit illustravit Stephanus Ehses, w: *Concilium Tridentinum : diariorum, actorum, epistularum, tractatum. Nova Collectio*, red. EHSES S., Friburgi Brisgoviae 1924.

Conciliorum oecumenicorum decreta, red. ALBERIGO J., DOSSETTI J. A., JOANNOU P.-P., LEONARDI C., PRODI P., Bologna 1973.

Corpus iuris canonici, t. Pars 1 Decretum Magistri Gratiani, Editio Lipsiensis secunda / post Aemilii Ludovici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg, red. RICHTER A. L., FRIEDBERG E., Graz 1959.

Corpus iuris canonici, t. Pars 2 Decretalium collectiones, Editio Lipsiensis secunda / post Aemilii Ludovici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg, red. RICHTER A. L., FRIEDBERG E., Graz 1959.

Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski (869-1312) Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne, red. BARON A., PIETRAS H., t. 2, Kraków 2003.

Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski (325-787) Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II, red. BARON A., PIETRAS H., t. 1, Kraków 2007.

Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski (1511-1870) Lateran V, Trydent, Watykan I, red. BARON A., PIETRAS H., t. 4, Kraków 2007.

Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, grecki, arabski, ormiański, polski (1414-1445) Konstancja, Bazylea-Ferrara-Florencja-Rzym, red. BARON A., PIETRAS H., t. 3, Kraków 2007.

FRANCISCUS, *Constitutio apostolica Veritatis gaudium* 08.12.2017, AAS 110 (2018), s. 1-41.

GONZÁLEZ ARGENTE J., *Grados académicos, Diccionario general de derecho canónico*, red. OTADUY J., VIANA A., SEDANO J., t. 4, Cizur Menor (Navarra) 2012, s. 248-250.

Historie des conciles d'après les documents originaux: par Charles-Joseph Hefele traduite en français avec des notes critiques et bibliographiques par dom H. Leclercq et continuée jusqu'à nos jours, t. tome X, première partie, red. HEFELE C. J., LECLERCQ H., t. X, pars 1, Paris 1938, <https://archive.org/details/histoiredesconci101hefeuft/page/n7/mode/2up?view=theater> (dostęp: 3 lipca 2024).

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Deklaracja o wolności religijnej Dignitatis humanae (07.12.1965)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 410-421.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Gravissimum educationis (28.10.1965)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 314-324.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Dekret o apostołstwie świeckich Apostolicam actuositatem (18.11.1965)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 377-401.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Dekret o ekumenizmie Unitatis redintegratio (21.11.1964)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 193-208.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Dekret o formacji kapłańskiej Optatum totius (28.10.1965)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 288-301.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Dekret o misyjnej działalności Kościoła Ad gentes divinitus (07.12.1965)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 433-471.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Dekret o posłudze i życiu prezbiterów Presbyterorum ordinis (07.12.1965)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 478-508.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium* (21.11.1964), *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 104-166.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei verbum* (18.11.1965), *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 350-363.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (07.12.1965), *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 526-606.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium* (04.12.1963), *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 48-78.

KRYSZEWSKI W., *Uniwersytet*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, red. WOJNOWSKI J., t. 28, Warszawa 2005, s. 311-322.

KRZYSZOWSKI Z., *Uniwersytet*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. GIGILEWICZ E., t. 19, Lublin 2013, s. 1360-1361.

MANSI G. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, in qua praeter ea quae P. Labbeus et G. Cossartius et novissime N. Coleti in lucem edidere, ea omnia insuper suis in locis optime disposita exhibentur quae J. D. Mansi evulgavit. Ed. Novissima ab eodem Patre Mansi curata Accedunt etiam notae, et dissertationes quam-plurimae*, t. 14, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*. 14, Paris 1902.

MANSI G. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, in qua praeter ea quae P. Labbeus et G. Cossartius et novissime N. Coleti in lucem edidere, ea omnia insuper suis in locis optime disposita exhibentur quae J. D. Mansi evulgavit. Ed. Novissima ab eodem Patre Mansi curata Accedunt etiam notae, et dissertationes quam-plurimae*, t. 23, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*. 23, Paris&Leipzig 1903.

Università, Enciclopedia Cattolica, t. 12, Città del Vaticano 1954, s. 857-864

Maciej Aleksander Urbański

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

e-mail: maciej.urbanski@student.uksw.edu.pl

Uniwersytety katolickie w świetle Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku i Konstytucji Apostolskiej Jana Pawła II *Ex Corde Ecclesiae*

Treść: Wstęp. 1. Uniwersytet w świetle Kodeksu z 1983 roku. 2. Uniwersytet w świetle *Ex Corde Ecclesiae*. Podsumowanie

Wstęp

Początki uniwersytetów katolickich są związane i mają swoje źródło w średniowiecznych szkołach, które wpierw zakładał, a także prowadził Kościół. Te szkoły przyjmowały później nazwy uniwersytetów⁷⁷. Papież Jan Paweł II w konstytucji apostolskiej *Ex Corde Ecclesiae* pisze, że uniwersytet katolicki narodzony jest z serca Kościoła⁷⁸. Takie uczelnie były m.in. w Rzymie, Montpellier czy Salamance. Do momentu reformacji podlegały one władzy papieskiej. Średniowieczny uniwersytet nauczał całokształtu tamtejszych nauk oraz był on otwarty⁷⁹. Sytuacja zmieniła się po wybuchu rewolucji we Francji, po której to wiele uniwersytetów katolickich stało się uniwersytetami państwowymi i zmieniono ich charakter. Jednakże Kościół nadal prowadził swoje uniwersytety wolne od politycznych i społecznych ideologii.

Obecnie kościelny ustawodawca normy dotyczące uniwersytetów katolickich i instytutów studiów wyższych zawarł w Księdze III Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. Konkretnie w tytule III wychowanie katolickie w rozdziale II zatytułowanym uniwersytety katolickie i inne instytuty studiów wyższych. Są to kanony od 807 do 814. Ich głównym źródłem w dużej mierze jest deklaracja Soboru Watykańskiego II o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, która to przyczyniła się do upowszechniania idei uniwersytetu katolickiego⁸⁰. W niniejszym artykule autor zanalizuje przepisy dotyczące

⁷⁷ Por. P. KALETA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, red. P. KALETA, Poznań 2023, s. 177.

⁷⁸ Por. IOANNIS PAULI II, *Constitutio apostolica de universitatibus catholicis Ex Corde Ecclesiae* (15.08.1980), AAS 82 (1990), s. 1475-1509, [dalej ECE].

⁷⁹ Por. W. GÓRALSKI, *Wydział teologiczny na uniwersytecie, Aspekt historyczny i prawny*, *Studia Nauk Teologicznych PAN* (3) (2008), s. 23.

⁸⁰ Por. P. KALETA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego ...*, s. 177.

uniwersytetów katolickich na podstawie Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, a także konstytucji apostolskiej *Ex Corde Ecclesiae*, która jest uzupełnieniem norm kodeksowych w tym zakresie.

1. Uniwersytet w świetle Kodeksu z 1983 roku

Zaczynając od początku, czyli od kan. 807, którym stanowi o prawie do zakładania i prowadzenia uniwersytetów, trzeba podkreślić, że to prawo jest skutkiem uznania tego, że Kościół może zakładać i prowadzić szkoły różnego rodzaju, a także kierować nimi zgodnie z kan. 800 §1, czyli na mocy swojej misji. Fundamentami tego prawa są dwie przesłanki. Jedną z nich jest związek między dwoma porządkami, w którym człowiek się porusza, a mianowicie tym naturalnym i ponadnaturalnym⁸¹. Drugim natomiast jest poszanowanie autonomii państwa i Kościoła. Dzięki temu Kościołowi jest umożliwione prowadzenie swojej misji w przepowiadaniu słowa Bożego i uświęcania człowieka⁸².

W kolejnym kanonie, czyli kan. 808, który treściowo jest podobny do kan. 803 §3, a dotyczy uprawnienia do stosowania nazwy „szkoły katolickiej”⁸³. W kodeksie brak jest elementów, które pozwalałyby określić, kiedy uniwersytet faktycznie jest „katolicki”. Natomiast w omawianym kanonie jest element, który kanon ten konstytuuje – w tym przypadku będzie to udział odpowiedniej władzy kościelnej, która zakłada i zatwierdza uniwersytet katolicki⁸⁴. Taką władzą może być Stolica Święta, konferencja biskupów, inne zgromadzenie hierarchii katolickiej czy biskup diecezjalny⁸⁵. Uniwersytet może także założyć instytut zakonny lub publiczna kościelna osoba prawna, ale za uprzednią zgodą biskupa diecezjalnego⁸⁶. Wymagany jest zatem udział kompetentnej władzy kościelnej, która stwierdzi o charakterze uczelni poprzez wyrażenie zgody podobnie jak to ma miejsce przy szkole katolickiej.

Kan. 809 stanowi o wspieraniu uniwersytetów i wydziałów przez konferencję biskupów. Przypomina konferencji o odpowiednim rozmieszczeniu, a także o trosce, jaką powinni biskupi otoczyć uniwersytet w ramach owej kwestii. Troska ta przejawia się oprócz kontroli odpowiedniego rozmieszczenia uniwersytetu, zadbaniem o rzetelne nauczanie, a także ochrona

⁸¹ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 807*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 178.

⁸² Por. T. GAŁKOWSKI, *Instytucja prawna uniwersytetu katolickiego i uniwersytetu kościelnego*, Łódzkie Studia Teologiczne (2008) (17), s. 193.

⁸³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022, [dalej: KPK/83], Kan. 803 §3 KPK/83.

⁸⁴ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 808*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 181.

⁸⁵ Por. ECE art. 3 §3.

⁸⁶ Por. ECE art. 3 §2.

autonomii naukowej dyscyplin wykładanych na uniwersytecie przy uwzględnianiu doktryny katolickiej, ponieważ charakterystyką omawianego uniwersytetu katolickiego jest to, że strzeże on autonomii nauki⁸⁷. Natomiast należy też zwrócić uwagę na ważne słowa: „Gdy to jest możliwe i wskazane”, które sugerują, że konferencja biskupów powinna wziąć pod uwagę okoliczności miejsca i inne uwarunkowania np. polityczne przy swojej trosce o właściwe rozmieszczenie uniwersytetu lub wydziału⁸⁸. W praktyce może się to okazać nieraz niemożliwe np. w sytuacji, gdy dane państwo nie ma uregulowanych stosunków z Kościołem.

W kolejnym kanonie ustawodawca zwraca uwagę na to, że powinien być na uniwersytecie ustanowiony statut. Ten statut powinien być zgodny z prawem krajowym oraz zatwierdzony przez Stolicę Apostolską. Organem kompetentnym do tego zatwierdzenia jest zgodnie z konstytucją apostolską *Praedicate Evangelium* Dykasteria Kultury i Edukacji⁸⁹. W tym statucie określa się wymagane kryteria, które są stawiane kandydatom na wykładowców. Te wymagania to m.in. Kwalifikacja naukowa i pedagogiczna czy też odznaczanie się nieskazitelną doktryną. Powinny one być przestrzegane, ponieważ gdy dany wykładowca nie spełnia takiego wymogu winien być usunięty z tego stanowiska na zasadach proceduralnych, które są zawarte w statucie. Kolejny raz zatem pojawia się tu troska odpowiedniej władzy kościelnej tym razem ustawodawca zwraca swoją uwagę na wykładowców. Należy też wspomnieć, że w §2 tego kanonu ustawodawca nadaje uprawnienia konferencją biskupów i zainteresowanym biskupom diecezjalnym do nadzoru uniwersytetów tak, aby były tam wiernie przestrzegane zasady doktryny katolickiej⁹⁰. Warto zatem zaznaczyć, że ustawodawca w tym kanonie podkreśla, jak ważna w nauczaniu na uniwersytecie katolickim jest doktryna, której należy przestrzegać.

Ustawodawca w kan. 811 stawia wymóg, aby na każdym uniwersytecie zatwierdzonym jako katolicki była wykładana teologia także dla studentów świeckich. Kanon ten jest głównie skierowany do władzy kościelnej, która ma się zatroszczyć o to, aby ustanowić odpowiednie jednostki w strukturze uniwersytetu. Tą jednostką może być wydział, instytut lub katedra. Ocena odnośnie do tego, jaką jednostkę utworzyć należy do kompetentnej władzy kościelnej. Przy tej ocenie władza kościelna powinna wziąć pod uwagę, jaka sytuacja panuje w danym kraju. Podmiotem uprawnionym do utworzenia jednostki jest władza kościelna, która wcześniej zatwierdziła uniwersytet wraz z jego statutem.⁹¹ W §2 tego kanonu ustawodawca wskazuje,

⁸⁷ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 809*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 184-185.

⁸⁸ Por. *Tamże*, s. 185

⁸⁹ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 810*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 187.

⁹⁰ Por. *Tamże*, s. 187.

⁹¹ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 811*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 191.

żeby nie izolować nauk teologicznych od innych dziedzin naukowych, ale wręcz przeciwnie one mają być związane z nimi. Wzajemne przenikanie się wiary i rozumu powoduje lepsze zrozumienie współczesnego świata⁹².

W kan. 812 pojawia się pojęcie „zlecenia”. Zlecenie wydane przez odpowiednią władzę kościelną należy rozumieć jako potwierdzenie, że dany wykładowca dyscypliny teologicznej jest w komunii z Kościołem⁹³. Taki wykładowca przyczynia się do wypełniania funkcji nauczania Kościoła. Należy też pamiętać, że dyscyplinę teologiczną trzeba szeroko interpretować⁹⁴. Nie musi być to tylko teologia. Takie zlecenie będzie zatem wymagane m.in. od wykładowców, chociażby prawa kanonicznego czy też historii Kościoła⁹⁵. Analizując ten kanon warto też zaznaczyć, że ustawodawca nie ogranicza zlecenia tylko do uniwersytetów katolickich i kościelnych. W kanonie wyraźnie zaznaczone jest, że takie zlecenie potrzebne jest wykładowcy ów dyscypliny teologicznej na każdym rodzaju instytutu studiów wyższych. Zatem zlecenie będzie wymagane także dla wykładowcy pracującego np. na wydziale teologicznym na uniwersytecie państwowym⁹⁶.

W przed ostatnim kanonie z tego rozdziału, czyli kan. 813 ustawodawca Kościelny wskazuje na szczególną odpowiedzialność biskupa diecezjalnego za duszpasterstwo akademickie. Zatem mianowanie kapelanów i innych osób odpowiedzialnych za duszpasterstwo uniwersyteckie leży w kompetencjach biskupa diecezjalnego. Ustawodawca stwierdza, że troska ta może przejawiać się na dwa sposoby. Pierwszy to erygowanie nawet parafii dla studentów a drugi to wyznaczenie na sposób stały niektórych kapłanów⁹⁷. Dodatkowo powinien troszczyć się również o studentów niekatolickich poprzez pomoc duchową świadczoną przez katolickie ośrodki uniwersyteckie. Warto też zwrócić uwagę, że troska i odpowiedzialność biskupa diecezjalnego w zakresie duszpasterstwa akademickiego wynika niejako z jego uprawnień nadzorczych⁹⁸. Oprócz tego wszelkie sprawy związane właśnie z duszpasterstwem akademickim powinny być zawarte w statucie uniwersytetu, który zatwierdza właściwa władza kościelna, a w omawianym przypadku chodzi o biskupa diecezjalnego⁹⁹.

⁹² Por. ECE nr. 19.

⁹³ Por. T. GĄLKOWSKI, *Zlecenie (mandatum) do nauczania przedmiotów teologicznych (kann. 812 i 818 KPK)*, Seminare 26, Warszawa 2009, s. 107.

⁹⁴ Por. Kan. 252 §3 KPK/83.

⁹⁵ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 812*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 195.

⁹⁶ Por. Z. GROCHOLEWSKI, *Wydział teologiczny na uniwersytecie państwowym*, Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne 103 (2009), s. 9-24.

⁹⁷ Por. J. DYDUCH, *Posłannictwo uniwersytetów w świetle dokumentów kościelnych*, Prawo Kanoniczne 38 (1995) nr 1-2, s. 88.

⁹⁸ Por. Kan 394 §1 KPK/83.

⁹⁹ Por. Kan 808 KPK/83.

Kan. 814 wskazuje, że w kwestiach innych instytutów studiów wyższych należy odpowiednio stosować przepisy dotyczące uniwersytetów, czyli kanony od 807 do 813. Zatem można stwierdzić, że tymi samymi regulacjami prawnymi objęte są uniwersytety katolickie, jak również inne instytuty studiów wyższych.

2. Uniwersytet w świetle *Ex Corde Ecclesiae*

2.1. Tożsamość uniwersytetu

Powszechnie wiadomo, że normy kodeksowe często bywają sztywne i nie zawsze ustawodawcy mogą w nich wszystko zapisać. Uzupełnieniem w omawianym zakresie kanonów kodeksu jest konstytucja apostolska Ojca Świętego Jana Pawła II o uniwersytetach katolickich *Ex Corde Ecclesiae* ogłoszona 15 sierpnia 1990 roku. Dokument ten jest przede wszystkim skierowany do osób kierujących uniwersytetami katolickimi, ale także do wspólnot akademickich i wszystkich, którzy uczestniczą w ich życiu, zwłaszcza do biskupów, zgromadzeń zakonnych i instytucji kościelnych kończąc na świeckich, którzy są zaangażowani w nauczanie akademickie¹⁰⁰. Papież podkreśla znaczenie instytucji uniwersytetu katolickiego dla Kościoła oraz całego społeczeństwa. Rozpoczyna od refleksji nad dążeniem do prawdy, które jest istotą akademickiego poszukiwania wiedzy. Wskazuje, że poszukiwanie tej prawdy powinno odzwierciedlać harmonię między wiarą a rozumem¹⁰¹. Zatem uniwersytety katolickie mają szczególne znaczenie jako miejsca, w których teologia i inne dyscypliny akademickie mogą współpracować w dążeniu do tego celu¹⁰². Jan Paweł II podkreśla również, że uniwersytety katolickie nie są izolowanymi instytucjami, ale powinny być integralną częścią życia Kościoła. Ich rola polega na kształceniu i wychowywaniu studentów w duchu katolickiej wiary oraz służeniu społeczeństwu poprzez badania i działalność akademicką¹⁰³. W tym kontekście papież podkreśla potrzebę poszanowania autonomii instytucji akademickich, ale jednocześnie zachęca do współpracy z hierarchią kościelną w celu zapewnienia, że ich misja jest zgodna z nauczaniem Kościoła katolickiego¹⁰⁴.

2.2. Prawna struktura uniwersytetu

Przechodząc do analizy artykułów konstytucji należy wspomnieć, że zawarte są one w drugiej części omawianego dokumentu i jest ich łącznie jedenaście¹⁰⁵. Ostatnie cztery dotyczą przepisów przejściowych, dlatego też autor nie będzie im poświęcał uwagi.

¹⁰⁰ Por. ECE nr. 9.

¹⁰¹ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 807...*, s. 179.

¹⁰² Por. ECE nr. 19.

¹⁰³ Por. *Tamże*, nr. 14, nr. 20 oraz nr. 23.

¹⁰⁴ Por. *Tamże*, nr. 27-29.

¹⁰⁵ Por. T. ŚLIPKO, *Konstytucja apostolska "Ex corde Ecclesiae" a aktualny status uniwersytetu katolickiego*, *Studia Philosophiae Christianae* 36 (2000) nr. 2, s. 287.

Artykuł 1 jest złożony z trzech paragrafów stanowiących o naturze „Przepisów ogólnych”, które bazują na Kodeksie prawa kanonicznego i prawodawstwie Kościoła, odnosząc się do wszystkich katolickich uniwersytetów i instytutów studiów wyższych na świecie. Powinny być one wdrażane lokalnie przez Konferencje Episkopatu i inne hierarchie kościelne zgodnie z Kodeksem prawa kanonicznego, uwzględniając statuty uczelni i prawo cywilne. Po zatwierdzeniu przez Stolicę Świętą obowiązują wszystkie katolickie uczelnie w regionie, z wyjątkiem uniwersytetów i fakultetów kościelnych, które podlegają konstytucji apostolskiej *Sapientia Christiana*¹⁰⁶. Uczelnie założone lub zaaprobowane przez Kościół muszą włączyć „Przepisy ogólne” i lokalne/regionalne przepisy wykonawcze do swoich dokumentów zarządzania, dostosować swoje statuty do tych przepisów i uzyskać aprobatę odpowiedniej władzy kościelnej¹⁰⁷.

Kolejny przepis kontynuuje, to co było wcześniej, a mianowicie również przedstawia naturę, ale konkretnie naturę uniwersytetu. Uniwersytet katolicki, jak każdy uniwersytet, jest wspólnotą uczonych, zajmującą się badaniami, nauczaniem i świadczeniem usług zgodnie z jego misją kulturową. Działa on zgodnie z ideałami i zasadami katolickimi, mając formalną więź z Kościołem lub decyzję o przynależności katolickiej podjętą przez władze uczelni. Winien publicznie deklarować swoją katolicką tożsamość, chyba że Kościół postanowi inaczej, i przyjąć struktury oraz regulaminy zapewniające jej zachowanie. Katolickie nauczanie powinno wpływać na działalność uniwersytetu, z poszanowaniem wolności sumienia każdej osoby. Wszystkie działania uniwersytetu muszą być zgodne z jego katolicką tożsamością. Uniwersytet ma autonomię konieczną do realizacji swojej misji, uznając wolność badań i nauczania w ramach zasad danej dyscypliny, praw jednostek i społeczności oraz wymogów prawdy i dobra wspólnego¹⁰⁸.

Artykuł 3 jest bezpośrednim nawiązaniem i uzupełnieniem początkowych kanonów dotyczących uniwersytetów, zwłaszcza kanonu 808 i 810 §2. Uniwersytet jest katolicki wtedy, gdy został założony lub zatwierdzony przez Stolicę Świętą, konferencję biskupów lub inne zgromadzenie hierarchii kościelnej¹⁰⁹. Tak samo uniwersytetem katolickim jest ten, który został założony przez instytut zakonny albo inną publiczną osobę prawną, ale tylko za zgodą biskupa diecezji¹¹⁰. Podobna sytuacja jest w przypadku, gdy uniwersytet jest zakładany przez inne osoby duchowne lub świeckie. Wtedy to potrzeba zezwolenia odpowiedniej władzy kościelnej,

¹⁰⁶ Por. ECE art. 1 §2.

¹⁰⁷ Por. *Tamże*, art. 1 §3.

¹⁰⁸ Por. *Tamże*, art. 2 §5.

¹⁰⁹ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 808...*, s. 181.

¹¹⁰ Por. *Tamże*.

by mógł się on nazywać katolickim¹¹¹. Dodatkowo należy ustalić warunki, które muszą być przyjęte przez obie strony¹¹².

Artykuł 4 mówi o społeczności uniwersyteckiej. Utrzymanie i umacnianie katolickiej tożsamości uniwersytetu jest głównie obowiązkiem samego uniwersytetu, szczególnie władz, pracowników naukowych i administracyjnych. Ważne jest zatrudnianie osób zdolnych wspierać tę tożsamość, co jest zależne od poziomu wykładowców i ich wierności doktrynie katolickiej, zgodnie z Prawem Kanonicznym. Nowo zatrudnieni pracownicy naukowcy i administracyjni muszą być poinformowani o katolickiej tożsamości uczelni i ich obowiązku jej wspierania lub przynajmniej respektowania. Katolicki pracownicy naukowcy powinni wiernie przestrzegać doktryny katolickiej, a pozostali respektować ją w swoich dyscyplinach. Teologowie katolicki muszą być wierni Magisterium Kościoła, bo przecież dostali *mandatum*¹¹³. Widać zatem nawiązanie do kan. 812. Pracownicy i studenci innych religii muszą uznawać katolicki charakter uniwersytetu. Niekatolicki pracownicy naukowcy nie mogą stanowić większości, by nie zagrażać katolickiej tożsamości uczelni¹¹⁴. Edukacja studentów powinna łączyć postęp akademicki z formacją moralną i religijną, w tym nauką społeczną Kościoła. Programy zawodowe powinny obejmować formację etyczną, a wszyscy studenci powinni mieć możliwość uczestniczenia w kursach doktryny katolickiej.

W artykule 5, który nawiązuje do kan. 810 §2 jest napisane, że każdy uniwersytet katolicki powinien zachować jedność z Kościołem powszechnym i Stolicą Świętą, a także z lokalnym Kościołem i biskupami diecezjalnymi regionu lub kraju, w którym działa. Powinien również uczestniczyć w misji ewangelizacyjnej Kościoła. Biskup ma obowiązek wspierać uniwersytety katolickie w swojej diecezji oraz czuwać nad zachowaniem ich katolickiego charakteru. Jeśli napotka trudności, powinien podjąć odpowiednie działania w porozumieniu z władzami uczelni, a w razie potrzeby, zwrócić się o pomoc do Stolicy Świętej¹¹⁵. Uniwersytety katolickie, o których mowa w art. 3, §1 i §2, muszą składać okresowe sprawozdania kompetentnej władzy kościelnej¹¹⁶. Pozostałe uniwersytety katolickie powinny przekazywać takie informacje biskupowi diecezji, w której mają swoją główną siedzibę.

Artykuł 6 to natomiast uzupełnienie do kan. 813. Uniwersytet katolicki powinien zapewniać opiekę duszpasterską swojej społeczności, szczególnie dbając o rozwój duchowy

¹¹¹ Por. *Tamże*, s. 182.

¹¹² Por. ECE art. 3 §3.

¹¹³ Por. T. GAŁKOWSKI, *Zlecenie (mandatum)...*, s. 103.

¹¹⁴ Por. ECE art. 4 §4.

¹¹⁵ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 810 ...*, s. 190.

¹¹⁶ Por. ECE art. 5 §3.

katolików¹¹⁷. Powinien integrować formację ludzką i zawodową z wartościami religijnymi, aby rozwój intelektualny łączył się z religijnym wymiarem życia. Należy zatrudniać odpowiednią liczbę wykwalifikowanych osób - księży, zakonników, zakonnic i świeckich - aby spełniać potrzeby duszpasterstwa na uniwersytecie, współpracując z lokalnym duszpasterstwem i za aprobatą biskupa diecezjalnego¹¹⁸. Członkowie społeczności uniwersyteckiej powinni być zachęceni do udziału w duszpasterstwie i jego inicjatywach.

Ostatnim artykułem, który sensu stricto odnosi się do uniwersytetu katolickiego, jest artykuł 7, który stanowi o współpracy. Papież pisze, że należy rozwijać współpracę między uniwersytetami katolickimi, w tym uniwersytetami i fakultetami kościelnymi, na poziomie regionalnym, krajowym i międzynarodowym w zakresie badań, nauczania i innych działań. Współpracę trzeba również rozwijać między uniwersytetami katolickimi a innymi uniwersytetami i instytutami, zarówno prywatnymi, jak i państwowymi¹¹⁹. Uniwersytety katolickie powinny, o ile to możliwe i zgodne z doktryną katolicką, uczestniczyć w programach rządowych oraz w działaniach organizacji krajowych i międzynarodowych na rzecz sprawiedliwości, rozwoju i postępu¹²⁰.

Podsumowanie

Kościół od wieków zajmuje się nauczaniem. Tworzył przez ten czas wiele szkół i uniwersytetów, w których odbywało się kształcenie. Temat nauki jest bliski jego sercu, jak zresztą zauważył papież Jan Paweł II w *Ex Corde Ecclesiae*. Dlatego też ustawodawca kościelny zwrócił uwagę na ważny aspekt kształcenia, jakim jest nauczanie na uniwersytecie katolickim. W kanonach od 807 do 814 zawarte są najważniejsze kwestie dotyczące takiego uniwersytetu. Dodatkowo papież Jan Paweł II uzupełnia te normy wyżej wymienioną konstytucją apostolską. Ta konstytucja to swego rodzaju dopełnienie norm kodeksowych, które jest niezwykle istotne. Właśnie m.in. poprzez uniwersytety Kościół wypełnia swoją misję nauczycielską. Należy stwierdzić, że kodeks wraz z konstytucją tworzą pełny obraz uniwersytetu katolickiego zwłaszcza w kontekście jego tożsamości, posłannictwa, miejsca w kościele, jak również przepisów, które powinny obowiązywać na każdym uniwersytecie oznaczonym jako katolicki.

Streszczenie w języku angielskim:

¹¹⁷ Por. P. KALETA, *Komentarz do kan. 813*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, s. 197.

¹¹⁸ Por. ECE art. 6 §2.

¹¹⁹ Por. *Tamże*, art. 7 §1.

¹²⁰ Por. *Tamże*, art. 7 §2.

The current Code of Canon Law in Book III addresses the issue of universities and ecclesiastical faculties. In a dynamic world with many challenges, it is important to educate students in a center that pays attention to education in the external aspect, but also in the internal aspect. Such a center for the search for truth is precisely the Catholic university. As John Paul II notes in the Apostolic Constitution *Ex Corde Ecclesiae*, “Born from the heart of the Church, the Catholic university is part of a tradition that goes back to the very beginnings of the institution of the university and appears unchanging as a unique center for creative work and the radiation of knowledge for the good of humanity”. The article shows the identity and mission of Catholic universities based on the canons of the Code of Canon Law and the provisions of the Apostolic Constitution *Ex Corde Ecclesiae*, which point to the norms to be observed in any university approved by the authorities of the Catholic Church as a Catholic university.

Tytuł po angielsku:

Catholic universities in the light of the 1983 code of canon law and the apostolic constitution of John Paul II *Ex Corde Ecclesiae*

Streszczenie:

Obecnie obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego w Księdze III podejmuje kwestie uniwersytetów i wydziałów kościelnych. W dynamicznie rozwijającym się świecie, który stawia przed nami wiele wyzwań, ważne jest nauka studentów w ośrodku, który zwraca uwagę na kształcenie w aspekcie zewnętrznym, ale także i wewnętrznym. Takim ośrodkiem poszukiwania prawdy jest właśnie uniwersytet katolicki. Jak zauważa Jan Paweł II w Konstytucji Apostolskiej *Ex corde Ecclesiae* „Narodzony z serca Kościoła, uniwersytet katolicki stanowi część tradycji sięgającej samych początków instytucji uniwersytetu i jawi się niezmiennie jako jedyny w swoim rodzaju ośrodek twórczej pracy i promieniowania wiedzy, służący dobru ludzkości”. Artykuł ukazuje tożsamość i posłannictwo uniwersytetów katolickich na podstawie kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego i przepisów Konstytucji Apostolskiej *Ex Corde Ecclesiae*, które to wskazują na normy, jakie mają obowiązywać w każdym uniwersytecie zatwierdzonym przez władze Kościoła katolickiego jako katolicki.

Słowa kluczowe

uniwersytet katolicki, Kościół, władza kościelna, zlecenie, dyscypliny teologiczne, nauka.
catholic university, Church, ecclesiastical authority, commission, theological disciplines, science.

Nota o autorze:

Maciej Aleksander Urbański – student Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Studencko-Doktoranckiego Koła Naukowego Prawa Kanonicznego *Regula Iuris*.

Bibliografia:

DYDUCH J., *Posłannictwo uniwersytetów w świetle dokumentów kościelnych*, Prawo Kanoniczne 38 (1995) nr 1-2, s. 79-90.

GAŁKOWSKI T., *Instytucja prawna uniwersytetu katolickiego i uniwersytetu kościelnego*, Łódzkie Studia Teologiczne 17 (2008), s. 185-202.

GAŁKOWSKI T., *Zlecenie (mandatum) do nauczania przedmiotów teologicznych (kann. 812 i 818 KPK)*, Seminare 26, Warszawa 2009, s. 97-113.

GÓRALSKI W., *Wydział teologiczny na uniwersytecie, Aspekt historyczny i prawny*, Studia Nauk Teologicznych PAN 3 (2008), s. 23-47.

GROCHOLEWSKI Z., *Wydział teologiczny na uniwersytecie państwowym*, Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne 103 (2009), s. 9-24.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

IOANNES PAULUS, *Constitutio apostolica de universitatibus catholicis Ex Corde Ecclesiae* 15.08.1980, AAS 82 (1990), s. 1475-1509.

KALETA P., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, Poznań 2023, s. 177.

KALETA P., *Komentarz do kan. 807*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, Poznań 2023, s. 178-179.

KALETA P., *Komentarz do kan. 808*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, Poznań 2023, s. 181-182.

KALETA P., *Komentarz do kan. 809*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, Poznań 2023, s. 184-185.

KALETA P., *Komentarz do kan. 810*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, Poznań 2023, s. 187.

KALETA P., *Komentarz do kan. 811*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, Poznań 2023, s. 191.

KALETA P., *Komentarz do kan. 812*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, Poznań 2023, s. 195.

KALETA P., *Komentarz do kan. 813*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. III/1, księga III Nauczycielskie Zadanie Kościoła*, Poznań 2023, s. 197.

ŚLIPKO T., *Konstytucja apostolska „Ex corde Ecclesiae” a aktualny status uniwersytetu katolickiego*, *Studia Philosophiae Christianae* 36 (2000) nr. 2, s. 283-298.

mgr lic. Justyna Sawicka

Szkoła Doktorska UKSW w Warszawie

ORCID: 0000-0003-3866-3208

e-mail: justynasawicka.js@gmail.com

Funkcjonowanie szkół doktorskich w Polsce w dyscyplinie prawo kanoniczne jako realizacja nauczycielskiego zadania Kościoła

Treść: Wstęp. 1. Realizacja nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego. 2. Szkoła doktorska w dyscyplinie prawo kanoniczne. Podsumowanie.

Wstęp

Podjmowane w niniejszym artykule zagadnienie jest o tyle interesujące, że wpisuje się w dwa systemy prawne, czyli system prawny Kościoła katolickiego oraz państwowy system prawny dotyczący szkolnictwa wyższego w Polsce. Z jednej strony przedmiotem refleksji jest jedno z podstawowych zadań Kościoła katolickiego, czyli misja nauczania a z drugiej państwowe przepisy dotyczące tworzenia i funkcjonowania szkół doktorskich. Wskazane wyżej płaszczyzny są obecne w porządku jure dla jednostek będących jednocześnie członkami Kościoła katolickiego oraz obywatelami Rzeczypospolitej. Zagadnienie to ma bez wątpienia doniosłe znaczenie dla osób będącymi naukowcami w zakresie prawa kanonicznego a także dla jednostek, które z dorobku tej dyscypliny korzystają. Należy, wobec tego, pochylić się nad podstawami funkcjonowania szkół doktorskich w tej dyscyplinie oraz nad istotą tego, czym jest realizacja nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego.

1. Realizacja nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego

Dla dokonania przedmiotowej refleksji, trzeba na początku zastanowić się, czym w ogólności jest nauczycielskie zadanie Kościoła katolickiego. Jest to mianowicie jedno z trzech podstawowych (obok zadania uświęcania i rządzenia) zadań Kościoła katolickiego, co do którego można przyznać, że stanowi najważniejsze ze wszystkich przytoczonych¹²¹. Zadanie nauczania traktować trzeba jako bardzo złożone pojęcie, ponieważ zawiera ono w sobie aspekty zarówno z zakresu teologii, doktrynalne oraz prawno-kanoniczne¹²². Z zakresu aspektów teologicznych i doktrynalnych wspomnieć jedynie należy, że jest to zadanie w swej istocie

¹²¹ Por. J. KRUKOWSKI, *Zadanie nauczycielskie Kościoła: natura, podmioty i przedmiot*, w: *Zadanie nauczycielskie Kościoła wobec nowych wyzwań*, red. J. KRUKOWSKI, M. SITARZ, I. BORAWSKI, Lublin 2016, s. 36-37.

¹²² Por. J. WROCEŃSKI, *Zadanie nauczania*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, Lublin 2019, red. M. SITARZ, s. 3079.

fundamentalne, bo realizowanie jego zostało wspólnocie Kościoła powierzone przez samego Chrystusa, który powierzył Kościołowi depozyt wiary i polecił jego przekazanie kolejnym pokoleniom. Dla potrzeb niniejszego opracowania, pochylimy się jedynie nad jurydycznym aspektem opisywanego pojęcia.

Przedmiotem nauczycielskiego zadania Kościoła są przede wszystkim kwestie wiary oraz obyczajów, czyli zarówno kwestie wewnętrzne natury człowieka, jak i praktyczne, czyli postępowanie jednostki¹²³. Nie ma wątpliwości, że jednym z przejawów realizacji nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego jest istnienie systemu wyższego szkolnictwa kościelnego. Świadczy o tym fakt, że w Kodeksie prawa kanonicznego promulgowanym 25 stycznia 1983 roku, w przepisach księgi III zatytułowanej „Nauczycielskie zadanie Kościoła”, w tytule III „Wychowanie katolickie” znajduje się rozdział II, którego tytuł to „Uniwersytety katolickie oraz inne instytuty studiów wyższych” i rozdział III, zatytułowany „Uniwersytet i wydziały Kościelne”. Działalność akademicka jednostek kościelnych stanowi wobec przedstawionej powyżej struktury jurydycznej przejaw realizacji nauczycielskiego zadania Kościoła. Podkreślić trzeba, że przywołane wyżej przepisy Kodeksu prawa kanonicznego są przepisami obowiązującymi w całym Kościele katolickim na całym świecie, stąd trudno szukać w ich treści bezpośredniego odniesienia do tworu organizacyjnego, jakim jest polska szkoła doktorska. Przepisy te w sposób kompleksowy odnoszą się do kwestii szkolnictwa wyższego w zakresie nauk kościelnych.

Ponadto, zauważyć trzeba, że takie postrzeganie uniwersytetów, czy w ogóle katolickiego szkolnictwa wyższego, stanowi odzwierciedlenie postanowień, które zapadły podczas obrad Soboru Watykańskiego II. Podczas tego wydarzenia przypomniano, że po pierwsze Kościół troszczy się o szkoły wyższe a po drugie, że należy te instytucje rozwijać, ponieważ są one przestrzenią i pomocą w pełniejszym poznawaniu prawdy objawionej¹²⁴, a przecież na tym polega realizacja nauczycielskiej misji Kościoła.

2. Szkoła doktorska w dyscyplinie prawo kanoniczne

Prawo kanoniczne jest w Kościele katolickim jedną z nauk, która, obok filozofii i teologii, tradycyjnie była i jest nadal uznawana za tzw. „naukę świętą”¹²⁵. Oznacza to, że przy kształtowaniu refleksji na jego temat jako dyscypliny naukowej trzeba wziąć pod uwagę

¹²³ Por. J. KRUKOWSKI, *Zadanie nauczycielskie Kościoła...*, s. 46.

¹²⁴ Por. P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3, Lublin 1986, s. 39-40.

¹²⁵ Por. <http://www.educatio.va/content/cec/en/ecclesiastical-institutions-of-higher-education/national-qualifications-framework/qualifications-framework.html> (dostęp: 27 sierpnia 2024).

zarówno zagadnienia prawne z zakresu prawa kanonicznego Kościoła katolickiego, jak i z zakresu polskiego prawa państwowego.

Klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych znajduje się w Rozporządzeniu ministra nauki i szkolnictwa wyższego z dnia 20 września 2018 roku w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych¹²⁶. Z niniejszego rozporządzenia wynika, że prawo kanoniczne to dyscyplina należąca do dziedziny nauk społecznych. Jest to oczywiście klasyfikacja obowiązująca na gruncie prawa państwowego.

Istnienie szkół doktorskich, które prowadzą kształcenie z zakresu nauki, która uznana jest za dyscyplinę naukową zarówno przez państwo, jak i przez Kościół wymaga porozumienia pomiędzy tymi podmiotami. Rzeczpospolita Polska i Kościół katolicki dysponują dokumentami, z których treści można wywnioskować, że prowadzenie przedmiotowego kształcenia zostało uregulowane. Po pierwsze, wspomnieć trzeba, że między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską został dnia 28 lipca 1993 roku podpisany Konkordat¹²⁷.

Według zapisów art. 15 ust. 1 wspomnianego Konkordatu, Rzeczpospolita Polska gwarantuje Kościołowi Katolickiemu prawo do swobodnego zakładania i prowadzenia szkół wyższych, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych oraz instytutów naukowo-badawczych. Z treści przytoczonego przepisu wynika zatem, że jednostki kościelne mogą prowadzić uniwersytety oraz instytuty naukowo-badawcze. Z przytoczonego przepisu wynika zatem, że państwo polskie uznaje prawo Kościoła katolickiego do zakładania szkół wyższych oraz do ich prowadzenia w różnych formach¹²⁸. Należy przy zakładaniu i prowadzeniu takich jednostek pamiętać o tym, że nie tylko podlegają one dwóm systemom prawnym (państwowemu i kościelnemu), ale również o tym, że oba te systemy prawne z perspektywy zakładania i funkcjonowania tych jednostek w Polsce traktować powinno się jako równorzędnie ważne źródła prawa¹²⁹, chociaż pochodzące z różnych systemów.

Ponadto, art. 15 ust. 2 Konkordatu stanowi, że Status prawny szkół wyższych, o których mowa w ustępie 1, a także tryb i zakres uznawania przez Państwo kościelnych stopni i tytułów oraz status prawny wydziałów teologii katolickiej na uniwersytetach państwowych regulują umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski upoważnioną przez Stolicę Apostolską. Umowa taka została zwarta dopiero kilka lat po wejściu

¹²⁶ Por. Dz.U.2018.1818 ze zm.

¹²⁷ Por. Dz.U.1998.51.318 ze zm.

¹²⁸ Por. J. KRUKOWSKI, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 146.

¹²⁹ Por. I. KILANOWSKI, *Szkoły doktorskie w kościelnych i katolickich jednostkach naukowych*, w: *Szkoły doktorskie w Polsce*, red. K. KRYSZCZUK, I. KILANOWSKI, Bydgoszcz 2019, s. 54.

w życie Konkordatu. Stanowi ona załącznik do Obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 roku o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską¹³⁰ i jest nazwana umową między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski w sprawie statusu prawnego szkół wyższych zakładanych i prowadzonych przez Kościół Katolicki, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych, oraz w sprawie trybu i zakresu uznawania przez Państwo stopni i tytułów nadawanych przez te szkoły wyższe. Treść tej umowy traktuje m. in. o osobowości prawnej uczelni istniejących w dniu jej podpisywania w § 2 a w § 6 ust. 1 zawarto zapis, w myśl którego państwo uznaje tytuły zawodowe nadawane absolwentom przez kościelne szkoły wyższe, spełniające warunki prowadzenia kierunku studiów, określone w obowiązujących przepisach dotyczących szkolnictwa wyższego. Oznacza to, że tytuły, które nadawane są przez kościelne szkoły wyższe są przez państwo uznawane, pod warunkiem, że jednostka prowadząca wyższą szkołę kościelną spełni warunki określone dla prowadzenia konkretnego kierunku studiów. Na przykładzie tych istotnych zapisów widoczne jest, że współpraca między państwem a kościołem określa we wskazanej umowie niektóre kwestie dość szczegółowo i trzeba przyznać, że takie redagowanie niniejszych zapisów prowadzi do przejrzystości w przedmiotowym zakresie.

Podstawowym źródłem prawa *de lege lata* odnoszącym się do kwestii z zakresu nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce jest ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce¹³¹, zwana także w literaturze i praktyce konstytucją dla nauki. Również w owej konstytucji dla nauki zostały zawarte przepisy odnoszące się do szkół doktorskich. Od momentu wejścia w życie nowej ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, kształcenie doktorantów odbywa się co do zasady w szkołach doktorskich. Nowelizacja systemu szkolnictwa w zakresie kształcenia doktorantów przez przeniesienie tego kształcenia do szkół doktorskich dotyczy również oczywiście kościelnych jednostek naukowych¹³². Co do zasady, są do tych jednostek stosowane takie same wymagania w zakresie prowadzenia podmiotu kształcącego doktorantów, jak wobec innych takich jednostek niezwiązanych z żadnym związkiem wyznaniowym. Uczelnie wyższe wraz z reformą szkolnictwa wyższego, która była wprowadzona przepisami konstytucji dla nauki (czyli w zakresie prowadzenia szkół doktorskich od 1 października 2019 roku), musiały tak się zreorganizować, by powstał w ich strukturze nowy faktyczny twór, czyli szkoła doktorska. W myśl przepisów art. 198 ust. 1

¹³⁰ Por. Dz.U.1999.63.727 ze zm.

¹³¹ Por. Dz.U.2018.1669 ze zm.

¹³² Por. I. KILANOWSKI, *Szkoły doktorskie w kościelnych...*, s. 62.

konstytucji dla nauki kształcenie doktorantów przygotowuje do uzyskania stopnia doktora i odbywa się w szkole doktorskiej. Jest to rozwiązanie wprowadzające nowość o tyle, że przed powstaniem szkół doktorskich kształcenie doktorantów odbywało się co do zasady w ramach studiów doktoranckich (były nazywane również studiami trzeciego stopnia). W aktualnym stanie prawnym zrezygnowano z używania pojęcia „studia” wobec procesu kształcenia doktorantów. W literaturze zauważa się, że taki zabieg miał na celu wykazanie odrębności nowej formy kształcenia doktorantów od tego, co kojarzy się z procesem studiowania¹³³. Ponadto, podnosi się, że na podstawie uzasadnienia rządowego projektu ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce¹³⁴ oraz na podstawie raportu Najwyższej Izby Kontroli o kształceniu na studiach doktoranckich¹³⁵ wyciągnięto wnioski, że studia doktoranckie nie należą do skutecznych metod kształcenia doktorantów. Zaczęto szukać innego rozwiązania i okazały się nim szkoły doktorskie. Z pewnością fakt, że dyscypliny, których podstawa badawcza koncentruje się na kwestiach związanych ściśle ze wspólnotą Kościoła katolickiego (czyli m.in. prawo kanoniczne) zostały we wskazanym wyżej raporcie uwzględnione, powinien przyczynić się do wzrostu poziomu merytorycznego prezentowanego przez doktorantów. W zakresie dyscypliny prawo kanoniczne jest to kwestia szczególnie istotna, ponieważ przez naukową działalność, członkowie wspólnoty realizują zadanie nauczania powierzone im przez Kościół. Jak zostało wspomniane już uprzednio, to zadanie jest kwestią bardzo doniosłą i wspólnocie Kościoła powinno zależeć na jego realizacji. Odbywa się ona na tak wysokim poziomie merytorycznym, jak wysoki poziom odpowiednio reprezentują naukowcy z zakresu konkretnej dyscypliny.

Chociaż wskazano już podstawę prawną istnienia i funkcjonowania szkół doktorskich z zakresu prawa państwowego polskiego, to zgodnie z tym, co napisano powyżej, nie można zapominać, że kwestie dotyczące kształcenia doktorantów są zawarte również w przepisach należących do systemu prawnego wspólnoty Kościoła katolickiego. W przypadku zagadnień odnoszących się do przedmiotu niniejszego opracowania zastosowanie będzie miała Konstytucja Apostolska papieża Franciszka *Veritatis gaudium* o uniwersytetach i wydziałach kościelnych z dnia 27 grudnia 2017 roku¹³⁶. Treść niniejszego dokumentu jest sformułowana w

¹³³ Por. M. DOKOWICZ, *Komentarz do art. 198*, w: *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. J. WOŹNICKI, s. 516.

¹³⁴ <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=2446> (dostęp: 27 sierpnia 2024 roku).

¹³⁵ Informacja o wynikach kontroli: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-ksztalceniu-na-studiach-doktoranckich.html> (dostęp: 27 sierpnia 2024 roku).

¹³⁶ Polska wersja tekstowa dostępna pod adresem: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html (dostęp: 27 sierpnia 2024 roku).

taki sposób, że można wywnioskować, że samo jego istnienie stanowi dowód troski prawodawcy kościelnego o realizację nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego. Warto dostrzec również, że pomimo upływu kilkudziesięciu lat od powstania poprzednich dokumentów odnoszących się do kwestii szkolnictwa wyższego w Kościele, dostrzeżono potrzebę aktualizacji tych norm, niejako odświeżenia ich. Świadczy o tym zapis we wstępie przywołanej Konstytucji, w myśl którego wydanie go ma prowadzić do „ożywienia” kształcenia w zakresie dyscyplin kościelnych. W perspektywie prawa kanonicznego ta tendencja wydaje się szczególnie widoczna, jeżeli weźmie się również pod uwagę przeprowadzoną w 2021 roku nowelizację przepisów Kodeksu prawa kanonicznego.

Podkreślenia wymaga pewnego rodzaju spójność założeń polskiego ustawodawcy państwowego i kościelnego prawodawcy. Mianowicie, w drugim zdaniu art. 37 § 2 Konstytucji Apostolskiej *Veritatis gaudium* prawodawca kościelny ustanowił, że należy też w sposób odpowiedni stosować nowe metody dydaktyczne i pedagogiczne, promujące osobiste zaangażowanie studentów oraz ich aktywny udział w studiach. Nie da się nie zauważyć, że założenia te są bardzo podobne do kwestii leżących u podstaw zakładania szkół doktorskich. Podmioty te mają bowiem prowadzić m. in. do coraz większego zaangażowania doktoranta w sposób indywidualny do prowadzonych przez niego badań. Przytoczony przepis został umieszczony w tytule VI opisywanej Konstytucji Apostolskiej, którego nazwa to: Program studiów. Oznacza to, że takie zaangażowanie ma dla prawodawcy kościelnego znaczenie fundamentalne i należy w taki sposób skonstruować program kształcenia w zakresie nauk kościelnych (w tym prawa kanonicznego), by kształcona jednostka miała motywację do samodzielnego zaangażowania w proces nauki i do aktywnego brania udziału w uprawianiu nauki. Prawodawca kościelny daje, wobec tego, wyraz założeniu, że zależy mu na realizowaniu nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego na możliwe jak najwyższym poziomie merytorycznym.

Ponadto, zauważyć trzeba, że prawodawca kościelny w klarowny sposób, w tym samym tytule, o którym traktowano powyżej, określił cele do osiągnięcia, jakie należy mieć na uwadze przy konstruowaniu programu kształcenia. Art. 39 Konstytucji Apostolskiej *Veritatis gaudium* brzmi następująco: na każdym wydziale sporządza się program studiów odpowiednio podzielony na stopnie lub cykle, stosownie do wymagań poszczególnych materii, ale w ten sposób, by z zasady:

a) przekazywano najpierw ogólne wiadomości, poprzez spójny wykład wszystkich dyscyplin, łącznie z wprowadzeniem do posługiwania się metodą naukową;

b) sukcesywnie należy przystąpić do pogłębionego studium określonej grupy dyscyplin, wprowadzając jednocześnie studentów do posługiwania się w doskonalszy sposób metodą badań naukowych;

c) wreszcie trzeba doprowadzić do dojrzałości naukowej, zwłaszcza przez napisanie rozprawy, która rzeczywiście winna przyczyniać się do postępu nauki.

Nie da się nie dostrzec, że cele zostały określone w sposób uporządkowany, systematyczny i logiczny. Z punktu widzenia kształcenia w szkole doktorskiej oczywiście wszystkie z nich są istotne, niemniej założyć należy w odniesieniu do punktu a), że doktorant u początku swojego kształcenia w szkole doktorskiej jest już jednostką zapoznaną z ogólnymi wiadomościami (co uczynił podczas wcześniejszych studiów na poziomie magisterskim) i najważniejszymi celami w jego kształceniu stają się pogłębianie swojej wiedzy, doskonalenie stosowania metod badań naukowych oraz nade wszystko inne napisanie rozprawy doktorskiej. Prawodawca kościelny zwraca uwagę w przytoczonym przepisie na niejako utylitarny charakter rozprawy. Formułuje bowiem, że rozprawa winna przyczynić się do postępu nauki. Kolejny raz widoczne staje się, że prawodawcy kościelnemu bez wątpienia zależy na realizacji nauczycielskiej misji wspólnoty Kościoła katolickiego i to możliwie na jak najwyższym poziomie merytorycznym. Celowe wydaje się również dostrzeżenie, że powstawanie takich wartościowych i użytecznych dla rozwoju nauki w określonej dziedzinie prac jest czymś bardzo pożądanym dla całej kościelnej wspólnoty, która może sama siebie ubogacać korzystając z takiego wartościowego dorobku.

Podsumowanie

W niniejszym artykule wskazano, że realizacja nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego stanowi jedno z jego głównych zadań. Jest to misja, której realizacja przyczynia się właściwie bezpośrednio do naukowego rozwoju jednostek, które uprawiają naukę oraz do ogólnego rozwoju jednostek, które z tego wartościowego dorobku mogą korzystać. Szkoła doktorska w aktualnym kształcie stanowi strukturę właściwie spójną w swoich założeniach z tym, co jako cel uprawiania nauki w zakresie jednostek kościelnych przedstawia prawodawca kościelny. Przedstawione powyżej przepisy oraz ich interpretacja wykazały, że ta spójność zachodzi i że można mówić o realizacji nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego poprzez kształcenie jednostek w szkołach doktorskich. Celem jest również to, by osoby wykształcone w takiej strukturze co do zasady przecież państwowej, mogły później rozprzestrzeniać wyniki swoich badań i refleksje z nimi związane na uniwersytetach związanych z naukami kościelnymi. Jeżeli mamy do czynienia z takim celem, to należy zdać sobie sprawę, że kwestią absolutnie obligatoryjną jest współpraca pomiędzy prawodawcami:

państwowym i kościelnym. Polski system prawny w zakresie nauki i szkolnictwa wyższego, pod kątem kształcenia doktorantów odpowiada temu, o co chce zabiegać Kościół katolicki w zakresie realizowania nauczycielskiego zadania Kościoła. Z pewnością istnieją niuanse, które należałoby dopracować, niemniej można opisać w niniejszym opracowaniu regulacje ocenić co do zasady pozytywnie.

Streszczenie w języku angielskim:

The text presents the issue of the functioning of doctoral schools in Poland in the discipline of canon law as the realization of the teaching task of the Catholic Church. At the beginning, it is explained what the teaching task of the Church is and it is indicated the provisions of the sources of canon law, in which there are regulations referring to the described issue. Then, Polish state regulations and the content of the sources from the canonical system, from which regulations relevant to the subject of the article are included, are presented. The areas of activity of the doctoral school in the discipline of canon law, in which the teaching task of the Catholic Church is carried out, are also indicated.

Tytuł po angielsku:

The functioning of doctoral schools in Poland in the discipline of canon law as a realization of the teaching task of the Church

Streszczenie:

W tekście zostało przedstawione zagadnienie funkcjonowania szkół doktorskich w Polsce w dyscyplinie prawo kanoniczne jako realizacja nauczycielskiego zadania Kościoła katolickiego. Na początku wyjaśniono, czym jest nauczycielskie zadanie Kościoła oraz wskazano na przepisy źródeł prawa kanonicznego, w których znajdują się regulacje odnoszące się do opisywanej kwestii. Następnie zaprezentowano polskie przepisy państwowe oraz treść źródeł pochodzących z systemu kanonicznego, z których zawarto regulacje istotne dla przedmiotu artykułu. Wskazano również na obszary działalności szkoły doktorskiej w zakresie dyscypliny prawo kanoniczne, na których nauczycielskie zadanie Kościoła katolickiego jest realizowane.

Słowa kluczowe:

prawo o szkolnictwie wyższym, prawo kanoniczne, nauczycielskie zadanie Kościoła, Szkoła Doktorska.

higher education law, canon law, teaching task of the Church, Doctoral School.

Nota o autorze:

mgr lic. Justyna Sawicka – absolwentka studiów magisterskich z zakresu prawa (UMK) i prawa kanonicznego (UKSW), doktorantka Szkoły Doktorskiej UKSW w dziedzinie nauk

społecznych, w dyscyplinie prawo kanoniczne. Prelegentka na kilkunastu międzynarodowych i ogólnopolskich konferencjach naukowych, autorka kilku artykułów naukowych z zakresu prawa kanonicznego, wyznaniowego i państwowego oraz etyki zawodowej adwokata kościelnego i aplikanta komorniczego oraz jednej monografii. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje wokół kanonicznego prawa karnego

Bibliografia:

DOKOWICZ M., Komentarz do art. 198, w: *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. WOŹNICKI J., Warszawa 2019, s. 514-523.

HEMPEREK P., GÓRALSKI W., PRZYTUŁA F., BAKALARZ J., *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3, Lublin 1986.

KRUKOWSKI J., *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999.

KRUKOWSKI J., *Zadanie nauczycielskie Kościoła: natura, podmioty i przedmiot*, w: *Zadanie nauczycielskie Kościoła wobec nowych wyzwań*, Lublin 2016, s. 36-50.

KILANOWSKI I., Szkoły doktorskie w kościelnych i katolickich jednostkach naukowych, w: *Szkoły doktorskie w Polsce*, red. KRYSZCZUK K., KILANOWSKI I., Bydgoszcz 2019, s. 53-70.

WROCEŃSKI J., *Zadanie nauczania*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, Lublin 2019, red. SITARZ M., s. 3079-3078.

mgr lic. Piotr Ulrich

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

e-mail: ulrich.piotr@gmail.com

Urząd wielkiego kanclerza na uniwersytecie – wybrane aspekty prawne.

Treść: Wstęp. 1. Pojęcie uniwersytetu kościelnego i wydziału kościelnego. 2. Instytucja wielkiego kanclerza w systemie prawa kościelnego. 3. Instytucja wielkiego kanclerza w odniesieniu do definicji urzędu kościelnego. 4. Podmiot sprawujący urząd wielkiego kanclerza. 5. Wybrane zagadnienia dotyczące prawa polskiego. Podsumowanie.

Wstęp

W strukturze prawnej uniwersytetów i wydziałów kościelnych istotne miejsce zajmuje instytucja prawna wielkiego kanclerza, przewidziana przez ustawodawstwo kościelne. Biorąc pod uwagę dostępne piśmiennictwo wydaje się, iż zagadnienie to doczekało się niewielkiej liczby opracowań naukowych, także takich, które tematem tym zajmowałyby się w sposób wyczerpujący. Niniejsze przedłożenie nie stanowi próby dokonania takiego całościowego opracowania, stawia się zaś przed nim trzy zasadnicze cele. Po pierwsze jest to zarysowanie pozycji zajmowanej przez wielkiego kanclerza w systemie prawa kościelnego. Po drugie – uwzględnienie działań podejmowanych przez wielkiego kanclerza zgodnie z obowiązującym prawem. Trzeci cel stanowi zwrócenie uwagi na wybrane problemy mogące pojawić się w styczności z prawem państwowym, któremu mogą, wszakże podlegać uniwersytety i wydziały kościelne.

1. Pojęcie uniwersytetu kościelnego i wydziału kościelnego

Punkt wyjścia dociekań naukowych przedstawionych w niniejszym artykule stanowi pojęcie uniwersytetu kościelnego oraz wydziału kościelnego, co stanowi celowe zawężenie przedmiotu tego opracowania. Na wstępie analizy tej materii przypomnieć należy o prawie Kościoła do posiadania własnych uniwersytetów i wydziałów. Wzmiankę o nim odnaleźć można w kan. 815 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku: „Z tytułu swojego posłannictwa głoszenia prawdy objawionej Kościół posiada własne uniwersytety i wydziały kościelne w celu kultywowania w nich dyscyplin kościelnych lub dyscyplin z nimi związanych, a także dla

formacji naukowej studentów w tym zakresie”¹³⁷. Omawiając przytoczone brzmienie przepisu prawnego warto zwrócić uwagę na wyraźnie wskazane w nim źródło materialne wskazanego prawa podmiotowego Kościoła: pozostaje nim tytuł samego posłannictwa głoszenia prawdy objawionej. W cytowanym kanonie ustawodawca zatem podając uzasadnienie teologicznoprawne wskazuje na pochodzenie normy, jakim jest nakaz prawa Bożego.

Przedmiotem zainteresowania niniejszego opracowania pozostają uniwersytety kościelne lub wydziały kościelne. Wyjaśniając te pojęcia należy zauważyć, iż ustawodawca zawarł w aktach prawa kościelnego definicję legalną. W art. 2. par. 1. Konstytucji *Veritatis Gaudium* stanowi: „W niniejszej Konstytucji uniwersytetami i wydziałami kościelnymi nazywa się te instytucje szkolnictwa wyższego, które zostały kanonicznie erygowane lub zatwierdzone przez Stolicę Apostolską i uprawiają oraz przekazują świętą naukę i powiązane z nią gałęzie wiedzy – posiadając jednocześnie prawo nadawania stopni akademickich powagą Stolicy Apostolskiej (...)”¹³⁸. Pozostaje ona zbieżna z wcześniejszą definicją umieszczonym przez ustawodawcę w konstytucji *Sapientia Christiana*¹³⁹. Analizując brzmienie przytoczonego przepisu można wskazać w nim kilka istotnych elementów: jest to określenie celu działania uniwersytetu katolickiego, sposobu jego powołania do życia i kompetentnej władzy, wreszcie – sprecyzowanie prawa do nadawania stopni akademickich powagą Stolicy Świętej. Uniwersytetom kościelnym został poświęcony także Rozdział III Tytułu III, księgi VI Kodeksu Jana Pawła II, zatytułowany *De universitatibus et facultatibus ecclesiasticis*, zawierający kanony 815-821.

Dla ścisłości niniejszego przedłożenia należy zauważyć, iż w systemie prawa kościelnego obok uniwersytetów i wydziałów kościelnych funkcjonuje pojęcie uniwersytetów katolickich. Warto zaznaczyć, iż wyraźne prawne rozróżnienie tych dwóch instytucji stało się faktem dopiero pod rządami Kodeksu Jana Pawła II¹⁴⁰. W kodyfikacji z 1983 roku zawarto bowiem dwa osobne rozdziały (II oraz III) Tytułu III, Księgi VI, z których III odnosi się, jak wskazano wyżej, do uniwersytetów kościelnych, zaś II – do uniwersytetów katolickich.

¹³⁷ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022, [dalej KPK/83].

¹³⁸ FRANCISCUS, *Constitutio Apostolica Veritatis Gaudium*, 27.12.2017, AAS 110 (2018), s. 1-41, tekst polski: *Konstytucja Apostolska Veritatis Gaudium*, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html [dostęp: 10.08.2024] (dalej: VG).

¹³⁹ Por. IOANNES PAULUS II, *Constitutio Apostolica Sapientia Christiana*, 15.04.1979, AAS 71 (1979), s. 469-521, art. 2; tekst polski w: <https://www.kul.pl/files/57/avepro/sapientia-christiana-constitutio-lat-pol.pdf> [dostęp: 10.08.2024] (dalej: SCH).

¹⁴⁰ Por. T. GAŁKOWSKI, *Instytucja prawna uniwersytetu katolickiego i uniwersytetu kościelnego*, Łódzkie studia teologiczne 17 (2008), s. 185.

Instytucji tej ustawodawca poświęcił także normy Konstytucji Apostolskiej *Ex corde Ecclesiae*¹⁴¹. Próbuąc przedstawić zasadniczy punkt różnicujący te dwie kategorie pojęciowe należałoby wskazać na cel działania. O ile działanie uniwersytetu katolickiego należy szeroko rozumiana obecność chrześcijaństwa w świecie nauki, uniwersytet kościelny skupia się szczegółowo na dyscyplinach kościelnych, przygotowując przyszłych kapłanów do pełnienia posługi oraz wykładowców tych dyscyplin do ich nauczania, a także do wykonywania specjalnych zadań związanych z apostołstwem¹⁴². W kontekście niniejszego przedłożenia istotny pozostaje także element współzależności między uniwersytetem kościelnym a katolickim. Do uniwersytetów kościelnych należy bowiem stosować niektóre normy dotyczące uniwersytetów katolickich¹⁴³. Wydziały kościelne mogą także funkcjonować w ramach uniwersytetu katolickiego¹⁴⁴.

2. Instytucja wielkiego kanclerza w systemie prawa kościelnego.

Ustawodawca kościelny nie zamieścił norm dotyczących wielkiego kanclerza w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Przewidział dlań miejsce w innych poszczególnych ustawach kościelnych. W odniesieniu do uniwersytetów oraz wydziałów kościelnych obowiązują zatem normy zawarte w Konstytucji apostolskiej *Veritatis Gaudium* papieża Franciszka z 2017 roku, które zastąpiły obowiązujące wcześniej normy Konstytucji apostolskiej *Sapientia Christiana* Jana Pawła II z roku 1979. Odnośnie do uniwersytetów katolickich instytucja prawna wielkiego kanclerza wymieniona została wśród przepisów Konstytucji Apostolskiej *Ex corde Ecclesiae* Jana Pawła II z 1990 roku¹⁴⁵. Warto nadmienić, iż normy dotyczące wielkiego kanclerza zawarto także w Konstytucji apostolskiej *Deus scientiarum Dominus* Piusa XI z 1931 roku¹⁴⁶ a także Instrukcji Kongregacji Nauki Wiary o powołaniu teologa w Kościele z roku 1990, zatwierdzonej *ex audientia*¹⁴⁷.

W dalszej kolejności można podjąć próbę wskazania pozycji wielkiego kanclerza w systemie prawa kościelnego, w odniesieniu do uniwersytetów kościelnych, w oparciu o obowiązujące normy Konstytucji Apostolskiej *Veritatis Gaudium*. Ustawodawca stanowi w niej: „Wielki kanclerz reprezentuje Stolicę Świętą wobec uniwersytetu lub wydziału i jednocześnie uniwersytet lub wydział wobec Stolicy Świętej. Troszczy się o jego zachowanie i

¹⁴¹ Por. IOANNES PAULUS II, Constitutio Apostolica *Ex corde Ecclesiae*, 15.08.1990, AAS 82 (1990), s. 1475-1509.

¹⁴² Por. *Tamże*, s. 200.

¹⁴³ Por. kan. 818 KPK/83: „Przepisy zawarte w kan. 810, 812 i 813, dotyczące uniwersytetów katolickich, mają zastosowanie także do uniwersytetów i wydziałów kościelnych”.

¹⁴⁴ Por. VG, Art. 2, par. 2.

¹⁴⁵ Por. IOANNES PAULUS II, Constitutio Apostolica *Ex corde Ecclesiae*..., Art. 4 par. 1.

¹⁴⁶ Por. PIUS XI, Constitutio Apostolica *Deus scientiarum Dominus*, 12.06.1931, AAS 23 (1931), s. 241-262.

¹⁴⁷ Por. CONGREGATIO DE DOCTRINA FIDEI, *Instructio de Ecclesiali Theologi vocatione*, 24.05.1990, AAS 82 (1990), s. 1550-1570.

rozwój, ożywia jego wspólnotę zarówno z Kościołem partykularnym jak i powszechnym”¹⁴⁸. Powyższy przepis zawiera zatem wskazanie zasadniczych funkcji spełnianych przez wielkiego kanclerza oraz cel jego działania. Po pierwsze zatem mowa o funkcji reprezentacyjnej. Ma ona charakter dwustronny, ponieważ wielki kanclerz reprezentuje zarówno uniwersytet lub wydział przed Stolicą Apostolską (funkcja spełniana *ad extra*) jak i Stolicę Apostolską przed uniwersytetem lub wydziałem (funkcja spełniana *ad intra*). W cytowanym przepisie ustawodawca wskazał także cel działania wielkiego kanclerza. To zasada prawna, zgodnie z którą działa on na rzecz wskazanych wyżej podmiotów. Należy podkreślić, iż obowiązujące normy konkretyzują jedynie kilka sposobów jej realizacji, wskazując szczegółowe działania podejmowane przez wielkiego kanclerza. Zawarto je w Zarządzeniach wykonawczych wydanych do Konstytucji apostolskiej *Veritatis Gaudium*¹⁴⁹. W art. 9 tegoż dokumentu wyliczono poszczególne zadania wielkiego kanclerza. Wskazano, iż troska o rozwój uniwersytetu lub wydziału przejawia się na kilku płaszczyznach. Po pierwsze – w działalności naukowej, którą wielki kanclerz powinien promować. Drugą płaszczyzną jest tożsamość kościelna, którą wielki kanclerz wspiera w kontekście integralności doktryny katolickiej i przestrzegania prawa kościelnego. Kolejne zadanie dotyczy płaszczyzny społecznej, w kontekście jej jedności. W dalszej kolejności przedstawiono szczegółowe zadania natury formalnej, wynikające z funkcji reprezentacyjnej. Mowa o prezentacji osób na poszczególne stanowiska, których obsadzenie wymaga ingerencji Stolicy Apostolskiej, przyjmowanie wyznania wiary, które zgodnie z prawem powinno zostać złożone przez rektora, prezydenta lub dziekana. Działania wielkiego kanclerza związane są także z udzielaniem upoważnienia do nauczania lub misji kanonicznej. Wreszcie, istotnym elementem funkcji reprezentacyjnej jest działalność sprawozdawcza, którą wielki kanclerz spełnia, przedkładając Stolicy Apostolskiej stosowne sprawozdanie oraz wyrażając opinię na temat działania Uniwersytetu.

3. Instytucja wielkiego kanclerza w odniesieniu do definicji urzędu kościelnego.

Po przedstawieniu najważniejszych przepisów dotyczących instytucji wielkiego kanclerza w systemie prawa kościelnego, a także rozpatrzeniu zagadnienia podmiotu sprawującego urząd warto w syntetyczny sposób przedłożyć kwestię odniesienia tych zagadnień do ogólnej definicji urzędu kościelnego w prawie kanonicznym. Można bowiem

¹⁴⁸ Por. VG, Art. 12.

¹⁴⁹ Por. CONGREGATIO DE INSTITUTIONE CATHOLICA, *Ordinationes ad Constitutionem Apostolicam Veritatis Gaudium fideliter exsequendam*, 27.12.2017, AAS 110 (2018), s. 137-159 (dalej: OVG). tekst polski: *Zarządzenia wykonawcze Kongregacji ds. Edukacji Katolickiej dla wiernej realizacji Konstytucji Apostolskiej Veritatis Gaudium*, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html [dostęp: 10.08.2024].

zadać pytanie, czy wielki kanclerz na uniwersytecie lub wydziale kościelnym piastuje urząd kościelny.

Należy zatem zauważyć, iż definicję legalną urzędu kościelnego sformułował ustawodawca w kan. 145 par. 1. KPK/83: „*Urząd kościelny jest wszelkim zadaniem ustanowionym na stałe, z postanowienia czy to Bożego, czy kościelnego, dla realizacji celu duchowego*”. Wobec powyższego wskazać można poszczególne komponenty normy prawnej zawartej w cytowanym kanonie. Jest to po pierwsze *quoadlibet munus*, „wszelkie zadanie kościelne”. Jak wskazuje J. H. Provost, wynika z niego powiązanie urzędu z konkretnymi działaniami, a także fakt, iż piastowanie urzędu niesie ze sobą określone obowiązki i prawa (uprawnienia)¹⁵⁰. Po drugie, w cytowanym kanonie mowa o ustanowieniu urzędu. Ustawodawca wskazuje także źródło tegoż ustanowienia, które leży bądź w prawie Bożym pozytywnym, bądź to w prawie kościelnym. Trzeci komponent to stałość urzędu. J. H. Provost wyjaśnia, iż przymiot ten może być rozumiany w sensie przedmiotowym jako trwanie samego urzędu – wówczas istnieje możliwość, np. by urząd był wakujący, bo chwilowo nie ma podmiotu, który mógłby go zgodnie z prawem sprawować, ale sam urząd pozostaje prawnie ustanowiony na stałe. Można także, zdaniem kanonisty, rozumieć stałość w znaczeniu podmiotowym, a więc w odniesieniu do znaczącego czasu sprawowania urzędu przez konkretną osobę. Kanonista zaznacza także, iż stałość urzędu stanowi zapewnienie jego kontynuacji dla dobra wspólnoty kościelnej¹⁵¹. Następnym elementem normy kodeksowej pozostaje cel duchowy. K. Dziub wskazuje na powiązanie tej kategorii pojęciowej z zasadą *salus animarum* jako celem prawa kanonicznego¹⁵². Podobne ujęcie prezentuje m.in. K. O. Pokorski¹⁵³. J. H. Provost zauważa jednak, że nie należy rozumieć tego sformułowania ustawodawcy abstrakcyjnie, ale w odniesieniu do konkretnej materii – np. dóbr doczesnych Kościoła, którymi ten administruje dla zabezpieczenia określonych celów duchowych¹⁵⁴. Kategoria duchowego celu ustanowienia urzędu kościelnego wiąże się zatem również z prawami i obowiązkami wynikającymi z jego piastowania¹⁵⁵.

Biorąc pod uwagę omówione wyżej komponenty normy kodeksowej można na drodze prostej analizy zauważyć, iż zawierają się one w regulacjach dotyczących wielkiego kanclerza

¹⁵⁰ Por. J. H. PROVOST, *Ecclesiastical Offices*, w: *New commentary on the Code of Canon Law*, red. J. P. BEAL, J. A. CORIDEN, T. J. GREEN, New York 2000, s. 196.

¹⁵¹ Por. *Tamże*, s. 197

¹⁵² Por. K. DZIUB, *Pojęcie Urzędu Kościelnego według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, Częstochowskie Studia Teologiczne XXXV-XXXVI (2007-2008), s. 75.

¹⁵³ Por. K. O. POKORSKI, *Utrata urzędu kościelnego*, Studia Koszalińsko-Kołońskie 27 (2020), s. 564.

¹⁵⁴ Por. J. H. PROVOST, *Ecclesiastical Offices...*, s. 198.

¹⁵⁵ Por. R. SOBAŃSKI, *Komentarz do kan. 145*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. KRUKOWSKI, t. I, Poznań 2003, s. 235

w prawie kościelnym. Spełnia on bowiem określone kościelne zadanie¹⁵⁶, z ustanowienia na stałe przez władzę kościelną. Działanie wielkiego kanclerza skierowane jest na konkretnie oznaczony cel duchowy, m. in. łączność uniwersytetu lub wydziału z Kościołem partykularnym i powszechnym. Z tego celu wynikają zaś poszczególne obowiązki i uprawnienia wielkiego kanclerza. Powyższa analiza udowadnia tezę, iż instytucja prawna wielkiego kanclerza pozostaje urzędem kościelnym w rozumieniu kan. 145 par. 1. KPK/83.

4. Podmiot sprawujący urząd wielkiego kanclerza.

Zagadnienie podmiotu sprawującego urząd wielkiego kanclerza warto rozpatrzyć w aspekcie historycznym, co pozwoli lepiej zrozumieć genezę obowiązującej normy Konstytucji Apostolskiej *Veritatis Gaudium*. Zgodnie z przepisami Konstytucji Apostolskiej *Deus scientiarum Dominus* papieża Piusa XII, wielkim kanclerzem był prałat ordynariusz¹⁵⁷. Warto przypomnieć, iż pod rządami Kodeksu Piobenedyktyńskiego kategoria ordynariusza obejmowała tych, którzy posiadali jurysdykcję zwyczajną w zakresie wewnętrznym oraz zewnętrznym; F. Bączkiewicz, J. Baron oraz W. Stawinoga podają katalog urzędów objętych tą kategorią pojęciową¹⁵⁸. Przez pojęcie prałata także należało rozumieć duchownych – zarówno świeckich (przynależności diecezjalnej), jak i zakonników, posiadających jurysdykcję zwyczajną w zakresie zewnętrznym *in foro externo*¹⁵⁹. Ustawodawca kościelny zasadę wyrażoną we wspomnianym wyżej akcie normatywnym papieża Piusa XII powtórzył w Konstytucji Apostolskiej *Sapientia Christiana*: „Wielkim Kanclerzem jest prałat ordynariusz, któremu na mocy prawa Uniwersytet lub Wydział podlega, chyba że Stolica Apostolska inaczej zarządzi”¹⁶⁰. Cytowany przepis został jednak rozwinięty o dyspozycję warunkową - gdy bowiem Stolica Apostolska zarządziła inaczej i kto inny, niż prałat ordynariusz pełnił urząd wielkiego kanclerza, należało – zgodnie z art. 14 tejże konstytucji, wydać odpowiednie normy dla zabezpieczenia wykonywania własnych zadań zarówno przez wielkiego kanclerza, jak i ordynariusza miejsca¹⁶¹.

Wychodząc od cytowanych wyżej przepisów wcześniej obowiązujących, można przystąpić do omówienia aktualnej normy Konstytucji Apostolskiej *Veritatis Gaudium*. Ustawodawca kościelny zamieścił w niej wyłącznie wskazany wyżej przepis warunkowy,

¹⁵⁶ Por. OVG, Art. 10: „Si Universitas vel Facultas ex auctoritate collegiali pendeat (v.g. e Conferentia Episcopali), aliquis ex ea designetur, qui munus Magni Cancellarii exerceat”.

¹⁵⁷ Por. PIUS XI, Constitutio Apostolica *Deus scientiarum Dominus*..., Art. 14, par. 2.

¹⁵⁸ Por. F. BĄCZKOWICZ, J. BARON, W. STAWINOGA, *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957, s. 418.

¹⁵⁹ Por. *Tamże*, s. 304.

¹⁶⁰ Por. SCH, Art. 13 par. 1.

¹⁶¹ Por. SCH, Art. 14.

zabezpieczający uprawnienia ordynariusza miejsca¹⁶². Nie wskazano zatem w sposób pozytywny podmiotu sprawującego urząd wielkiego kanclerza. W myśl „Zarządzeń wykonawczych” wydanych do Konstytucji Apostolskiej *Veritatis Gaudium*, zagadnienie to powinno zostać określone w statutach zatwierdzanych przez Stolicę Apostolską¹⁶³.

Z uwagi na powyższą regulację, warto odnieść się w niniejszym przedłożeniu do wybranych statutów funkcjonujących w Polsce uczelni i wydziałów kościelnych. W pierwszej kolejności zauważyć należy, iż na uniwersytetach katolickich określa to statut całej uczelni. Przykładem takich regulacji będzie Statut Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II stanowiący: „Wielkim Kanclerzem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II jest Arcybiskup Metropolita Lubelski”¹⁶⁴, a także Statut Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, zawierający katalog zadań wykonywanych przez wielkiego kanclerza, stanowiący: „Wielki kanclerz, którym jest arcybiskup metropolita krakowski (...)”¹⁶⁵. W przypadku uniwersytetów publicznych, na których funkcjonują fakultety kościelne zauważyć należy, iż praktyka – odnosząc się do uniwersytetów polskich – nie jest jednolita. Pierwszą możliwością jest wskazanie podmiotu sprawującego urząd wielkiego kanclerza w statucie całej uczelni. Taką regulację można odnaleźć pośród przepisów Statutu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie: „Nadzór nad wydziałami nauk kościelnych sprawuje ponadto Dykasteria oraz Wielki Kanclerz Wydziałów Kościelnych – Arcybiskup Metropolita Warszawski, zwany dalej „Wielkim Kanclerzem”¹⁶⁶. Podobny przepis zawiera Statut Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu: „Nadzór nad działalnością Wydziału Teologicznego, poza organami określonymi w ustawie i statucie, sprawują również władze Kościoła katolickiego, które reprezentuje Biskup Diecezjalny Toruński jako Wielki Kanclerz Wydziału”¹⁶⁷. Możliwe jest także wskazanie podmiotu jedynie w akcie prawnym niższego rzędu, tak też np. Statut Uniwersytetu Opolskiego zawiera tylko wzmiankę o Wielkim

¹⁶² Por. *Tamże*.

¹⁶³ Por. OVG, Załącznik I do Art. 7.

¹⁶⁴ Por. *Statut Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, w: <https://bip.kul.lublin.pl/statut-kul,16313.html> [dostęp: 10.08.2024], par. 22 ust. 1.

¹⁶⁵ Por. *Statut Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie*, w: <https://bip.upjp2.edu.pl/statut> [dostęp: 10.08.2024], par. 16 ust. 1.

¹⁶⁶ Por. *Obwieszczenie Nr 12/2023 Rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 18 grudnia 2023 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Uchwały Nr 127/2019 Senatu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 27 czerwca 2019 r. w sprawie uchwalenia Statutu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, w: *Monitor UKSW* poz. 533, par. 3. ust. 3.

¹⁶⁷ Por. *Uchwała Nr 37 Senatu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 16 kwietnia 2019 r. Statut Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, w: *Biuletyn Prawny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Rok 2024; poz. 10, par. 24 ust. 2.

Kancelerzu¹⁶⁸, gdy podmiot sprawujący urząd wskazano w przepisie Statutu Wydziału Teologicznego: „Wielkim Kancelerzem Wydziału Teologicznego jest każdorazowo biskup diecezji opolskiej lub jej administrator apostolski w czasie *sede vacante*”¹⁶⁹.

Wyciągając wnioski z przytoczonych wyżej przykładowych regulacji należy zauważyć, iż w każdej z nich wielkim kanclerzem ustanowiono biskupa diecezjalnego. Biorąc pod uwagę kryterium pragmatyczne można wysunąć hipotezę, że swoista unia personalna między urzędem biskupa diecezjalnego i wielkiego kanclerza wydaje się pozostawać w harmonii z założeniami systemowymi, jeżeli chodzi o funkcje obydwu wskazanych wyżej urzędów. W tym kontekście wspomnieć należy bowiem o zadaniach biskupa diecezjalnego. Jak stanowi ustawodawca kościelny w kan. 375 par. 2 KPK/83: „Przez samą konsekrację biskupią otrzymują biskupi, wraz z zadaniem uświęcania, także zadania nauczania i rządzenia, które z natury swojej mogą być wykonywane tylko w hierarchicznej wspólnotie z Głową Kolegium i jego członkami”. Warto przytoczyć także Przemówienie podczas X zgromadzenia zwyczajnego Synodu Biskupów wygłoszone przez Z. Grocholewskiego. Kanonista wyraźnie zaznaczył w nim, że działalność biskupa mająca na celu wierność i skuteczność nauczania jest powiązana również z jego obecnością w strukturach uniwersytetów katolickich oraz uniwersytetów i wydziałów kościelnych, a także jego odpowiedzialnością za te instytucje¹⁷⁰. Można zaobserwować wprowadzenie dążenie Stolicy Apostolskiej do zabezpieczenia uprawnień ordynariuszy miejsca, którzy nie piastowaliby jednocześnie urzędu Wielkiego kanclerza. Tak też pośród cytowanych wyżej Zarządzeń wykonawczych do Konstytucji Apostolskiej *Veritatis Gaudium* zamieszczono wskazanie dotyczące możliwego działania ordynariusza miejsca w przypadku 1. niezgodnych z doktryną, obyczajami lub dyscypliną praktyk na uniwersytecie lub wydziale, 2. braku interwencji ze strony wielkiego kanclerza, mimo jego powiadomienia przez ordynariusza miejsca¹⁷¹.

5. Wybrane zagadnienia dotyczące prawa polskiego.

Ostatnie zagadnienie, które zostanie poruszone w niniejszym opracowaniu dotyczy problemów, które mogą powstać na drodze współistnienia dwóch porządków prawnych: kościelnego oraz państwowego. Jak bowiem wskazano wyżej, wydziały kościelne mogą istnieć

¹⁶⁸ Por. *Uchwała nr 198/2016-2020 Senatu Uniwersytetu Opolskiego. z dnia 9 maja 2019. Statut Uniwersytetu Opolskiego*, w: Monitor Uniwersytetu Opolskiego, 2016-2020/198/2019, par. 1, ust. 3.

¹⁶⁹ Por. Statut Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, w: <https://wt.uni.opole.pl/akty-prawne-i-dekrety/> [dostęp: 10.08.2024], par. 6 ust. 1.

¹⁷⁰ Por. Z. GROCHOLEWSKI, *Przemówienie podczas X zgromadzenia zwyczajnego Synodu Biskupów*, w: L'Osservatore Romano 1/2002, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/synod/10zwyczajne_zgrocholewski.html [dostęp: 10.08.2024].

¹⁷¹ Por. OVG, Art. 11.

w ramach innego uniwersytetu. Przykładami takiego stanu rzeczy są m. in. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Uniwersytet Opolski.

Pierwszym tematem wartym uwagi w tym zakresie pozostaje sama obecność urzędu kościelnego wielkiego kanclerza w strukturach uniwersytetu publicznego. Zagadnienie to pozostaje szczególnie aktualne w odniesieniu do tematyki neutralności światopoglądowej uniwersytetów podejmowaną w dyskursie publicznym. W tym kontekście należy wspomnieć w pierwszej kolejności Umowę między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski, stanowiącą załącznik do obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 – reguluje ona status kościelnych szkół wyższych, pozostawiając im dużą autonomię działania¹⁷². Należy w kontekście niniejszej kwestii przytoczyć także przepis Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Art. 433 ust. 3. Tegoż aktu prawnego stanowi: „Nadzór, o którym mowa w dziale XIII, nad publiczną uczelnią teologiczną oraz inną uczelnią publiczną prowadzącą kształcenie w zakresie teologii sprawuje minister, a także – w zakresie określonym przez umowę międzynarodową zawartą ze Stolicą Apostolską oraz ustawy regulujące stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi niż Kościół Katolicki kościołami i związkami wyznaniowymi oraz przez statuty tych uczelni – władze kościołów i innych związków wyznaniowych”¹⁷³.

Kolejnym zagadnieniem, które warto podjąć w tej części pracy jest potencjalna sytuacja cofnięcia misji kanonicznej przez wielkiego kanclerza w odniesieniu do polskiego prawa pracy. Zarówno jej udzielanie, jak i cofnięcie, należy do katalogu obowiązków wielkiego kanclerza¹⁷⁴. Instytucja misji kanonicznej jest skierowana na cel o charakterze czysto kościelnym, pozostaje także w związku z kategorią wiary osób nauczających, dlatego przed udzieleniem misji kanonicznej składają one wyznanie wiary¹⁷⁵. Jednakże ich zatrudnienie w strukturach uniwersytetu wchodzi w zakres obowiązywania polskiego prawa pracy. Może zatem pojawić się pytanie, czy cofnięcie przez wielkiego kanclerza misji kanonicznej prowadzi do rozwiązania stosunku pracy. W źródłach prawa oraz orzecznictwie brak jednoznacznego rozstrzygnięcia tej kwestii. Można jednak podjąć próbę interpretacji *per analogiam* do podobnej sytuacji na gruncie nauczania religii w szkołach. Według Ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela cofnięcie skierowania do nauczania religii przez władze kościelne prowadzi do rozwiązania

¹⁷² Por. *Obwieszczenie Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 r. o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, Dz.U. 1999 nr 63 poz. 727.

¹⁷³ Por. *Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Dz.U. 2018 poz. 1668.

¹⁷⁴ Por. VG, Art. 9, n. 5.

¹⁷⁵ Por. VG, Art. 27 par. 1.

stosunku pracy¹⁷⁶. W tym kontekście należy jednak mieć na względzie orzeczenie Izby Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego z 3 lipca 2019 roku, wedle którego, jeżeli nauczyciel posiada kwalifikacje do nauczania innych przedmiotów, dyrekcja powinna podjąć próby zatrudnienia go przy ich nauczaniu¹⁷⁷. Pytanie o zakres stosowania takiej analogii w przypadku misji kanonicznej udzielanej przez wielkiego kanclerza wydaje się otwarte.

Podsumowanie

Pozycja prawna wielkiego kanclerza w strukturze uniwersytetów oraz wydziałów kościelnych mimo niewielkiego zakresu regulacji od strony przepisów prawa pozostawia szeroki obszar dociekań naukowych. Analiza wybranych aspektów z tym związanych pozwala zwrócić uwagę na obszar prawny obejmujący wartości chronione przez obowiązki i uprawnienia wielkiego kanclerza w kontekście działania tychże uniwersytetów oraz fakultetów. Stanowić może także istotny wątek dyskusji dotyczącej relacji państwo-Kościół w obszarze szkolnictwa wyższego.

Streszczenie w języku angielskim:

The Catholic Church has the right, as well as the duty, to erect and develop dependent universities and faculties for the cultivation and transmission of sacred learning and related branches of knowledge. In this context, mention should be made of the office of the Chancellor, which derives from ecclesiastical legislation. His functions include not only representing the university or faculty before the Holy See and the Holy See before the university or faculty of the Church, but also acts of a constitutive nature. It is also worth noting an important perspective arising from the subordination of these universities or faculties to state law. It would therefore be relevant to ask what relevance, in this field, the function of the Chancellor, which stems strictly from ecclesiastical law, has.

Tytuł po angielsku:

The office of grand chancellor at a university – selected legal aspects.

Streszczenie:

Kościół katolicki ma prawo, a także obowiązek erygowania i rozwijania zależnych od niego uniwersytetów i wydziałów, służących uprawianiu oraz przekazywaniu świętej nauki i powiązanych z nią gałęzi wiedzy. W tym kontekście należy wspomnieć o urzędzie wielkiego kanclerza, wynikającym z ustawodawstwa kościelnego. Do pełnionych przez niego funkcji należy nie tylko reprezentowanie uniwersytetu lub wydziału przed Stolicą Apostolską oraz

¹⁷⁶ Por. *Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela*, Dz. U. 1982 Nr 3 poz. 19; Art. 23:

¹⁷⁷ Por. *Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2019 r.*, II PK 43/18.

Stolicy Apostolskiej przed uniwersytetem lub wydziałem kościelnym, lecz także akty o charakterze konstytutywnym. Warto zwrócić także uwagę na istotną perspektywę wynikającą z podległości tychże uniwersytetów lub wydziałów prawu państwowemu. Istotnym byłoby zatem pytanie, jakie znaczenie na tym polu ma funkcja wielkiego kanclerza, wynikająca ściśle z prawa kościelnego.

Słowa kluczowe

Wielki kanclerz, uniwersytet kościelny, wydział kościelny, nauczycielskie zadanie Kościoła, prawo wyznaniowe, prawo kanoniczne.

Chancellor, ecclesiastical university, ecclesiastical faculty, teaching function of the Church, Catholic church, canon law.

Nota o autorze:

mgr lic. Piotr Ulrich - Absolwent Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Bibliografia:

BĄCZKOWICZ, F., BARON, J., STAWINOĞA, W., *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

CONGREGATIO DE DOCTRINA FIDEI, *Instructio de Ecclesiali Theologi vocatione*, 24.05.1990, AAS 82 (1990), s. 1550-1570.

CONGREGATIO DE INSTITUTIONE CATHOLICA, *Ordinationes ad Constitutionem Apostolicam Veritatis Gaudium fideliter exsequendam*, 27.12.2017, AAS 110 (2018), s. 137-159. tekst polski: Zarządzenia wykonawcze Kongregacji ds. Edukacji Katolickiej dla wiernej realizacji Konstytucji Apostolskiej Veritatis Gaudium, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html [dostęp: 10.08.2024].

DZIUB, K., *Pojęcie Urzędu Kościelnego według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, Częstochowskie Studia Teologiczne XXXV-XXXVI 2007-2008, s. 71-79.

FRANCISCUS, *Constitutio apostolica Veritatis gaudium* 08.12.2017, AAS 110 (2018), s. 1-41; tekst polski: *Konstytucja Apostolska Veritatis Gaudium*, w: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html [dostęp: 10.08.2024].

GALKOWSKI, T., *Instytucja prawna uniwersytetu katolickiego i uniwersytetu kościelnego*, Łódzkie studia teologiczne 17 (2008), s. 185-202.

GROCHOLEWSKI Z., *Przemówienie podczas X zgromadzenia zwyczajnego Synodu Biskupów*, w: L'Osservatore Romano 1/2002, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/synod/10zwyczajne_zgrocholewski.html [dostęp: 10.08.2024].

IOANNES PAULUS II, *Constitutio Apostolica Sapientia Christiana*, 15.04.1979, AAS 71 (1979), s. 469-499, tekst polski w: <https://www.kul.pl/files/57/avepro/sapientia-christiana-constitutio-lat-pol.pdf> [dostęp: 10.08.2024].

IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica de universitatibus catholicis Ex Corde Ecclesiae* 15.08.1980, AAS 82 (1990), s. 1475-1509.

Obwieszczenie Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 r. o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, Dz.U. 1999 nr 63 poz. 727.

Obwieszczenie Nr 12/2023 Rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 18 grudnia 2023 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Uchwały Nr 127/2019 Senatu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 27 czerwca 2019 r. w sprawie uchwalenia Statutu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, w: Monitor UKSW poz. 533.

PIUS XI, *Constitutio Apostolica Deus scientiarum Dominus*, 12.06.1931, AAS 23 (1931), s. 241-262.

POKORSKI, K. O., *Utrata urzędu kościelnego*, Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie 27 (2020), s. 561-569.

PROVOST J. H., *Ecclesiastical Offices*, w: *New commentary on the Code of Canon Law*, red. BEAL J. P., CORIDEN J. A., GREEN T. J., New York 2000, s. 195-229.

SOBAŃSKI, R., *Komentarz do kan. 145*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. KRUKOWSKI J., t. I, Poznań 2003, s. 234-235.

Statut Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, w: <https://bip.kul.lublin.pl/statut-kul,16313.html> [dostęp: 10.08.2024].

Statut Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, w: <https://bip.upjp2.edu.pl/statut> [dostęp: 10.08.2024].

Statut Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, w: <https://wt.uni.opole.pl/akty-prawne-i-dekrety/> [dostęp: 10.08.2024].

Uchwała nr 198/2016-2020 Senatu Uniwersytetu Opolskiego. z dnia 9 maja 2019. Statut Uniwersytetu Opolskiego, w: Monitor Uniwersytetu Opolskiego, 2016-2020/198/2019.

Uchwała Nr 37 Senatu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 16 kwietnia 2019 r. Statut Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, w: Biuletyn Prawny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Rok 2024; poz. 10.

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. 2018 poz. 1668.

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, Dz. U. 1982 Nr 3 poz. 19.; Art. 23:

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2019 r., II PK 43/18.

ks. mgr lic. Bartosz Skawiński

Szkoła Doktorska UKSW w Warszawie

ORCID: 0000-0001-6940-6525

e-mail: bartek.skawinski@gmail.com

Granice swobody poglądów głoszonych przez wykładowców uniwersytetów katolickich w świetle Kodeksu prawa kanonicznego

Treść: Wstęp. 1. Uniwersytet katolicki. 2. Podstawa odpowiedzialności. 3. Treść wiary. 4. Konkretne obowiązki. Podsumowanie

Wstęp

Pluralizm poglądów jest jednym z najbardziej podstawowych założeń współczesnego społeczeństwa. Ścieranie się poglądów i wypracowywanie kompromisowego stanowiska jest czymś fundamentalnym dla istnienia współczesnego państwa i społeczeństwa. Prawo do wypowiedzi potwierdza też Kodeks Prawa Kanonicznego¹⁷⁸. W chwili obecnej obserwowany jest znaczny pluralizm poglądów głoszonych przez katolików. Swój udział w rozmaitych dyskusjach mają również wykładowcy uniwersytetów¹⁷⁹.

Jednocześnie wykładowcy uniwersytetów katolickich poprzez fakt zatrudnienia na powyższych uczelniach przyjmują na siebie dodatkowe obowiązki. Zgodnie z art. 4 § 3 Norm ogólnych dołączonych do konstytucji apostolskiej *Ex corde Ecclesiae*: „W pracach badawczych i w nauczaniu wszyscy katoliccy pracownicy naukowcy winni wiernie przyjmować, a wszyscy pozostali respektować, katolicką doktrynę i moralność, w sposób właściwy dla różnych dyscyplin akademickich. W szczególności teologowie katoliccy, świadomi mandatu powierzonego im przez Kościół, niech dochowują wierności Magisterium Kościoła jako autentycznemu interpretatorowi Pisma Świętego i Świętej Tradycji”¹⁸⁰. Niezależnie zatem od

¹⁷⁸ Por. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022 (zwany dalej: KPK/83). Kan. 212 § 2 i 218 KPK/83.

¹⁷⁹ Uniwersytet katolicki to uniwersytet w rozumieniu kan. 807-813 KPK/83. Z racji na analogiczne stosowanie powyższych przepisów do instytutów studiów wyższych (kan. 814 KPK/83) nie będą one szczegółowo omawiane.

¹⁸⁰ Por. IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica de universitatibus catholicis Ex Corde Ecclesiae* 15.08.1980, AAS 82 (1990), s. 1475-1509, tekst polski: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/konstytucje/o_uniwersytetach_15081990.html (15 sierpnia 1990), [dostęp: 22.11.2022], (zwana dalej: ECE).

dziedziny, a nawet faktu reprezentowania Kościoła (zlecenia)¹⁸¹, należy respektować katolicką doktrynę i moralność. Dotyczy to również pracowników niekatolickich. Niniejsze opracowanie jest próbą ustalenia, jakie przepisy Kodeksu prawa kanonicznego konkretyzują powyższe obowiązki zachowania katolickiej doktryny, wymaganej niezależnie od wiary wykładowcy, w zakresie głoszonych poglądów.

Jako wykładowcę będziemy rozumieli wymienione wcześniej osoby prowadzące badania naukowe i wykładające na uniwersytecie katolickim. Termin „poglądy” będzie używany jako „zestaw sądów (twierdzeń, niekiedy przypuszczeń) na dany temat; [pogląd – przyp. B.S] może być indywidualny, występować lub przeważać w danej grupie społecznej, zostać użyty abstrakcyjnie jako zbiór sądów na konkretny temat; rozpowszechniony w danym środowisku kulturowym (pogląd pospolity lub potoczny), nazywany bywa zdrowym rozsądkiem”¹⁸². Przez „głoszenie” rozumie się tutaj działanie, które zmierza do przekonania odbiorcy o słuszności takiej doktryny¹⁸³.

Ostatnie zastrzeżenie, jakie warto poczynić, związane jest z faktem, iż analizą objęty jest Kodeks prawa kanonicznego, a inne dokumenty przywoływane są tylko pomocniczo. Oznacza to, że odpowiedzialność za głoszone poglądy w świetle przywoływanego Kodeksu może kształtować się inaczej niż np.: w świetle Katechizmu Kościoła Katolickiego¹⁸⁴. To, co nie będzie regulowane przez Kodeks, może być nadal określane przez teologię moralną¹⁸⁵.

Celem wyjaśnienia zagadnienia ujętego w tytule artykułu, niniejsza analiza jest podzielona na cztery części. Pierwsza z nich krótko prezentuje, czym jest sam uniwersytet katolicki. Celem kolejnej części jest ukazanie podstaw prawnych wyznaczania przez Kościół granic swobody wypowiedzi. W trzeciej części omówione jest kryterium weryfikacji poglądów, co zostało dokonane poprzez odniesienie do nauki Kościoła, będącej podstawą oceny poglądów głoszonych przez wykładowców. Ostatnia część opracowania zawiera odniesienia do konkretnych obowiązków ujętych w Kodeksie prawa kanonicznego, co ma na celu ukazanie konkretnych granic swobody wypowiedzi.

1. Uniwersytet katolicki

Uniwersytet katolicki we współczesnym rozumieniu tego pojęcia rodzi się w pierwszej

¹⁸¹ W stosowanym powszechnie tekście polskim ECE mowa jest o mandacie, w tłumaczeniu KPK/83 zaś o zleceniu (por. kan. 812 KPK/83). Jednakże oryginalne teksty łacińskie używają zawsze słowa *mandatum*.

¹⁸² Por. A. STĘPIEŃ, *Pogląd*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XV, red. E. GIGILEWICZ, Lublin 2011, kol. 980.

¹⁸³ Por. J. ARRIETA, *Komentarz do kan. 1365*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. P. MAJER, Kraków 2023, s. 836.

¹⁸⁴ Por. *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana 1997; tekst polski: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, II Wydanie poprawione i uzupełnione, Poznań 2020, (dalej: KKK).

¹⁸⁵ Por. J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Księga VI, Sankcje w Kościele*, w: W. WÓJCIK, J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, t. IV, Lublin 1987, s. 127.

połowie XIX w. jako przeciwwaga dla uniwersytetów zsekularyzowanych, opartych o idee pozytywistyczne¹⁸⁶. Jest to czas, gdy rozdrobnienie nauki zastępuje jedność instytucji uniwersyteckiej, zaś teologia, wcześniej będąca na szczycie „piramidy” nauk zostaje usunięta poza obręb wyższego nauczania¹⁸⁷. Odpowiedzią na to będzie uniwersytet mający na celu integrację ludzkiej wiedzy w świetle wiary¹⁸⁸.

Konsekwentnie, taki też będzie uniwersytet katolicki zdefiniowany przez konstytucję *Ex corde Ecclesiae*. Będzie on odpowiedzią na przeciwstawianie sobie poszukiwania prawdy i pewności, że zna się już źródło prawdy¹⁸⁹, przejawem dążenia do poszukiwania całej (zintegrowanej) prawdy o naturze, o człowieku i o Bogu¹⁹⁰. Dlatego też badania naukowe na omawianym uniwersytecie muszą obejmować cztery aspekty: dążenie do integracji wiedzy, zapewnienie dialogu między wiarą a rozumem, troskę o etyczny wymiar nauki i zachowanie teologicznej perspektywy badań¹⁹¹. To właśnie ta ostatnia perspektywa pomaga określać naukom szczegółowym ich perspektywę czy kierunek, o których nie mówią ich własne metodologie¹⁹². Każdy członek uniwersytetu katolickiego musi zatem pracować celem odpowiedzi na światowe wołanie (*world's cry*) o prawdę i mądrość. Omawiana uczelnia odgrywa przez to kluczową rolę w przywróceniu dialogu między ludzką wiedzą a prawdą objawioną dla pożytku całej ludzkości¹⁹³. Innymi słowy, uniwersytet katolicki nie jest po pierwsze miejscem świadczenia usług edukacyjnych na poziomie wyższym, ale ośrodkiem ewangelizacji szeroko pojętej kultury¹⁹⁴. Tym samym, jeśli uniwersytet jest instytucją narodzoną w sercu Kościoła, wtedy jest wspólnotą bez granic odpowiedzialną za promowanie inicjatyw międzykulturowych¹⁹⁵.

Konieczność integracji wszystkich dziedzin zauważana jest nadal w nauczaniu papieskim. Papież Franciszek podkreśla kulturę spotkania i wskazuje, że uniwersytet ma być miejscem dedykowanym dialogowi, a charyzmatem kościelnego nauczania ma być działanie w zintegrowany i interdyscyplinarny sposób¹⁹⁶. Drogą do tego będzie autonomia, bez której nie może on wypełniać swoich zadań, gwarantująca członkom uniwersytetu wolność

¹⁸⁶ Por. J. OTADUY, *La experiencia de la Universidad Católica en Europa*, *Ius Canonicum* 41 (2001) 81, s. 76.

¹⁸⁷ Por. *Tamże*, s. 77.

¹⁸⁸ Por. *Tamże*, s. 94.

¹⁸⁹ Por. ECE, nr 1.

¹⁹⁰ Por. *Tamże*, nr 4.

¹⁹¹ Por. *Tamże*, nr 15.

¹⁹² Por. *Tamże*, nr 19.

¹⁹³ Por. M. RIONDINO, *Thirty Years of the Apostolic Constitution Ex corde Ecclesiae: a Canonical Overview and Future Prospects*, *Studia Canonica* 55 (2021), s. 616.

¹⁹⁴ Por. J. OTADUY, *La experiencia...*, s. 96.

¹⁹⁵ Por. M. RIONDINO, *Thirty Years of the...*, s. 615.

¹⁹⁶ Por. *Tamże*, s. 614. Por. przywołane tam przykłady nauczania papieża Franciszka.

akademicką¹⁹⁷. Aby jednak nie dopuścić do utraty katolickiej tożsamości uczelni, odpowiednie rozwiązania muszą być ujęte w prawie kanonicznym¹⁹⁸.

2. Podstawa odpowiedzialności

Najważniejszą podstawą odpowiedzialności jest fakt zatrudnienia na uniwersytecie katolickim lub kościelnym. Wskazuje na to art. 4 § 2 norm ogólnych dołączonych do ECE, który mówi o konieczności poinformowania, w chwili zatrudniania wykładowcy, „o katolickiej tożsamości instytutu oraz o jej implikacjach, jak również o własnym obowiązku umacniania, a przynajmniej respektowania tej tożsamości”. Kolejny paragraf tego samego artykułu wskazuje, że w „pracach badawczych i w nauczaniu wszyscy katoliccy pracownicy naukowi winni wiernie przyjmować, a wszyscy pozostali respektować, katolicką doktrynę i moralność, w sposób właściwy dla różnych dyscyplin akademickich”. Warto zauważyć, że powyższy przepis odnosi się ogólnie do badań naukowych oraz przekazu wiedzy, tym samym zakreślony jest bardzo szeroko. Niewątpliwie jest to efekt zintegrowanego podejścia do nauki, w którym nie oddziela się filozofii czy teologii od badań empirycznych.

Przywołane artykuły pozwalają rozciągnąć wszystkie poniższe reguły dotyczące odpowiedzialności za wypowiedziane słowo na wszystkich wykładowców, niezależnie od ich przynależności wyznaniowej. Należy przy tym poczynić jedną uwagę. Otóż Kodeks co do zasady dotyczy tylko katolików¹⁹⁹. Jednakże z racji na przywołane przepisy specjalne, można rozciągnąć przepisy kodeksowe na akatolików. Byłoby to efektem dobrowolnego poddania się przez nich, w zakresie wynikającym z zatrudnienia, prawu Kościoła²⁰⁰. Tym samym analizowane poniżej regulacje dotyczą wszystkich wykładowców, a nie tylko katolików.

Wykładowcy katoliccy będą ponadto zobowiązani do zachowywania omawianych obowiązków z innych tytułów. Kodeks prawa kanonicznego w kan. 96 stwierdza, że „przez chrzest człowiek zostaje wcielony do Kościoła Chrystusowego”, a to pociąga ze sobą wypełnianie obowiązków właściwych chrześcijanom, zgodnie z pozycją każdego człowieka. „To obdarowanie uzdalnia, ale i przeznacza do działania: dzięki temu, że stał się podmiotem praw, ma też obowiązki”²⁰¹. W przypadku wykładowców katolickich będzie to pozycja wynikająca z zatrudnienia na uniwersytecie katolickim.

¹⁹⁷ Por. ECE, nr 12, nr 29.

¹⁹⁸ Por. J. OTADUY, *La experiencia...*, s. 94.

¹⁹⁹ Por. kan. 11 KPK/83.

²⁰⁰ Por. P. LOMBARDÍA, *Komentarz do kan. 11*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz...*, s. 61.

²⁰¹ R. SOBAŃSKI, *Komentarz do kan. 96*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, księga I., *Normy Ogólne*, red. J. KRUKOWSKI, Poznań 2003, s. 165.

Jednocześnie w przeciwieństwie do uniwersytetów i wydziałów kościelnych, uczelnie katolickie nie muszą mieć kanclerza, który by nadzorował przestrzeganie prawa kanonicznego. Tym bardziej podkreśla to rolę poszczególnych wykładowców w zachowywaniu norm prawa powszechnego, a w szczególności ECE²⁰².

3. Treść wiary

Odpowiedź na pytanie o treść nauki Kościoła, która jest kryterium oceny poglądów, można znaleźć w kan. 750-752 KPK/83. Zgodnie z kan. 750 § 1 KPK/83 „Aby jakaś prawda wchodziła w zakres wiary boskiej i katolickiej, muszą być jednocześnie spełnione dwa warunki:

a) podawane prawdy wiary winny być zawarte w słowie Bożym spisany lub przekazany w Tradycji, czyli winny należeć do depozytu wiary powierzonego Kościołowi;

b) Nauczycielski Urząd Kościoła winien podać je wiernym do wierzenia jako objawione, tj. zawarte w Piśmie Świętym lub Tradycji”²⁰³.

Wspomniane wrażenie wiara „boska i katolicka” zostało zaczerpnięte z trzeciego rozdziału konstytucji Soboru Watykańskiego I *Dei Filius*²⁰⁴. Tak pojętą wiarę można rozumieć jako pełne poddanie woli i intelektu, wobec tego, co Bóg objawił, a Kościół do wierzenia podaje²⁰⁵. Do wyjaśnienia pozostaje jeszcze kwestia tego, czym jest i co obejmuje depozyt wiary. Depozyt (łac. „skarbiec, skarb”) oznacza wszystko, co Bóg objawił przez Swojego Syna dla naszego zbawienia, a co jest przez Kościół przechowywane i wyjaśniane²⁰⁶. Depozytem jest prawda objawiona i jest ona normatywna dla Kościoła²⁰⁷.

Nie wszystkie prawdy należą jednak do depozytu wiary. Zgodnie z kan. 750 § 2 KPK/83 istnieją także prawdy dotyczące wiary i moralności, ogłoszone w sposób definitywny i których przyjęcie jest konieczne dla zachowania depozytu wiary, choć nie będące jego częścią. Ponadto kan. 752 KPK/83 wskazuje, na prawdy dotyczące wiary i moralności, głoszone przez Papieża lub Kolegium Biskupów, sprawujących autentyczne nauczanie, chociaż nie zamierzających przedstawić go w sposób definitywny. Ostatni z przepisów wskazuje na przyjęcie tych prawd religijnym posłuszeństwem rozumu i woli, będącym czymś innym niż akt religijny.

²⁰² Por. J. HUELS, *The Juridic Status of Catholic Faculties of Theology: Overview of the Universal Law*, *Studia Canonica* 37 (2003), s. 321.

²⁰³ E. TEJERO, *Komentarz do kan. 750*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz...*, s. 470. Por. A. BENLLOCH Poveda, *Comentario al can. 750*, w: *Código de Derecho Canónico, edición bilingüe, fuentes y comentarios de todos los cánones*, red. A. BENLLOCH POVEDA, Valencia 1993, s. 357-358.

²⁰⁴ Por. PIUS IX, *Konstytucja dogmatyczna Dei Filius* (24 kwietnia 1870), <https://obronawiary.pl/konstytucja-dogmatyczna-o-wierze-katolickiej-dei-filius/> [dostęp: 11.03.2024], pkt 34.

²⁰⁵ Por. A. CALABRESE, *Diritto penale canonico*, Vaticano 1996, s. 263.

²⁰⁶ Por. G. O'COLLINS, E. G. FARRUGIA, *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim*, Kraków 2002, s. 63.

²⁰⁷ Por. kan. 747 § 1 KPK/83.

Takie ujęcie sprawy rodzi pewną trudność. Otóż ciężko jest wyliczyć wszystkie prawdy wiary. Co więcej, w przywołanych przepisach widać stopniowanie tychże prawd, co jest związane z faktem, że nie wszystkie stwierdzenia mają taką samą wagę. Są prawdy kluczowe i mniej ważne²⁰⁸. Dlatego warto odwołać się do *Wyjaśnienia doktrynalnego dotyczącego końcowej części formuły «Wyznania wiary»* Kongregacji Nauki Wiary z 28 czerwca 1998 roku. W powyższym dokumencie Kongregacja omawia *Wyznanie wiary*, którego trzy akapity odnoszą się do, odpowiednio, kan. 750 § 1 KPK/83, kan. 750 § 2 KPK/83 i kan. 752 KPK/83. Do samego depozytu wiary można zaliczyć m.in. artykuły wiary z *Credo*, naukę o ustanowieniu sakramentów przez Chrystusa, czy też dogmaty chrystologiczne i maryjne²⁰⁹. Do prawd, znajdujących się na dalszym stopniu należy m.in. definicja nieomyłności Biskupa Rzymu po Soborze Watykańskim I, czy też zasada niegodziwości eutanazji oraz prostytucji²¹⁰. Jak można zauważyć na podstawie przywołanych przykładów, są to prawdy dotyczące zarówno wiary (np.: nieomyłność) jak i moralności (np.: eutanazja). Wreszcie „jako przykład *prawd, o których mowa w trzecim akapicie*, można wskazać ogólnie na prawdy nauczane w sposób nieostateczny w autentycznym Magisterium zwyczajnym, które wymaga przyjęcia w różnym stopniu, zależnie od intencji i woli wyrażonej przez naturę dokumentów, przez częstotliwość, z jaką podaje się to nauczanie, lub też przez sposób jego ujęcia”²¹¹. Wspomniany tu „trzeci akapit” i związane z nim wyjaśnienie odnoszą się do przywołanego wcześniej kan. 752 KPK/83.

Na podstawie wcześniejszych rozważań, można zauważyć pewną trudność. Otóż dla dobrego wypełnienia obowiązków, każdy człowiek powinien dobrze znać granice owego obowiązku. Takie problemy mogą wynikać z nauczania nie-definitywnego. Definitywność przedstawienia ułatwia poznanie granic obowiązku. Poza tymi granicami wykładowca, w tym akatolik, musi otrzymywać dodatkowe wyjaśnienie, czy dana treść jest częścią autentycznego nauczania. Sytuację utrudnia jeszcze bardziej kan. 752 KPK/83. Dobre zrozumienie stopnia, intencji i woli wyrażonej przez naturę dokumentów wymaga dużej wiedzy teologicznej. Nie każdy wykładowca jest teologiem. Kolejnym problemem mogłyby być sprzeczności między poszczególnymi biskupami w ocenie moralnej danego faktu. Każdy, a tym samym również

²⁰⁸ Por. II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium* (21.11.1964), *Sobór Watykański II: konstytucje, dekry, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, nr 25; II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei verbum* (18.11.1965), *Sobór Watykański II: konstytucje...*, nr 1.

²⁰⁹ Por. KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Wyjaśnienie doktrynalne dotyczące końcowej części formuły „Wyznania wiary”*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/wyzn_wiary.html (29 czerwca 1998) [dostęp 23.03.2020].

²¹⁰ Por. *Tamże*, pkt 11.

²¹¹ *Tamże*, pkt 11.

wykładowcy, mają prawo otrzymać nauczanie pewne i jasne²¹². Wszelkie niejasności i sprzeczności muszą być wyjaśniane na korzyść danego pracownika uniwersytetu. Nie da się dostosować poglądów do nauczania wewnętrznie sprzecznego.

4. Konkretnie obowiązki

Po ogólnym zaprezentowaniu kryterium oceny przekazywanych poglądów i źródeł, z których owa odpowiedzialność wynika, należy teraz przedstawić konkretne obowiązki. Można wyróżnić obowiązki bierne (gdzie wystarczy samo powstrzymanie się od działania) i aktywne (których nie da się spełnić bez podjęcia konkretnych działań).

Najważniejszym źródłem obowiązków biernych jest prawo karne, gdyż jego przestrzeganie oparte jest często na powstrzymaniu się od określonych zachowań (co koresponduje z przywołanym postulatem „respektowania katolickiej doktryny i moralności”). Omówienie konkretnych ograniczeń swobody głoszenia poglądów, należy zatem zacząć od zaprezentowania definicji przestępstwa: „Przestępstwo jest zewnętrznym naruszeniem prawa lub nakazu, obwarowanych sankcją karną, poważnie poczytalnym na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej”²¹³. Można tu zatem wyróżnić trzy elementy: element obiektywny, subiektywny i sankcję karną. Elementem obiektywnym jest zewnętrzne przekroczenie ustawy lub nakazu karnego. Drugim elementem jest poczytalność moralna (grzech ciężki) i zarazem poczytalność prawna (wina umyślna lub nieumyślna). Trzeci z elementów to element legalny, a więc czyn zabroniony pod groźbą sankcji karnej (przynajmniej niedookreślonej), z uwzględnieniem kan. 1399 i 1401 n. 2 KPK/83²¹⁴. Należy jednak podkreślić, że w przypadku przestępstw polegających na ujawnianiu poglądów, konieczne jest, aby miało ono charakter publiczny zgodnie z tym, co się przewiduje w kan. 1330 KPK/83.

Według tego, co się postanawia w powyższym przepisie, jeśli nikt nie spostrzegł oświadczenia lub wyrażenia woli doktryny lub wiedzy, przestępstwo uznaje się za niedokonane. Jest to o tyle istotne, że zarówno o przestępstwie jak i o ograniczeniach swobody wygłaszania poglądów mówimy w sferze zewnętrznej, sferze komunikacji międzyludzkiej²¹⁵. Ponadto ujawnienie poglądów danej osoby musi zostać przeprowadzone w taki sposób, by ktokolwiek nie tylko to zauważył, ale także zrozumiał. Przestępstwo musi zostać faktycznie zrozumiane

²¹² Łk 22,32. Por. też kan. 212 § 1 KPK/83 (by słuchać się nauczycieli wiary, sami nauczyciele muszą zajmować to samo stanowisko), kan. 213 KPK/83 (nauczanie wewnętrznie sprzeczne ciężko nazwać pomocą).

²¹³ Por. E. SZTAFFROWSKI, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 4, Warszawa 1986, s. 307.

²¹⁴ Por. J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele, część ogólna, komentarz*, Warszawa 2008, s. 100.

²¹⁵ Nie można całkowicie pominąć elementu podmiotowego, gdyż w określonych przypadkach dana osoba nigdy nie będzie mogła popełnić przestępstwa (por. kan. 1322 KPK/83). Pełne omówienie zagadnień związanych z odpowiedzialnością i poczytalnością wykracza poza ramy tego artykułu. Jednakże prowadząc dalsze rozważania, należy o tym pamiętać.

(*percipiat*)²¹⁶, co tym bardziej zawęży zakres obowiązków wykładowców wynikających z omawianych poniżej kanonów. Tym samym przeszkoda w postaci braku znajomości języka, czy użycie terminów niezrozumiałych dla odbiorcy uniemożliwiają dokonanie (uzewnętrznienie) przestępstwa²¹⁷, a co za tym idzie nie wpływa to na zakres omawianych obowiązków.

Pierwszym z obowiązków biernych jest wynikający z kan. 1364 KPK/83 obowiązek unikania herezji, apostazji i schizmy. Po pierwsze, wykładowca nie może zaprzeczać żadnej prawdzie, w które należy wierzyć wiarą boską i katolicką, ani publicznie oraz uporczywie powątpiewać o tych prawdach²¹⁸. Spełnienie tego obowiązku powoduje, że dana osoba nie popełnia przestępstwa herezji²¹⁹. Dlatego tym bardziej wykładowca katolik nie popełnia też przestępstwa apostazji, gdyż apostazja uderza we wszystkie prawdy wiary²²⁰. Kolejnym obowiązkiem wynikającym z omawianego kanonu jest obowiązek uniknięcia schizmy, czyli obowiązek uznania zwierzchnictwa Biskupa rzymskiego i utrzymywania wspólnoty z członkami Kościoła, uznającymi to zwierzchnictwo (*a contrario* z kan. 751 KPK/83). W przypadku wykładowców akatolików byłby to obowiązek braku negacji zwierzchnictwa i roli papieża.

Warto także przyjrzeć się kwestii upor. Sposób uporczywy (*pertinax*) to zgodnie ze słownikiem łacińsko-polskim działanie długotrwale się utrzymujące, niewzruszone i wytrwałe²²¹. Ta wykładnia językowa, dokonana zgodnie z kan. 17 KPK/83, wskazuje na konieczność posiadania trwałej woli popełnienia herezji, apostazji czy schizmy. A zatem powyższy obowiązek nie obejmuje działań, które mają charakter jednorazowy czy niestały. Podsumowując, wykładowca musi unikać w wypowiedziach poglądach tego, co od strony przedmiotowej stanowiłoby schizmę lub herezję (a to przyczyni się do uniknięcia apostazji). Jednocześnie zgodnie z podaną definicją upor, pojedyncze wypowiedzi nie powodują jakiegokolwiek prawnej odpowiedzialności wykładowcy.

Powyższe obowiązki rozszerza kan. 1365 KPK/83, gdyż znajduje się w nim wyraźne stwierdzenie, że dotyczy przypadków poza tymi, o których mowa w kan. 1364 KPK/83. Jest to

²¹⁶ Por. K. NYKIEL, *Wyłączenie wiernych ze wspólnoty z Kościołem. Aspekty prawne i teologiczne*, Roczniki Nauk Prawnych 24 (2014) nr 2, s. 143. A. CALABRESE, *Diritto penale canonico...* s. 262.

²¹⁷ Por. D. BOREK, *Wydalenie z instytutu zakonnego w świetle aktualnie obowiązującego kanonicznego prawa karnego*, Tarnów 2016, s. 32.

²¹⁸ Por. kan. 751 KPK/83.

²¹⁹ Rzecz jasna, herezję (i dalej wymienione przestępstwa) zgodnie z kan. 751 KPK/83 może popełnić tylko osoba ochrzczona w Kościele katolickim lub do niego przyjęta (por. kan. 11 KPK/83). Jednakże z racji na stosowanie omawianych przepisów również do wykładowców akatolików, trzeba te przepisy rozumieć tak, jakby *mutandis mutandis* mogli od strony przedmiotowej te przestępstwa popełnić.

²²⁰ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne, część szczegółowa*, Warszawa 2003, s. 22.

²²¹ Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. IV, red. M. Plezia, Warszawa 1999, s. 136.

obowiązek powstrzymania się od głoszenia nauki potępionej przez Biskupa Rzymskiego lub przez sobór powszechny. Potępieniem nie jest zwykły zakaz nauczania danej nauki²²². Jednocześnie w doktrynie istnieje spór co do tego, czy można tu widzieć dowolny rodzaj nauczania. Jedni widzą tu tylko kwestie związane z nauczaniem na poziomie akademickim²²³, gdy inni chcą to widzieć szerzej, a więc również w odniesieniu do publikowania jakichkolwiek pism, gdyż może to być bardziej szkodliwe niż same wykłady uniwersyteckie, kierowane tylko do wąskiej grupy studentów²²⁴. Najważniejsze jest jednak, by rozgłaszający daną wypowiedź chciał przekazać daną naukę jako autentyczną, to jest doktrynę Kościoła²²⁵.

Kolejny obowiązek wynikający z tego kanonu to konieczność nieodrzucań nauki, o której w kan. 750 § 2 KPK/83 lub w kan. 752 KPK/83, a więc omówionych wcześniej prawd wiary, stojących na niższym stopniu ważności niż to, co należy wprost do depozytu wiary. Omawiając powyższy przepis należy zwrócić uwagę na kilka jej elementów. Zabronione jest tylko uporczywe odrzucanie takiej nauki. Co więcej, nie wykroczy poza ten obowiązek ten, kto odwoła swoje poglądy po upomnieniu ze strony Stolicy Apostolskiej lub ordynariusza. Wspomniane upomnienie, o którym mowa też w kan. 1341 KPK/83, należy rozumieć jako upomnienie ojcowskie lub braterskie, a nie jako naganę z kan. 1339 § 2 KPK/83²²⁶. Jednocześnie odwołanie do kan. 752 KPK/83 niesie ze sobą ryzyko arbitralności²²⁷. Kan. 752 ma bowiem, jak to już zostało wskazane, bardzo szeroki zakres²²⁸.

Kanon 1371 § 1 KPK/83 nakłada kolejny obowiązek, a mianowicie obowiązek zachowania posłuszeństwa Stolicy Apostolskiej i ordynariuszowi, którzy zgodnie z prawem coś nakazują lub czegoś zakazują. W przypadku obowiązków wynikających z tego kanonu, również mowa jest o upomnieniu i kontynuacji nieposłuszeństwa mimo upomnienia. Należy także zauważyć, że użyte w redakcji kanonu słowo *legitime* oznacza, że nakaz lub zakaz musi mieścić się w kompetencjach tego, który go wydaje²²⁹. Idzie tu zatem nie o jakiegokolwiek

²²² Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, s. 69.

²²³ Por. C. ERRÁZURIZ MACKENNA, *Comentario al can. 1371*, w: *Comentario exegético al código de derecho canónico*, vol. IV/1, red. Á. MARZOA, J. MIRAS, J. RODRÍGUEZ-OCAÑA, Pamplona 2002, s. 500. Ma to uzasadnienie w zawężającej interpretacji (kan. 18 KPK/83) słowa *docere*.

²²⁴ Por. *Tamże*, s. 500.

²²⁵ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, s. 69. P. KALETA, *Komentarz do kan. 1365*, w: J. KRUKOWSKI, P. KALETA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. IV/2, Księga VI, *Sankcje karne w Kościele*, Poznań 2022, s. 205.

²²⁶ Bliskość, ale i różność obu pojęć widać dużo bardziej w oryginalnym tekście KPK. W kan. 1339 § 2 KPK jest mowa o *corruptio*, tu zaś mowa o *correctio*. Por. J. ARRIETA, *Komentarz do kan. 1341*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, *Komentarz...*, s. 820.

²²⁷ C. ERRÁZURIZ MACKENNA, *Comentario al can. 1371*, w: *Comentario exegético...*, s. 501.

²²⁸ Jest jeszcze obowiązek zachowania nauczania z kan. 753 KPK/83, ale za naruszenie tego obowiązku nie ma w Kodeksie przewidzianej jakiegokolwiek kary. Byłaby ona możliwa, gdyby to nauczanie było częścią magisterium powszechnego. J. HUELS, *The Juridic Status...*, s. 319.

²²⁹ Por. J. ARRIETA, *Komentarz do kan. 1371*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, *Komentarz...*, s. 840.

ordynariusza, ale takiego, który mógłby coś nakazać/zakazać wykładowcy. Wydaje się, że byłby to albo ordynariusz własny wykładowcy albo ordynariusz miejsca uniwersytetu. W przypadku wykładowców akatolickich byłby to tylko ordynariusz miejsca uniwersytetu i tylko w zakresie, jaki wynika z obowiązków przyjętych przez wykładowcę przez fakt zatrudnienia. Jednocześnie warto zauważyć, że o ile kan. 1365 KPK/83 odnosił się do kwestii dogmatycznych, tak kan. 1371 § 1 KPK/83 odnosi się do kwestii o charakterze dyscyplinarnym, nie będących jednak schizmą (tego dotyczy kan. 1364 KPK/83). Innymi słowy, obowiązek wynikający z kanonu 1371 § 1 KPK/83 nakazuje nie tyle nie odrzucić autorytetu Kościoła jako takiego (schizma), ale coś bardziej szczegółowego, a mianowicie okazać posłuszeństwo o charakterze dyscyplinarnym wobec władz kościelnych. A takie działanie również oddziałuje na poglądy prezentowane przez wykładowców.

Kolejny obowiązek jest również zdefiniowany bardzo szeroko. Obowiązek ten wynika z kan. 1368 KPK/83. Jest to obowiązek powstrzymania się od bluźnierstw, poważnego naruszania dobrych obyczajów albo znieważania religii, Kościoła, wywoływania w stosunku do nich nienawiści lub pogardy. Podstawę tego kanonu stanowią regulacje zawarte w kan. 822-832 KPK/83 dotyczące środków społecznego przekazu²³⁰. Przez bluźnierstwo można rozumieć słowa lub czyny, które wprost wynikając z woli czynienia zła wyrażają się obelżywie wobec Boga, lub pośrednio Go obrażają, poprzez zniewagę dokonaną wobec Maryi Dziewicy lub Świętych²³¹. Za poważne naruszanie dobrych obyczajów można uznać np.: rozpowszechnianie doktryn wysoce niemoralnych²³². Nie dotyczy to, wszakże wszystkich tego typu działań, ale tylko takich, które zostają dokonane w widowisku lub zgromadzeniu publicznym, w rozpowszechnionym piśmie albo w inny sposób przy pomocy środków społecznego przekazu. Tym samym można mówić tu o dwóch przyczynach przestępstwa, a więc o dwóch aspektach obowiązku. Jedna to przyczyna materialna, a więc bluźnierstwo, czy poważne naruszenie dobrych obyczajów²³³. Druga to przyczyna formalna, a więc rozpowszechnione pismo, mass media, poczta elektroniczna²³⁴. W czasach współczesnych byłby to również kanał na YouTube albo konto na Instagramie. Jednocześnie trudno się zgodzić z przywołaną w ślad za jednym z komentarzy formą popełnienia przestępstwa, jaką jest rozsyłanie wspomnianych treści przez

²³⁰ Por. Á. Á. MARZOA, *Comentario al can. 1369*, w: *Comentario exegético al Código de derecho canónico*, vol. IV/1..., s. 493. Por. też sformułowanie użyte w tytule IV księgi III KPK/83.

²³¹ Por. Á. MARZOA, *Comentario al can. 1369*, w: *Comentario exegético...*, s. 493. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, s. 56.

²³² Por. J. ARRIETA, *Komentarz do kan. 1368*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz...*, s. 837. P. KALETA, *Komentarz do kan. 1367*, w: J. KRUKOWSKI, P. KALETA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. IV/2, Księga VI, Sankcje karne w Kościele*, Poznań 2022, s. 214.

²³³ Por. Á. MARZOA, *Comentario al can. 1369*, w: *Comentario exegético...*, s. 493.

²³⁴ Por. *Tamże*.

pocztę elektroniczną. Kanon wydaje się odnosić do łatwo dostępnych kanałów komunikacji (widowisko, rozpowszechnione pismo), a nie do narzędzi dedykowanych na konkretnych odbiorców. Z drugiej strony omawiany przepis ma szczególne zastosowanie do wykładowców, którzy są osobami często występującymi publicznie. Jednocześnie, podobnie jak w przypadku wcześniejszego kanonu, trudno jest ustalić jasne granice. O ile weryfikacja aspektu formalnego wydaje się prostsza, to aspekt materialny w niektórych sytuacjach wydaje się dość trudny w ocenie.

Do tej pory omawiane obowiązki można było spełnić biernie (nie czyniąc). Dla ich zachowania wystarczy prowadzić badania w swojej dziedzinie czy specjalności nie wykorzystując ich wyników do naruszania granic swobody wypowiedzi, względnie nie przekraczać tych granic z okazji lub pod pozorem publikowania efektów swoich badań naukowych. Tym nie mniej taka postawa nie do końca odpowiada pełnej realizacji celów uniwersytetu związanych z integracją wiedzy, teologiczną perspektywą badań, czy prowadzeniem dialogu między wiarą a rozumem.

Dalsze obowiązki, które dotyczą wykładowców, można już uznać za obowiązki aktywne. Pierwszym z takich obowiązków byłoby poszanowanie dobra Kościoła i innych kryteriów wynikających z kan. 212 § 3 KPK/83. Przepis ten można zastosować do wszystkich wykładowców, niezależnie od faktu przyjęcia chrztu w Kościele katolickim. Pracownicy naukowcy są osobami, które posiadają wiedzę i kompetencje, a jednocześnie pozycja uniwersytecka wśród wielu osób przydawać im będzie znaczenia. Są oni zatrudnieni na uniwersytetach „narodzonych z serca Kościoła”²³⁵, co koresponduje z przywołanym w kanonie dobrem Kościoła. Tym samym daje im do prawo, ale i zakreśla odpowiedzialność, z tytułu wypowiedzianych poglądów. Muszą przy tym zachować m.in. omówioną już nienaruszalność wiary i obyczajów, co odpowiada wymogom pochodzącym z przywołanej konstytucji apostolskiej. Dlaczego kanon ten znajduje zastosowanie w przypadku omawianego zagadnienia? Najprostszym przykładem jest wskazanie, że wszyscy pracownicy (katolicy i akatolicy) będący członkami różnorodnych rad działających w strukturach uniwersyteckich mają prawo do dyskusji na tematy związane z działalnością uniwersytetu. Mamy tu do czynienia z wypowiedziami katolików i akatolików dotyczącymi *de facto* dobra Kościoła, czego elementem są uniwersytety. Ponadto przywołane w pierwszej części artykułu odniesienia do dialogu, czy interdyscyplinarność wymuszają aktywną postawę połączoną z wymianą

²³⁵ ECE, nr 1 oraz art. 2 § 2 przepisów ogólnych dołączonych do ECE.

poglądów. Jest to działanie obu stron – nie tylko wpływu teologii na inne nauki, ale tychże nauk na teologię.

Drugim przepisem związanym z obowiązkami aktywnymi jest kan. 218 KPK/83 i proklamowane tam reguły roztropnego wypowiadania się przez tych, którzy zajmują się dyscyplinami kościelnymi, połączonego z posłuszeństwem należnym Nauczycielskiemu Urzędowi Kościoła. Rola wspomnianego Urzędu została już zasygnalizowana. Wyjaśnić teraz należy cechę „roztropności”. Oznacza to, że wypowiedzi naukowe muszą być rzetelne, tj. nie mogą zrównywać hipotez z wiedzą udowodnioną, a także nie mogą upubliczniać tego, co spowoduje powstanie błędów lub zgorszenia wśród wiernych²³⁶. Innymi słowy jest to przejaw odpowiedzialności wobec Ludu Bożego²³⁷. Nie można wyłączyć tego warunku poprzez obowiązek postępowania zgodnie z własnym sumieniem²³⁸. Kanon w sposób oczywisty stosuje się do wykładowców katolickich. Co jednak w przypadku akatolików? Zgodnie z numerem 15 ECE na uniwersytecie katolickim trzeba zachować dialog między wiarą a rozumem oraz perspektywę teologiczną badań naukowych. Konstytucja nie zawęży tej perspektywy tylko do dyscyplin kościelnych. Nie da się zatem zachować takiej perspektywy bez odniesienia się do teologii, choćby pośredniego i dorozumianego, również w naukach empirycznych. Tym samym, w jakimś zakresie, kan. 218 KPK/83 stosuje się do wszystkich wykładowców. Przykładem wyjścia naprzeciw konieczności zachowania jakiejś perspektywy teologicznej są oferty przedmiotów teologicznych kierowanych do studentów (a zatem przyszłych wykładowców) innych kierunków²³⁹. Pozwala to wszystkim, w tym również akatolikom, zrozumieć podstawy myślenia teologicznego.

Obowiązki wszystkich wiernych obejmują także podejmowanie współpracy w zmierzającej do przepojenia środków społecznego przekazu duchem ludzkim i chrześcijańskim²⁴⁰. Choć prawo ogranicza możliwość publikowania w dziennikach, pismach lub periodykach, które zwykle otwarcie atakować wiarę katolicką lub dobre obyczaje, wykładowcy, jako osoby cechujące się określonymi kompetencjami naukowymi, mogą spełnić warunki słusznej i rozumnej przyczyny uzasadniającej opublikowanie wypowiedzi na łamach

²³⁶ Por. J. HERVADA, *Komentarz do kan. 218*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz...*, s. 171. J. KRUKOWSKI, *Komentarz do kan. 218*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego, t. II/1, księga II Lud Boży*, Poznań 2005, s. 35.

²³⁷ Por. D. CENALMOR, *Comentario al can. 218*, w: *Comentario exegético al Código de derecho canónico*, vol. II/1, red. Á. MARZOA, J. MIRAS, R. RODRÍGUEZ-OCAÑA, Pamplona 2002, s. 129.

²³⁸ Por. R. SOBAŃSKI, *Kanon 753 oraz 754: Kwestie wybrane*, *Prawo Kanoniczne* 32 (1989) 3-4, s. 71.

²³⁹ Por. A. DOMASZK, *Katolicki Uniwersytet Ameryki (The Catholic University of America) w świetle norm prawa kanonicznego*, *Prawo kanoniczne* 58 (2015) 4, s. 89.

²⁴⁰ Kan. 822 § 2 KPK/83.

takich periodyków²⁴¹. Idąc dalej, wierni mają obowiązek przedkładać pasterzom, na ich żądanie, do wcześniejszej oceny pisma dotyczące wiary i obyczajów²⁴². Jednocześnie sami wierni mają prawo prosić ordynariusza miejsca o dokonanie takiego osądu²⁴³. Obowiązki te bez wątpliwości dotyczą wykładowców katolickich. Co jednak w przypadku wykładowców akatolickich? Prywatnie, przez fakt zatrudnienia na uniwersytecie katolickim lub kościelnym, nie muszą stać się katolikami i przyjąć wszystkich obowiązków ciążących na wiernych. Jednakże, skoro zobowiązują się respektować nauczanie dotyczące wiary i moralności, to w tym zakresie muszą podlegać powyższym przepisom prawa, choćby w zakresie publikacji w publikatorach wydawanych przez uniwersytet. Idzie tu o obowiązki dla wszystkich poszanowanie katolickiej tożsamości uniwersytetu²⁴⁴.

Podsumowanie

Opisane powyżej zasady odpowiedzialności wykładowców uniwersytetów katolickich za głoszone poglądy w dużej mierze mogą być zachowane poprzez powstrzymanie się od działania. Rzecz jasna, w przypadku osoby powołanej do przekazywania poglądów wymagałoby to powstrzymania się od wypowiedzi sprzecznych z obowiązkami wynikającymi z prawa Kościoła.

W świetle analizy pojawiają się jednak trudności. Po pierwsze, wynikają one z braku precyzji nauczania, o którym mowa kan. 752 KPK/83, czy kan. 1365 KPK/83. Po drugie, otwartym jest pytanie czy kan. 1365 KPK/83 należy stosować tylko do nauczania akademickiego, czy też wszelkich form wypowiedzi, np.: w publikowaniu pism naukowych. Po trzecie, wprowadzenie do prawa takich pojęć jak „błuznierstwo” czy „poważne naruszenie dobrych obyczajów” jest z jednej strony konieczne dla zachowania katolickiej moralności. Z drugiej jednak strony są to terminy, których stosowanie do konkretnych zachowań może budzić wiele wątpliwości. Po czwarte, dialog na uniwersytecie zdaje się być przykładem sytuacji, kiedy o tym co katolickie wypowiadają się (a nawet decydują) akatolicy. Po piąte, konieczność zachowania perspektywy teologicznej wszystkich badań na uniwersytecie katolickim w jakiś sposób dopuszcza akatolickich uczonych do choćby pośredniego odnoszenia się do dyscyplin kościelnych. W pewien sposób może przełożyć się to na podleganie obowiązkom związanym z cenzurą, choć byłyby to sytuacje wyjątkowe.

Warto jednocześnie zastanowić się nad tym, czego nie ma w opisanych kanonach. Nie koniecznie jest to ich wada, ale otwarciem na to, co należy do swobody działania i

²⁴¹ Por. kan. 831 § 1 KPK/83.

²⁴² Por. kan. 823 KPK/83.

²⁴³ Por. kan. 827 § 3 KPK/83.

²⁴⁴ Art. 4 § 2 przepisów ogólnych dołączonych do ECE.

wypowiadania poglądów przez wykładowców. Otóż, jak wynika z powyższych rozważań, wykładowca nie może naruszyć swoich obowiązków. Ale *a contrario* może w pełni wygłaszać poglądy dotyczące np.: działalności Kościoła w sferze doczesnej (materialnej).

Podsumowując, najprostsze do ustalenia są przepisy będące podstawą ustalenia granic swobody głoszenia poglądów. Dużo więcej trudności sprawia dookreślenie wszystkich kryteriów weryfikacji omawianych poglądów. Łatwiej jest bowiem zidentyfikować określony przepis jako odnoszący się do wypowiedzi wykładowców, niż podać precyzyjne granice wykonania obowiązku z niego wynikającego. Pokazuje to również, że choć postulaty wyrażone w ECE dotyczące m.in. integralnego charakteru badań, ich teologicznej perspektywy czy dialogu między wiarą a rozumem są jak najbardziej słuszne, to ich realizacja może nastroczać pewne trudności.

Streszczenie w języku angielskim:

Pluralism of views is one of the most basic assumptions of contemporary society. Lecturers at Catholic universities also participate in this dialogue. At the same time, lecturers at Catholic universities, by virtue of their employment at these universities, take on additional obligations. The article is an attempt to determine what obligations in the scope of the views expressed are required from each lecturer, regardless of the faith of that person. The starting point of the analysis is a presentation of basic characteristics of a Catholic university. Then, the legal basis for the Church to set the limits of freedom of speech is presented. The next part of the article discusses the criterion for verifying views, which has been done by referring to the teaching of the Church. The last part of the study is dedicated to the analysis of specific obligations included in the Code of Canon Law, which allows to show the limits of freedom of speech.

Tytuł po angielsku:

Limits of freedom of views expressed by lecturers of Catholic universities in the light of the Code of Canon Law

Streszczenie:

Pluralizm poglądów jest jednym z najbardziej podstawowych założeń współczesnego społeczeństwa. Udział w powyższym dialogu biorą również wykładowcy uniwersytetów katolickich. Jednocześnie wykładowcy uniwersytetów katolickich poprzez fakt zatrudnienia na powyższych uczelniach przyjmują na siebie dodatkowe obowiązki. Niniejszy artykuł jest próbą ustalenia, jakie obowiązki w zakresie głoszonych poglądów są wymagane od każdego

wykładowcy, niezależnie od wiary te same osoby. Punktem wyjścia analizy była prezentacja, czym jest sam uniwersytet katolicki. Następnie ukazano podstawy prawne wyznaczania przez Kościół granic swobody wypowiedzi. W kolejnej części artykułu omówiono kryterium weryfikacji poglądów, co zostało dokonane poprzez odniesienie do nauki Kościoła, będącej podstawą oceny poglądów głoszonych przez wykładowców. Ostatnia część opracowania została poświęcona analizie konkretnych obowiązków ujętych w KPK, co pozwoliło ukazać granice swobody wypowiedzi.

Słowa kluczowe:

Kanoniczne prawo karne, odpowiedzialność za poglądy, uniwersytet katolicki, wolność badań naukowych

Canon penal law, responsibility for the views, catholic universities, freedom of scientific research

Nota o autorze:

ks. mgr lic. Bartosz Skawiński – Doktorant w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Bibliografia

ARRIETA J., *Komentarz do kan. 1341*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. MAJER P., Kraków 2023, s. 819-820.

ARRIETA J., *Komentarz do kan. 1365*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. MAJER P., Kraków 2023, s. 836.

ARRIETA J., *Komentarz do kan. 1368*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. MAJER P., Kraków 2023, s. 837-838.

ARRIETA J., *Komentarz do kan. 1371*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. MAJER P., Kraków 2023, s. 840.

BENLLOCH POVEDA A., *Comentario al can. 750*, w: *Código de Derecho Canónico, edición bilingüe, fuentes y comentarios de todos los cánones*, red. BENLLOCH POVEDA A., Valencia 1993, s. 357-358.

BOREK D., *Wydalenie z instytutu zakonnego w świetle aktualnie obowiązującego kanonicznego prawa karnego*, Tarnów 2016.

CALABRESE A., *Diritto penale canonico*, Vaticano 1996.

Catechismus Catholicae Ecclesiae, Libreria Editrice Vaticana 1997; tekst polski: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, II Wydanie poprawione i uzupełnione, Poznań 2020.

CENALMOR D., *Comentario al can. 218*, w: *Comentario exegetico al Código de derecho canónico*, vol. II/1, red. MARZOA Á., MIRAS J., RODRÍGUEZ-OCAÑA R., Pamplona 2002, s. 126-132.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

DOMASZK A., *Katolicki Uniwersytet Ameryki (The Catholic University of America) w świetle norm prawa kanonicznego*, *Prawo kanoniczne* 58 (2015) 4, s. 67-101.

ERRÁZURIZ MACKENNA C., *Comentario al can. 1371*, w: *Comentario exegetico al código de derecho canónico*, vol. IV/1, red. MARZOA Á., MIRAS J., RODRÍGUEZ-OCAÑA R., Pamplona 2002, s. 499-503.

HERVADA J., *Komentarz do kan. 218*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. MAJER P., Kraków 2023, s. 171.

HUELS J., *The Juridic Status of Catholic Faculties of Theology: Overview of the Universal Law*, *Studia Canonica* 37 (2003), s. 301-322.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium (21.11.1964)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 104-166.

II SOBÓR WATYKAŃSKI, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei verbum (18.11.1965)*, *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje: tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 350-363.

IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica de universitatibus catholicis Ex Corde Ecclesiae* 15.08.1980, AAS 82 (1990), s. 1475-1509, tekst polski: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/konstytucje/o_uniwersytetach_15081990.html (15 sierpnia 1990), [dostęp: 22.11.2022].

KALETA P., *Komentarz do kan. 1365*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. IV/2, Księga VI, Sankcje karne w Kościele*, red. KRUKOWSKI J., KALETA P., Poznań 2022, s. 203-207.

KALETA P., *Komentarz do kan. 1367*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. IV/2, Księga VI, Sankcje karne w Kościele*, red. KRUKOWSKI J., KALETA P., Poznań 2022, s. 209-214.

KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Wyjaśnienie doktrynalne dotyczące końcowej części formuły „Wyznania wiary”*, w:

https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/wyzn_wiary.html (29 czerwca 1998) [dostęp 23.03.2020].

KRUKOWSKI J., *Komentarz do kan. 218*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. II/1, księga II *Lud Boży*, red. KRUKOWSKI J., Poznań 2005, s. 35-36.

KRUKOWSKI J., LEMPA F., *Księga VI, Sankcje w Kościele*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, red. KRUKOWSKI J., Lublin 1987, s. 113-280.

LOMBARDÍA P., *Komentarz do kan. 11*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. MAJER P., Kraków 2023, s. 60-61.

MARZOA Á., *Comentario al can. 1369*, w: *Comentario exegetico al código de derecho canónico*, vol. IV/1, red. MARZOA Á., MIRAS J., RODRÍGUEZ-OCAÑA J., Pamplona 2002, s. 493-494.

NYKIEL K., *Wyłączenie wiernych ze wspólnoty z Kościołem. Aspekty prawne i teologiczne*, *Roczniki Nauk Prawnych* 24 (2014) nr 2, s. 137-157.

O'COLLINS G., FARRUGIA E. G., *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim*, Kraków 2002.

OTADUY J., *La experiencia de la Universidad Católica en Europa*, *Ius Canonicum* 41 (2001) nr 81, s. 75-101.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, przekład z języków oryginalnych, Poznań 2003.

Pius IX, *Konstytucja dogmatyczna Dei Filius* (24 kwietnia 1870), w: <https://obronawiary.pl/konstytucja-dogmatyczna-o-wierze-katolickiej-dei-filius/> [dostęp: 11.03.2024].

RIONDINO M., *Thirty Years of the Apostolic Constitution Ex corde Ecclesiae: a Canonical Overview and Future Prospects*, *Studia Canonica* 55 (2021), s. 601-616.

Słownik łacińsko-polski, t. IV, red. PLEZIA M., Warszawa 1999.

SOBAŃSKI R., *Kanon 753 oraz 754: Kwestie wybrane*, *Prawo Kanoniczne* 32 (1989) nr 3-4, s. 61-73.

SOBAŃSKI R., *Komentarz do kan. 96*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, księga I, *Normy Ogólne*, red. KRUKOWSKI J., Poznań 2003, s. 164-166.

STĘPIEŃ A., *Pogląd*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XV, red. GIGILEWICZ E., Lublin 2011, kol. 980.

SYRYJCZYK J., *Kanoniczne prawo karne, część szczególna*, Warszawa 2003.

SYRYJCZYK J., *Sankcje w Kościele, część ogólna, komentarz*, Warszawa 2008.

SZTAFROWSKI E., *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 4, Warszawa 1986.

TEJERO E., *Komentarz do kan. 750*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. MAJER P., Kraków 2023, s. 470-471.

ks. dr Kamil Krakowski

Sąd Biskupi Płocki

ORCID 0000-0002-0251-9610

e-mail: kamil.krakowski@diecezjaplocka.pl

Prawne aspekty funkcjonowania wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej

Treść: Wstęp. 1. Fundamenty szkolnictwa wyższego w Konfederacji Szwajcarskiej. 2. Pozycja wydziałów teologicznych w szwajcarskim systemie szkolnictwa wyższego. 3. Profil katolickich wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej. 4. Blaski i cienie funkcjonowania wydziałów teologicznych w Szwajcarii. Co warto przenieść na grunt Polski, a przed czym powinno się przestrzegać? 5. Zakończenie.

Wstęp

Uniwersytet jako fundamentalna instytucja w systemie szkolnictwa wyższego swoimi początkami sięga epoki średniowiecza²⁴⁵. Jak zauważył papież Jan Paweł II to właśnie utworzenie i działalność uniwersytetów należy zaliczyć do największych i najważniejszych arcydzieł ludzkiej kultury²⁴⁶. Źródeł klasycznego uniwersytetu należy doszukiwać się w kościelnych ośrodkach nauczania, do których zalicza się przede wszystkim szkoły katedralne oraz tzw. studia generalne. To właśnie dzięki zaangażowaniu Kościoła katolickiego, średniowieczne uniwersytety przeżywały swój rozkwit²⁴⁷.

Klasyczny uniwersytet średniowieczny w swojej pełnej strukturze posiadał cztery wydziały: filozoficzny (nazywany również sztuk wyzwolonych), teologiczny, prawny oraz

²⁴⁵ Badania historyków ukazują, że jako pierwszy, już w drugiej połowie XI w. powstał Uniwersytet Boloński, który słynął z dogłębnego studium prawa. To właśnie w tym ośrodku naukowym działał Gracjan, autor Dekretalów, którego dzieło przyczyniło się do wyodrębnienia z prawa rzymskiego nowej dyscypliny – prawa kanonicznego, co w konsekwencji dało początek kanonistyce jako autonomicznej dyscyplinie naukowej. W bardzo krótkim czasie po erygowaniu ośrodka bolońskiego, zostaje założona większość najślawniejszych uniwersytetów w Europie, do których należy zaliczyć: Paryż (XII w. – znany z wysokiego poziomu studium w zakresie filozofii i teologii), Oksford (XII/XIII w.), Cambridge (1209 r.), Neapol (1224 r.), Tuluza (1229 r.), Montpellier (1230 r.), Siena (1240 r.), Salamanka (1254 r.), Coimbra (1290 r.), Rzym (1303 r.), Florencja (1321 r.), Piza (1343 r.), Praga (1348 r.), Pawia (1361 r.), Kraków (1364 r. – najstarsza uczelnia wyższa na terenie Rzeczypospolitej), Wiedeń (1365 r.), Kolonia (1388 r.), Ferrara (1391 r.), Louvain (1425 r.) czy najstarszy uniwersytet na terytorium Szwajcarii: Uniwersytet w Bazylei powstały w 1460 r.; zob. S. WIELGUS, *Zachodnia i polska nauka średniowieczna – encyklopedycznie*, Płock 2005, s. 17-18; W. GÓRALSKI, *Wydział teologiczny na uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, Studia Nauk Teologicznych 3 (2008), s. 23-25.

²⁴⁶ Por. JAN PAWEŁ II, *Zadaniem uniwersytetu jest ukazywanie drogi kształtowania dojrzałego człowieczeństwa. Spotkanie z profesorami i studentami Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Częstochowa, 6 czerwca 1979, w: Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. 1 (1978-1988), red. S. URBAŃSKI, Warszawa 1999, s. 94.

²⁴⁷ Por. W. GÓRALSKI, *Wydział teologiczny na uniwersytecie...*, s. 23-26.

medyczny²⁴⁸. Na podstawie tej struktury widać, że wydział teologiczny stanowił integralny i naturalny element struktury pierwotnego uniwersytetu. Status teologii uprawianej na uniwersytetach został poddany próbie i w konsekwencji radykalnym przemianom w czasach nowożytnych, gdzie pod wpływem antychrześcijańskiej ideologii oświecenia, rewolucji francuskiej, kodyfikacji napoleońskiej czy dominującemu współcześnie w cywilizacji zachodniej sekularyzmowi, utrwaliło się pozytywistyczne podejście do badań naukowych, pozbawiające uniwersytet wymiaru teologicznego. W pozytywistycznym modelu uprawiania nauki za jedyną rzeczywistość uważa się świat materialny, który może być prawdziwie opisany poprzez nauki empiryczne. Konsekwencją takiego podejścia jest rozdzielenie nauki i wiary, a także rezygnacja na płaszczyźnie dociekań naukowych z wartości absolutnych i niezmiennych²⁴⁹.

Aktualnie ważną kwestią, pozostaje uargumentowanie integralności wydziału teologicznego w strukturach współczesnego uniwersytetu oraz naukowego charakteru teologii. Specyfika teologii polega na tym, że z istotą wiary chrześcijańskiej wiąże się poszukiwanie rozumnego oraz sensownego charakteru całej rzeczywistości²⁵⁰. Zwrócił na to uwagę papież Benedykt XVI podczas przemówienia na Uniwersytecie w Ratyźbonie. Podkreślił, że naukowe uprawianie teologii nie jest krokiem w stronę przeszłości i nie jest ukierunkowane na odrzucenie dorobku nowoczesności, ale ma na celu poszerzenie koncepcji rozumu i jego zastosowania poprzez spotkanie rozumu i wiary. Na podstawie relacji zachodzącej między rozumem a wiarą, papież Benedykt XVI wskazuje na właściwe miejsce teologii na współczesnym uniwersytecie: „W tym znaczeniu teologia słusznie należy do uniwersytetu i do szeroko zakrojonego dialogu nauk, nie tylko jako dyscyplina historyczna i jedna z nauk humanistycznych, ale dokładnie jako teologia, jako dociekanie racjonalności wiary”²⁵¹. W tym kontekście niezwykle ważne miejsce zajmuje uprawianie teologii i funkcjonowanie wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej. Z racji ustroju, zastosowań prawnych obowiązujących w tym państwie, jego historii, różnorodności kulturowej oraz

²⁴⁸ Powyższą strukturę średniowiecznego uniwersytetu obrazuje sarkofag św. Jana Kantego, który znajduje się w bazylice św. Anny w Krakowie. Trumnę św. Jana Kantego na tym sarkofagu dźwigają cztery postacie, które symbolizują wydziały klasycznego uniwersytetu: teologię, prawo, medycynę i filozofię; zob. H. SEWERYNIAK, *Miejsce teologii na uniwersytecie. W odpowiedzi na zarzuty*, Studia Nauk Teologicznych 3 (2008), s. 68.

²⁴⁹ Por. W. GÓRALSKI, *W poszukiwaniu pełnej prawdy. Miejsce i rola wydziału teologicznego w uniwersytecie*, Warszawa 2003, s. 11-13.

²⁵⁰ Racjonalne zrozumienie rzeczywistości, które jest celem teologii wyraża się łacińskiej sentencji *Fides quarens intellectum*, która oznacza dosłownie oznacza: „Wiara szukająca zrozumienia”; zob. H. SEWERYNIAK, *Miejsce teologii na uniwersytecie...*, s. 70-71.

²⁵¹ BENEDYKT XVI, *Przemówienie na Uniwersytecie w Ratyźbonie*, 12.09.2006, AAS 98 (2006), s. 728-739.

wielowyznaniowości, funkcjonowanie wydziałów teologicznych i uprawianie teologii ma w tym miejscu wyjątkowy charakter.

1. Fundamenty szkolnictwa wyższego w Konfederacji Szwajcarskiej

Szwajcaria jest państwem federacyjnym, którego początki sięgają końca 1291 r., kiedy to kantony pierwotne Uri, Schwyz i Unterwalden zawiązały Konfederację Szwajcarską. Kształtowanie się struktury państwowej i jego terytorium osiągnęło swoją kulminację w połowie XIX w., kiedy to w 1848 roku została promulgowana konstytucja, na mocy której Szwajcaria stała się państwem związkowym, natomiast od 1874 roku jest republiką federacyjną. Na tle pozostałych państw europejskich, Szwajcaria jawi się jako państwo wyjątkowe: od czasów Kongresu Wiedeńskiego jest neutralna politycznie oraz nie jest członkiem Unii Europejskiej²⁵². Dwa elementy kształtują wyjątkowość Szwajcarii jako państwa federacyjnego: demokracja bezpośrednia oraz prymat autonomii kantonów. To właśnie federalizm szwajcarski gwarantuje pozytywną koegzystencję wielości kultur, języków, systemów politycznych, wyznań, religii czy mniejszości społecznych, bez potrzeby rezygnacji z własnych korzeni i z własnej tożsamości²⁵³.

W świecie akademickim szkolnictwo wyższe w Szwajcarii cieszy się dużym uznaniem oraz bardzo wysokim poziomem nauczania i prowadzonych badań naukowych. Najstarszym uniwersytetem powstałym na terenie Konfederacji jest Uniwersytet w Bazylei, który rozpoczął swoją działalność w 1460 roku. Drugim w kolejności fundacji jest Uniwersytet powstały w romańskiej części Konfederacji – Uniwersytet Genewski, którego założycielem w 1559 roku był reformator protestancki Jan Kalwin. Większość obecnie działających w Szwajcarii uniwersytetów powstała w XIX w., kiedy to kształtowały się struktury Konfederacji: Zurych (1832 roku), Berno (1834 roku), Neuchâtel (1838 roku) czy Fryburg Szwajcarski (1889 roku)²⁵⁴.

Aktualnie obowiązująca Konstytucja Konfederacji Szwajcarskiej w trzech artykułach omawia w sposób ogólny i zasadniczy funkcjonowanie szkolnictwa wyższego w tym państwie. Konfederacja gwarantuje autonomię instytucjonalną uczelni, wolność badań i poszukiwań naukowych oraz wolność nauczania²⁵⁵. Konstytucja i system szkolnictwa wyższego przyznają

²⁵² W 2001 r. odbyło się referendum federalne, w którym obywatele szwajcarscy wypowiedzieli się negatywnie w kwestii włączenia ich państwa w strukturę Unii Europejskiej.

²⁵³ Por. U. IM HOF, *Geschichte der Schweiz. Mit einem Nachwort von Kaspar von Greyerz*, Stuttgart 2007, s. 21-108; M. ALEKSANDROWICZ, *System prawny Szwajcarii. Historia i współczesność*, Białystok 2009, s. 25-83.

²⁵⁴ Por. S. WIELGUS, *Rola wydziałów teologicznych w nauce i kulturze*, Wrocławski Przegląd Teologiczny 10 (2002) nr 2, s. 120; U. IM HOF, *Geschichte der Schweiz...*, s. 58-112.

²⁵⁵ Por. *Costituzione federale della Confederazione Svizzera*, Bern 2015, art. 20; M. ALEKSANDROWICZ, *System prawny Szwajcarii...*, s. 84-116.

kompetencje kantonom w organizacji i w jurysdykcji nad poziomem uniwersyteckim. Z tego wynika, że uniwersytety działające w Szwajcarii mają charakter kantonalny, a przez to są zarządzane i kontrolowane przez dany kanton jako organ prowadzący, a jeśli mają charakter publiczny są również przez niego finansowane. Ciekawostką szwajcarskiego systemu szkolnictwa wyższego jest wyłączenie spod jurysdykcji kantonów, z zastrzeżeniem wyłącznej kompetencji Konfederacji, politechnik federalnych, które są aktualnie są dwie (Zurych i Lozanna)²⁵⁶. W ustawie zasadniczej Konfederacji znajduje się również gwarancja, że to sama Konfederacja ma za zadanie wspierać i propagować badania naukowe²⁵⁷.

Funkcjonowanie szkolnictwa wyższego w tym państwie, podobnie jak w większości państw europejskich dokonuje się w ramach systemu bolońskiego, który opiera się na trzech cyklach nauczania, wieńczonych odpowiednimi tytułami zawodowymi bądź stopniem naukowym. Pierwszym cyklem jest bakalaureat²⁵⁸, który kończy się tytułem zawodowym; drugim cyklem są studia magisterskie, które kończą się w Szwajcarii uzyskaniem tytułu uniwersyteckiego; trzecim cyklem studiów są studia doktoranckie, które kończą się uzyskaniem stopnia naukowego doktora²⁵⁹.

W Szwajcarii, studiowanie w publicznych uczelniach wyższych, niezależnie od narodowości, miejsca zamieszkania bądź wieku studenta jest płatne. To powoduje, że studia uniwersyteckie w tym państwie są czymś elitarnym. Studia wyższe należą do droższych w Europie, natomiast wysokość czesnego jest ustalana bezpośrednio przez dany uniwersytet i zależy od prestiżu danej uczelni oraz kierunku studiów²⁶⁰. W Szwajcarii istnieje dobrze rozwinięty system stypendiów i grantów naukowych, skierowanych również do obcokrajowców, które finansowane są zarówno ze źródeł publicznych (federacja i kantony), a także z prywatnych fundacji czy stowarzyszeń działających jako instytucje prawa publicznego²⁶¹.

²⁵⁶ Por. *Costituzione federale della Confederazione Svizzera...*, art. 63.

²⁵⁷ Por. *Tamże*, art. 64.

²⁵⁸ W Polsce ten tytuł zawodowy nazywany jest najczęściej licencjatem.

²⁵⁹ Por. A. WESOŁOWSKA, *Proces boloński i powstanie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego*, *Rocznik Integracji Europejskiej* (2013) nr 7, s. 380-383.

²⁶⁰ Do najdroższych w Szwajcarii kierunków kształcenia wyższego należą: medycyna, weterynaria oraz prawo świeckie. Koszty studiowania teologii są niższe. Przykładowo na Wydziale Teologicznym w Lugano w roku akademickim 2023/2024 koszty studiów za jeden semestr prezentowały się następująco: magisterium oraz licencjat kanoniczny - 900 CHF, semestr studiów doktoranckich z teologii - 1000 CHF; por. UNIVERSITÀ DELLA SVIZZERA ITALIANA-FACOLTÀ DI TEOLOGIA DI LUGANO, *Piano degli studi 2023/24*, Lugano 2023, s. 35.

²⁶¹ Przy Wydziale Teologicznym w Lugano z woli jego fundatora E. Corecco została ustanowiona w świetle prawa publicznego Konfederacji Szwajcarskiej fundacja *Fondazione Mons. Vincenzo Molo*, która pozyskiwała donacje od osób prywatnych, celem finansowania kościelnego fakultetu teologicznego w Lugano oraz udzielania stypendiów naukowych i wsparcia materialnego alumnom tej uczelni; zob. A. MORETTI, *Eugenio Corecco*, Lugano-Siena 2020, s. 239-240.

Uniwersytety w Konfederacji Szwajcarskiej podzielone są na trzy grupy: uniwersytety kantonalne oraz politechniki federalne; uniwersyteckie szkoły zawodowe; wyższe szkoły pedagogiczne. Studium teologii jako dyscypliny akademickiej przewiduje się wyłącznie na poziomie uniwersytetów kantonalnych. Również wyłącznie na tym poziomie możliwe jest podjęcie trzeciego cyklu studiów i uzyskanie stopnia naukowego doktora. Na pierwszą grupę (uniwersytety kantonalne i politechniki federalne) składają się następujące uczelnie: politechniki w Zurychu (ETH) i Lozannie (EPFL); uniwersytety: Genewa (UNIGE), Lozanna (UNIL), Fryburg (UNIFR), Neuchâtel (UNINE), Berno (UNIBE), Lucerna (UNILU), Zurych (UZH), Bazylea (UNIBAS), Sankt Gallen (HSG) oraz Lugano (USI). Daje to w sumie dwie politechniki federalne oraz 10 uniwersytetów kantonalnych. Cztery uniwersytety (UNILU, UZH, UNIBAS oraz HSG) i jedna politechnika (ETH) prowadzą działalność w niemieckojęzycznych kantonach, trzy uniwersytety (UNIGE, UNIL oraz UNINE) i jedna politechnika działają na terytorium Szwajcarii romańskiej, czyli francuskojęzycznej, dwa uniwersytety (UNIBE oraz UNIFR) funkcjonują na terenie kantonów dwujęzycznych (niemiecki i francuski), natomiast jeden uniwersytet kantonalny (USI) działa na terenie kantonu włoskojęzycznego. Z tej analizy wynika, że studiowanie uniwersyteckie w Szwajcarii odbywa się w trzech z czterech językach urzędowych Konfederacji. Językiem, który nie funkcjonuje w przestrzeni uniwersyteckiej jest język retoromański, którym posługuje się tylko niecały 1% obywateli szwajcarski, a który to język od 1996 roku został zaliczony do języków urzędowych Szwajcarii²⁶².

W myśl postanowień Konstytucji, każdy kanton, ustanawia prawo szczegółowe dotyczące funkcjonowanie uniwersytetów. Utworzenie uniwersytetu musi być zatwierdzone w referendum kantonalnym przez pozytywną wolę ludu, co jest przykładem aplikacji demokracji bezpośredniej. Szczegółowa ustawa kantonu reguluje funkcjonowanie uniwersytetu. Tytułem przykładu, Ustawa dotycząca szkolnictwa wyższego we włoskojęzycznym kantonie Ticino gwarantuje finansowanie uczelni z budżetu kantonu, nadzór nad nim sprawuje kantonalny Departament (odpowiednik ministerstwa) ds. edukacji. Kanton gwarantuje autonomię instytucjonalną uczelni oraz wolność akademicką w przedmiocie nauczania i badań naukowych, natomiast powołanie i afiliacja nowego wydziału musi być zatwierdzona przez parlament kantonu²⁶³.

²⁶² Por. UFFICIO FEDERALE DI STATISTICA, *Statistica delle scuole universitarie 2022*, Neuchâtel 2024, s. 32-33.

²⁶³ Por. GRAN CONSIGLIO DELLA REPUBBLICA E CANTONE TICINO, *Legge sulle scuole universitarie*, 03.10.1995, <http://m3.ti.ch/CAN/RLeggi/public/index.php/raccolta-leggi/pdfatto/atto/9262> (dostęp: 10 maja 2024).

Celem koordynacji kształcenia uniwersyteckiego została powołana na poziomie federalnym Konferencja Rektorów Uczelni Wyższych Konfederacji Szwajcarskiej, która w formie ustawy przyjętej przez parlament Szwajcarii, opracowała szereg wskazań dotyczących współpracy akademickiej uczelni wyższych w Szwajcarii²⁶⁴. Ważnym ustaleniem tej Konferencji jest wskazanie sektorów, czyli dyscyplin bądź kierunków naukowych, w których jest prowadzone kształcenie w szkolnictwie wyższym. Każdy z trzech typów szwajcarskich szkół wyższych ma swoją listę dyscyplin naukowych. Na pierwszym, uniwersyteckim poziomie zostało ustalonych 14 dyscyplin: teologia, języki i literatura, nauki historyczne i kulturalne, nauki społeczne, nauki ekonomiczne, prawo, nauki ścisłe, nauki przyrodnicze, medycyna i stomatologia, weterynaria, farmacja, budownictwo i geodezja, inżynieria mechaniczna i elektrotechniczna, nauki rolne i leśnictwo²⁶⁵.

2. Pozycja wydziałów teologicznych w szwajcarskim systemie szkolnictwa wyższego

Jak zostało ukazane powyżej, pomimo trendów panujących w wielu krajach i środowiskach akademickich Europy próbujących odebrać naukowy charakter dyscyplinie teologicznej i wyrzucić ją z katedr uniwersyteckich, w szwajcarskim systemie szkolnictwa wyższego, cieszy się ona autonomią i wolnością badań naukowych. Historyczna analiza powstania ośrodków naukowych w Konfederacji Szwajcarskiej, pokazuje, że u źródeł powstania uniwersytetów w tym kraju były wydziały teologiczne, której najczęściej (wyjątkiem są politechniki federalne) były pierwszym powstałym wydziałem danej uczelni. Taką prawidłowość można zauważyć zarówno przy najstarszych fundacjach (Bazylea, Genewa, Fryburg czy Zurych), jak i przy najmłodszym uniwersytecie w tym państwie, którym jest Uniwersytet w Lucernie, powstały w 2000 roku, a wywodzący się z uznanego w 1978 roku przez władze kantonalne katolickiego wydziału teologicznego²⁶⁶.

Na 10 istniejących uniwersytetów kantonalnych w Szwajcarii, aktualnie przy ośmiu z nich istnieje wydział teologiczny, który jest integralną częścią danej uczelni. Wyjątkiem, gdzie obecnie nie ma wydziału teologicznego są dwa uniwersytety kantonalne: Neuchâtel oraz Sankt Gallen. Osiem istniejących wydziałów teologicznych będących integralną częścią publicznych uniwersytetów, cieszy się wszystkimi przywilejami, ale i jednocześnie obowiązkami wynikającymi z zapewnienia odpowiedniego standardu i jakości nauczania uniwersyteckiego

²⁶⁴ Por. L'ASSEMBLEA FEDERALE DELLA CONFEDERAZIONE SVIZZERA, *Legge federale sulla promozione e sul coordinamento del settore universitario svizzero* (30.08.2011), <http://fedlex.admin.ch/eli/cc/2014/691/it> (dostęp: 11 maja 2024).

²⁶⁵ Por. UFFICIO FEDERALE DI STATISTICA, *Statistica delle scuole universitarie...*, s. 32.

²⁶⁶ Por. U. IM HOM, *Geschichte der Schweiz...*, s. 38-160.

do którego są zobowiązani przez Szwajcarską Komisję Akredytacyjną (AAS). Dyplomy studiów uzyskiwane w trzech cyklach nauczania, które są wydawane przez dane wydziały teologiczne są zrównane są w prawie publicznym z innymi tytułami i stopniami naukowymi wydawanymi przez uniwersytety publiczne. W kwestii finansowania, również zgodnie z prawem kantonalnym korzystają one z odpowiednich środków z budżetu kantonu, które przysługują innym wydziałom²⁶⁷.

Podjmując kwestię funkcjonowania wydziałów teologicznych w Szwajcarii należy mieć na uwadze wielowyznaniowy charakter tego społeczeństwa. Idea reformacji bardzo szybko dotarła na tereny Konfederacji. Na czele reformacji w tym państwie stanął Ulrich Zwingli, kapłan katolicki, który swoje postulaty głosił w Zurychu, gdzie spotkały się z powszechnym uznaniem lokalnego społeczeństwa²⁶⁸. Za wzorem Zurychu, reformację zaczęto wprowadzać w innych kantonach Konfederacji: Sankt Gallen, Turgowia, Gryzonia, Szaфуza, Bazylea i Berno. W 1526 roku po dyspucie teologicznej w Baden, z ówczesnych 13 kantonów, siedem opowiedziało się po stronie wiary rzymskokatolickiej, jednak pomimo tego, był to krok, który przyczynił się do utraty jedności religijnej w Szwajcarii. Pokój w Kappel z 1531 roku zagwarantował katolikom i protestantom pełną swobodę religijną. Jednak formalnie, to rozwiązanie utrwaliło podział Szwajcarii pod względem religijnym²⁶⁹. Drugim nurtem protestanckim, który rozwinął się na terenie Szwajcarii, był kalwinizm głoszony przez J. Kalwina. Centrum propagowania jego idei stała się Genewa, gdzie w 1559 r. został założony Wydział Teologiczny, na którym formowała się młodzież z terenów całej Europy, a sama uczelnia była nazywana: „domem misyjnym kalwinizmu dla Zachodniej Europy”²⁷⁰. Kalwin

²⁶⁷ Por. UFFICIO FEDERALE DI STATISTICA, *Statistica delle scuole universitarie...*, s. 7-13. Dość interesującym przypadkiem jest sytuacja Wydziału Teologicznego przy Uniwersytecie w Genewie. W przypadku Szwajcarii, tak jak szkolnictwo wyższe znajduje się w kompetencjach kantonu, tak samo federalna ustawa zasadnicza powierza dla kantonu kompetencje dotyczące regulacji prawnej relacji Państwo-Kościół/związki wyznaniowe. Wobec powyższego, to kanton ustala sobie relacje z danym związkiem wyznaniowym poprzez wydanie odpowiedniej ustawy. Biorąc pod uwagę historię, różnorodność językową, kulturową, a nade wszystko wielowyznaniowość, w każdym kantonie mogą istnieć odmienne regulacje prawne do konkretnego Kościoła czy związku wyznaniowego. W przypadku przywołanego powyżej kantonu Genewa, znajdującego się w romańskiej części państwa, będącego pod dużym wpływem trendów i prądów francuskich, w relacji do Kościoła i związków wyznaniowych istnieje forma zaczerpnięta z Republiki francuskiej, oparta na radykalnej separacji, wobec czego władze kantonalne w duchu świeckiej koncepcji państwa, nie udzielają Kościołowi i związkom wyznaniowym żadnych subsydiów. Dlatego fenomenem jest sytuacja Wydziału Teologicznego w Genewie, istniejącego w strukturze państwa, gdzie jest radykalna, na wzór francuskiej, separacja między państwem a związkami wyznaniowymi, a wydział ten korzysta z pełnego finansowania publicznego od kantonu.

²⁶⁸ Ulrich Zwingli opracował 67 mów końcowych w których odrzucił katolicką eklezjologię, Tradycję, papieństwo, kapłaństwo, realną obecność Chrystusa w Eucharystii, śluby zakonne, czyszciec, odpusty, święta, kult świętych, natomiast jurysdykcję nad sprawami religijnymi i duchowymi oddał w ręce władz państwowych; zob. J. COURVOISIER, *Zwingli: A Reformed Theologian*, Oregon 2016, s. 48-78.

²⁶⁹ Por. B. KUMOR, *Historia Kościoła. Czasy nowożytnie. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim*, t. 5, Lublin 2004, s. 69-71.

²⁷⁰ *Tamże*, s. 78.

głosił całkowitą niezależność religii od państwa, odrzucił realną obecność Chrystusa w Eucharystii, a w nauce o usprawiedliwieniu przyjął doktrynę o predestynacji, według której, Bóg jednych przeznacza na zbawienie, drugich na wieczne potępienie. W krótkim czasie protestantyzm w wydaniu zwingliańskim przyjął doktrynę kalwińską. W 1549 roku doszło do unii zwinglian i kalwinów w Szwajcarii zwanej jako *Consensus Thigurinus*, następnie w 1562 roku wspólne *Confessio Helvetica* utrwaliło tę unię²⁷¹.

Reformacja, która dokonała się na terenie Konfederacji Szwajcarskiej miała ogromny wpływ na funkcjonowanie wydziałów teologicznych w tym państwie. Wprawdzie, ilość wyznawców katolicyzmu i protestantyzmu prezentuje się podobnie, z lekkim wskazaniem na konfesję rzymską, to jednak największe miasta Konfederacji będące jednocześnie ośrodkami uniwersyteckimi przyjęły reformę kalwińską²⁷². Spośród ośmiu wydziałów teologicznych działających przy uniwersytetach kantonalnych, pięć to są wydziały teologii protestanckiej w jej kalwińskim nurcie: Genewa, Bazylea, Berno, Lozanna i Zurych.

Na protestanckich wydziałach teologicznych w Szwajcarii rozwinął się nurt teologii liberalnej. Najbardziej uznanym przedstawicieli tego nurtu jest Karl Barth, który podczas swojej pracy naukowej był związany z Wydziałem Teologicznym w Bazylei. Wielu komentatorów uznaje K. Bartha za największego teologa ewangelicko-reformowanego od czasów J. Kalwina²⁷³. Na tych wydziałach teologicznych widoczna jest otwartość na nowe prądy teologiczno-społeczne. W ramach dyscypliny teologicznej proponują one aktualnie studia w kilku specjalizacjach: teologia ogólna, ekumeniczna, nauki religijne, religioznawstwo. Warto dodać, że na tych wydziałach, w ramach programu studiów nauczania jest teoria *gender*.

W przypadku katolickich wydziałów teologicznych mamy do czynienia z trzema fakultetami funkcjonującymi w ramach publicznych uniwersytetów kantonalnych (Fryburg, Lucerna i Lugano) oraz jednym wydziałem teologicznym w Chur, który jest instytucją prywatną prowadzoną przez diecezję Chur, podlegającą jak inne wydziały kościelne jurysdykcji Stolicy Apostolskiej. Jednak kanton Gryzonja, na którego terytorium funkcjonuje fakultet w Chur, przyznał tej uczelni pewne prawa wydziału publicznego.

Pomimo tego, że zalicza się Szwajcarię do grupy krajów, gdzie najsilniej rozwinęła się i przyjęła reformacja, to na uniwersytetach kantonalnych w tym państwie, nie przyjęła się

²⁷¹ Por. *Tamże*, s. 70-80.

²⁷² Największe miasta Szwajcarii przyjęły kalwinizm, natomiast istniejące tam biskupstwa bądź parafie katolickie przeszły pod władzę protestantów. Do takich miast zalicza się: Bazylea, Zurych, Genewa czy Lozanna. W tych miastach pomimo istnienia katolickiej diecezji, w nazwie której wpisane jest dane miasto, do dziś nie rezyduje tam biskup diecezjalny. Taką prawidłowość widać na przykładzie diecezji Bazylea, gdzie katedra katolicka w XVI w. została przejęta przez protestantów, natomiast obecnie siedziba tej diecezji znajduje się w miejscowości Solura.

²⁷³ Por. G. THOMPSON-CH. MOSTERT, K. BARTH: *A future for postmodern theology?*, Hindmarsh 2001, s. 147-150.

praktyka funkcjonowania na jednej uczelni dwóch niezależnych wydziałów teologicznych: katolickiego i protestanckiego. Takie rozwiązanie jest spotykane w Niemczech, gdzie w ramach jednego uniwersytetu koegzystują dwa wydziały teologiczne o odmiennym profilu.

3. Profil katolickich wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej

Jak zostało ukazane powyżej, na terenie Szwajcarii obok pięciu protestanckich wydziałów teologicznych, istnieją cztery katolickie: trzy będące integralną częścią uniwersytetu publicznego (Fryburg, Lucerna i Lugano) oraz jeden wydział prywatny prowadzony przez diecezję Chur.

Najstarszym w Szwajcarii katolickim wydziałem teologicznym jest jednostka funkcjonująca przy Uniwersytecie we Fryburgu. Uczelnia powołana w 1889 roku przez Georgesa Pythona od początku prowadzi swoją działalność w dwujęzycznym kantonie Fryburg, gdzie językami urzędowymi są francuski i niemiecki. Pierwotnie była to uczelnia o wyraźnym profilu katolickim, a jej kierowanie było powierzone ojcom dominikanom. Obecnie Uniwersytet we Fryburgu jest zaliczany do największych uczelni wyższych w całej Konfederacji. Wydział Teologiczny we Fryburgu jest najstarszym oraz najliczniejszym pod względem liczby studentów, katolickim wydziałem teologicznym w Szwajcarii²⁷⁴.

Drugim katolickim wydziałem teologicznym jest fakultet funkcjonujący przy Uniwersytecie w Lucernie, najmłodszym uniwersytecie kantonalnym w Szwajcarii powołanym do istnienia, po pozytywnym wyniku referendum kantonального w 2000 roku. Wydział ten sięga swoimi początkami 1938 roku, kiedy w tym mieście zostało powołane Ateneum Teologiczne. Sam Wydział Teologiczny w Lucernie rozpoczął swoją działalność w 1978 roku i otrzymał prawa uczelni publicznej oraz był źródłem i bazą do stworzenia uczelni wyższej w tym mieście. Cechą charakterystyczną tego wydziału na tle pozostałych katolickich fakultetów teologicznych w Szwajcarii, jest zdecydowanie najwyższy odsetek studentów teologii pochodzenia rodzimego, który sięga 70%²⁷⁵.

Najmłodszym katolickim wydziałem teologicznym w Szwajcarii jest Wydział Teologiczny w Lugano. Powołanie do istnienia tego fakultetu było inicjatywą i dziełem Eugenio Corecco, biskupa diecezji Lugano, zaliczanego również do najwybitniejszych kanonistów epoki posoborowej²⁷⁶. E. Corecco po otrzymaniu aprobaty Stolicy Apostolskiej

²⁷⁴ Por. C. HAUSER, *Università di Friburgo*, w: *Dizionario storico della Svizzera*, <http://hls-dhs-dss.ch/it/articles/010973/2014-03-04/> (dostęp: 12 maja 2024); U. ALTERMATT, *Die Universität Freiburg auf der Suche nach Identität*, Fribourg 2009, s. 75-210.

²⁷⁵ Por. M. HUBER, *Università di Lucerna*, w: *Dizionario storico della Svizzera*, <http://hls-dhs-dss.ch/it/articles/048997/2014-01-14/> (dostęp: 12 maja 2024).

²⁷⁶ Por. A. MORETTI, *Eugenio Corecco...*, s. 178-196.

powołał Akademię Teologiczną w Lugano w 1992 roku, przekształconą rok później w Wydział Teologiczny. Warto podkreślić, że ta instytucja była pierwszą jednostką o charakterze uniwersyteckim powstałą we włoskojęzycznym kantonie Ticino²⁷⁷. Wydział, w świetle kan. 113 KPK/83 posiada osobowość prawną, z tego tytułu oraz na podstawie Ustawy regulującej działalność Kościoła katolickiego w kantonie Ticino, została uznana jego osobowość prawna w świetle publicznego prawa kantonowego. W 2021 roku parlament kantonu Ticino ratyfikował afiliację Wydziału Teologicznego w Lugano w struktury Uniwersytetu Szwajcarii Włoskiej w Lugano. Dwa elementy wskazują na szczególny charakter tej uczelni: otwartość na nowe ruchy i wspólnoty kościelne wywodzące się z różnych charyzmatów oraz międzynarodowe pochodzenie studentów²⁷⁸.

Czwartym katolickim wydziałem teologicznym w Konfederacji Szwajcarskiej jest Wydział Teologiczny w Chur, który różni się on od trzech pozostałych pozycją prawną w przestrzeni publicznej. Nie jest to jednostka będąca integralną częścią uniwersytetu publicznego, natomiast jest uczelnią wyższą o charakterze prywatnym prowadzona przez diecezję Chur. Jednostka ta wyłoniła się ze *Studium Theologicum*, które w XIX w. funkcjonowało przy diecezjalnym seminarium duchownym św. Lucjusza. W 1974 roku *Studium* zostało przekształcone w Wydział Teologiczny i otrzymało aprobatę Stolicy Apostolskiej. Parlament kantonu Gryzonia decyzją podjętą w 1976 roku uznał jako prawnie obowiązujące w przestrzeni Szwajcarii dyplomy i certyfikaty wydawane przez ten fakultet kościelny. Od 2006 roku Wydział Teologiczny w Chur jest akredytowany jako prywatna instytucja uniwersytecka. W ramach fakultetu swoją działalność prowadzi Instytut duszpasterski, który ukierunkowany jest na formację wiernych świeckich, przyszłych diakonów stałych oraz współpracowników/asystentów parafialnych zaangażowanych w duszpasterstwo na terenie diecezji Chur. Pod względem liczby immatrykulowanych studentów jest to najmniejszy wydział teologiczny w Szwajcarii²⁷⁹.

²⁷⁷ Wielu komentatorów podkreśla, że powołanie przez diecezję Lugano Wydziału Teologicznego, stało się inspiracją dla władz kantonu do rozpoczęcia tworzenia struktury uniwersyteckiej w tym kantonie, co miało swoje ukoronowanie w powołaniu Uniwersytetu Szwajcarii Włoskiej w Lugano w 1996 r.; por. A. MORETTI, *Eugenio Corecco...*, s. 243-244; M. MORACCI, *Università della Svizzera italiana*, w: *Dizionario storico della Svizzera*, <http://www.hls-dhs-dss.ch/it/articles/045670/2013-02-07/> (dostęp: 12 maja 2024).

²⁷⁸ Obok rdzennych studentów tego fakultetu, wywodzących się z kantonu Ticino albo z innych kantonów Szwajcarii, którzy stanowią około 15% ogółu studentów, pozostali alumni wywodzą się z krajów Europy Wschodniej, Afryki i Ameryki Południowej. Cechą charakterystyczną tego fakultetu jest otwartość na nowe ruchy i wspólnoty kościelne wywodzące się z różnych duchowości i charyzmatów: Ruch Odnowy w Duchu Świętym, seminarzyści seminarium duchownego *Redemptoris Mater* wchodzącego w skład Drogi Neokatechumenalnej, wspólnota *Les Béatitudes*, wspólnota franciszkańska *Betania*, wspólnota *Palavra Viva*, ruch *Shalom* i wspólnota *Mar Dentro*; por. A. MORETTI, *Eugenio Corecco...*, s. 240-241.

²⁷⁹ Por. <http://www.thchur.ch> (dostęp: 15 maja 2024).

Charakterystycznym rysem katolickich wydziałów teologicznych jest ich tożsamość eklezjalna. Jednostki te, podobnie jak inne wydziały nauk kościelnych są jedną z form wykonywania zadania nauczycielskiego Kościoła. Z tego powodu Kościół, którego zadaniem jest głoszenie prawdy objawionej, ma nie tylko naturalne prawo do powoływania i prowadzenia uniwersytetów i wydziałów kościelnych, lecz także prawo do nadzoru nad wydziałami kościelnymi, które są włączane do uczelni niekościelnych (taka sytuacja ma miejsce w przypadku trzech wydziałów teologicznych w Szwajcarii: Fryburg, Lucerna i Lugano)²⁸⁰.

Kościelny wydział teologiczny funkcjonujący w ramach wyższej uczelni niekościelnej jest nie tylko przedmiotem praw i obowiązków wynikających z prawa publicznego danego państwa w zakresie prawa o szkolnictwie wyższym, ale jest także poddany pod nadzór Stolicy Apostolskiej. W świetle obowiązującego obecnie prawa kościelnego organem kompetentnym w tej materii jest Dykasteria ds. Kultury i Edukacji (wcześniej była to Kongregacja Edukacji Katolickiej)²⁸¹. Przepisy prawne oraz wskazania dotyczące funkcjonowania wydziału kościelnego zawarte są w Konstytucji apostolskiej *Veritatis gaudium*²⁸² oraz w kan. 815-821 KPK/83. W świetle niniejszych przepisów Stolica Apostolska zastrzegła sobie prawo erygowania i zatwierdzania uniwersytetów i wydziałów kościelnych (kan. 816 par. 1 KPK/83). Kościelne wydziały teologiczne mają ustanowionego Wielkiego Kanclerza, którym z reguły jest lokalny biskup diecezjalny. W przypadku Wydziału Teologicznego we Fryburgu jest nim biskup diecezji Losanna-Fryburg-Genewa, dla fakultetu w Lucernie jest nim biskup diecezji Bazylea, dla fakultetu w Lugano urząd ten sprawuje rządcą diecezji Lugano, natomiast dla Wydziału Teologicznego w Chur jest nim biskup diecezji w Chur.

Fundamentalnym wyrazem tożsamości eklezjalnej wydziału teologicznego w badaniu i nauczaniu doktryny katolickiej jest wierność wobec Urzędu Nauczycielskiego Kościoła (kan. 218 KPK/83). W kontekście uprawiania teologii w Szwajcarii, często bądź z katolickich kręgów progresywnych bądź ze strony protestanckiej, czyni się zarzut wobec kościelnych wydziałów teologicznych o zbyt dużą zależność od Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Niektórzy twierdzą, że obowiązek wierności oficjalnej doktrynie Kościoła ogranicza prawa badacza i naukowca do wolności akademickiej oraz prowadzenia swobodnych badań naukowych, co jest zagwarantowane w ustawodawstwie szwajcarskim. W Instrukcji o powołaniu teologa w Kościele *Donum veritatis* została wyraźnie podkreślona eklezjalność teologii, która jako nauka

²⁸⁰ Por. kan. 816 KPK/83; W. Góralski, *W poszukiwaniu pełnej prawdy...*, s. 41-42.

²⁸¹ Por. FRANCISZEK, Konstytucja apostolska *Praedicate evangelium*, 19.03.2022, Watykan 2022, art. 153 § 2.

²⁸² Konstytucja apostolska *Veritatis gaudium* o uniwersytetach i wydziałach kościelnych została promulgowana przez papieża Franciszka 8 grudnia 2017 r. zastępując obowiązującą dotychczas Konstytucję apostolską *Sapientia Christiana* promulgowaną przez Jana Pawła II 15 kwietnia 1979 r.

nie jest prywatną rzeczywistością bądź własnością danego teologa²⁸³. Ten fakt podkreślił Jan Paweł II przemawiając w Szwajcarii: „Pełniona przez teologa misja wiąże go ściśle z całością życia Kościoła. Wyjaśnia on bowiem Pismo Święte i przybliża Tradycję w łączności z Magisterium Ludowi Bożemu. Jego praca łączy się z Magisterium, aczkolwiek jest odeń odrębna”²⁸⁴. Krytycy zależności posługi teologa od Urzędu Nauczycielskiego Kościoła zapominają właśnie o tym ważnym aspekcie: teologia i Urząd Nauczycielski Kościoła faktycznie są ściśle ze sobą połączone, jednak absolutnie teologia nie jest tożsama z Magisterium Kościoła, ponieważ różni się od niego zakresem. Magisterium Kościoła przekazuje depozyt wiary: głosi doktrynę i moralność, natomiast teologowie poszukują krytycznego, systematycznego i metodycznego jej zrozumienia²⁸⁵. Na eklezjalny wymiar teologii i właściwie pojmowaną jej zależność od Magisterium Kościoła zwrócił uwagę Joseph Ratzinger: „Kościół bez teologii ubożeje i ślepie; teologia bez Kościoła natomiast rozplywa się w dowolności”²⁸⁶.

Niezwykle ważnym aspektem funkcjonowania katolickich wydziałów teologicznych w Szwajcarii jest troska o odpowiedni poziom kształcenia i prowadzenia badań naukowych. Zgodnie z prawodawstwem cywilnym i kanonicznym, kontrola tych aspektów dokonuje się przez dwie równorzędne instytucje. W zakresie prawa o szkolnictwie wyższym zadania te realizuje Szwajcarska Komisja Akredytacyjna (AAS); natomiast na forum kanonicznym zajmuje się tym Agencja Stolicy Apostolskiej ds. Oceny i Promocji Jakości Uniwersytetów i Wydziałów Kościelnych (AVERPO) działająca w połączeniu z Dykasterią ds. Kultury i Edukacji. Pozytywne wyniki ewaluacji prowadzonych przez powyższe jednostki zapewniają wydziałom teologicznym możliwość funkcjonowania, publicznego finansowania oraz nadawania stopni naukowych.

4. Błaski i cienie funkcjonowania wydziałów teologicznych w Szwajcarii. Co warto przenieść na grunt Polski, a przed czym powinno się przestrzegać?

Analiza funkcjonowania wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej pozwala na wskazanie pozytywnych aspektów i rozwiązań, które ewentualnie mogłyby być adoptowane w realiach polskich. Niewątpliwie priorytetowym aspektem w tym zakresie jest integralne miejsce wydziału teologicznego (zarówno protestanckiego jak i katolickiego) w ramach publicznego

²⁸³ Por. KONGREGACJA NAUKI WIARY, Instrucio *Donum veritatis* (24.05.1990), AAS 82 (1990), n. 10; W. GÓRALSKI, *W poszukiwaniu pełnej prawdy...*, s. 44.

²⁸⁴ JAN PAWEŁ II, *Teologia i nauki humanistyczne. Spotkanie z profesorami wydziałów teologii uczelni szwajcarskich, Fryburg, 13 czerwca 1984*, w: *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II...*, s. 340-341.

²⁸⁵ Por. H. SEWERYNIAK, *Miejsce teologii na uniwersytecie...*, s. 76.

²⁸⁶ G. BACHANEK, *Josepha Ratzingera nauka o Kościele*, Warszawa 2005, s. 177.

uniwersytetu. W Szwajcarii, podobnie jak w Polsce, teologia jest autonomiczną dziedziną naukową, jednak w Polsce coraz częściej w przestrzeni publicznej pojawiają się głosy poddające w wątpliwość naukowy charakter teologii, a w konsekwencji postulujące wyłączenie wydziałów teologicznych ze struktur uczelni państwowej²⁸⁷. Wydaje się, że w Szwajcarii utrwalił się i bardziej zakorzenił klasyczny model *universitas*, w którym wydział teologiczny nie jest ciałem obcym, ale integralną jednostką uczelni.

W warunkach szwajcarskich poprawnie funkcjonuje zasada autonomiczności uczelni wyższej. Absolutnie, jurysdykcja kantonu i finansowanie ze źródeł publicznych nie pozbawiają uczelni wyższych autonomii i wolności akademickiej. Ponadto, w kontekście kościelnych wydziałów teologicznych, pozytywnie funkcjonuje podwójny nadzór: kantonalny i kompetentnej jednostki kościelnej.

Cechą charakterystyczną funkcjonowania wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej jest koegzystencja protestanckich i katolickich fakultetów. Jest to element wyjątkowy dla Szwajcarii, która jest jedną z ojczyzn reformacji. W Polsce mamy znacznie mniejszy odsetek innych wyznań chrześcijańskich, a wśród nich dominującym jest prawosławie. W perspektywie szwajcarskiej współistnienie dwóch nurtów teologii protestanckiej i katolickiej, stało się inspiracją ożywionej dyskusji i wymiany myśli teologicznej. To właśnie w Szwajcarii, zarówno na katolickich i protestanckich fakultetach teologicznych podejmowano badania nad kluczowymi kwestiami z zakresu doktryny, budzącymi dyskusje pomiędzy katolikami a protestantami. Do tych tematów należy zaliczyć: kanon ksiąg Pisma Świętego, prymat papieski, doktrynę o grzechu pierworodnym czy o usprawiedliwieniu. Ta ożywiona dyskusja i badania przyniosła zarówno katolikom jak i protestantom owoce w postaci wybitnych teologów, cenionych w całym świecie akademickim: Karl Barth, Hans Kung, Hans Urs von Balthasar, Angelo Scola, Christoph Schönborn, Eugenio Corecco czy Manfred Hauke.

Niezwykle godnym naśladowania i przeniesienia na grunt polski jest szwajcarski system stypendiów studenckich pochodzących ze źródeł publicznych (federalnych czy kantonalnych) i prywatnych (organizacje czy stowarzyszenia, również kościelne). System ten, wobec odpłatności wyższych studiów i wysokich kosztów życia w Szwajcarii, staje się jedyną drogą dla wielu studentów, szczególnie z biednych rodzin bądź pochodzących z państw Europy Wschodniej czy Trzeciego Świata, na podjęcie formacji i studiów oraz otrzymania wykształcenia na wysokim poziomie akademickim. Warto zauważyć, że istnienie prywatnych

²⁸⁷ Zob. A. SPORNIĄK, *Dlaczego nie powinniśmy wyganiać teologii z uniwersytetu? Polemika z Markiem Migalskim*, Tygodnik Powszechny (2023) nr 47.

stowarzyszeń było jednym z gwarantów funkcjonowania kościelnego wydziału teologicznego, zanim został włączony w struktury uczelni kantonalnej. Miało to miejsce choćby w przypadku Wydziału Teologicznego w Lugano w latach 1992-2021²⁸⁸.

Katolickie wydziały teologiczne w Szwajcarii są nie tylko miejscem prowadzenia krytycznych badań w dyscyplinie teologicznej, ale stają się również narzędziem w misyjnej odnowie Kościoła, postulowanej przez pontyfikat papieża Franciszka²⁸⁹. Jest to wizja *Kościoła wychodzącego*, odpowiadającego na wyzwania współczesnego świata: kryzys antropologiczny, społeczny, migracyjny, wiary czy ekologii. W tym kontekście wydział teologiczny staje się miejscem i narzędziem ewangelizacji, otwartej na nowe rozwiązania²⁹⁰. Stąd katolickie wydziały teologiczne w Szwajcarii otwarte są na doświadczenia innych kościołów lokalnych, nowe ruchy kościelne o różnych charyzmatkach, mają międzynarodową kadrę naukową oraz studentów pochodzących z różnych zakątków świata, szczególnie z krajów Europy Wschodniej czy z Trzeciego Świata.

Ważnym profilem działalności wydziałów teologicznych w Szwajcarii jest ich wymiar praktyczny. Jednostki te nie tylko kształcą naukowców czy badaczy różnych dziedzin teologii, ale również stają się narzędziem formacji wiernych zaangażowanych w struktury duszpasterstwa. W porównaniu z praktyką Kościoła w Polsce, to właśnie w Szwajcarii, z powodu większej świadomości eklezjalnej wiernych świeckich i ich odpowiedzialności za budowanie wspólnoty Kościoła oraz z powodu coraz większego braku lokalnych powołań kapłańskich, wierni świeccy spełniają różne posługi i urzędy kościelne na szczeblu diecezjalnym bądź parafialnym. Podjęcie przez wiernych świeckich takich zadań związane jest z formacją, która dokonuje się na wydziałach teologicznych. Wydaje się niezwykle cenne, by również w Polsce wydziały teologiczne stawały się miejscem formacji wiernych świeckich, którzy podjęliby w sposób odpowiedzialny różne posługi i urzędy w Kościele, zgodnie ze swoim powołaniem.

Prawo kościelne o uniwersytetach i wydziałach kościelnych, jak i statuty katolickich wydziałów teologicznych w Szwajcarii, wymagają do otrzymania dyplomu doktorskiego publikacji rozprawy doktorskiej (w całości bądź w części)²⁹¹. Takiego warunku nie przewiduje polskie prawo o szkolnictwie wyższym. Wydaje się cennym rozwiązaniem, przeniesienie na

²⁸⁸ Por. A. MORETTI, *Eugenio Corecco...*, s. 239-240; UFFICIO FEDERALE DI STATISTICA, *Statistica delle scuole universitarie...*, s. 24-30.

²⁸⁹ Por. FRANCISZEK, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, 24.11.2013, AAS 105 (2013), nr 27.

²⁹⁰ Por. FRANCISZEK, Konstytucja apostolska *Veritatis Gaudium*, 08.12.2017, nr 3, http://vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html (dostęp: 17 maja 2024).

²⁹¹ Por. *Tamże*, art. 49 § 2.

grunt polski, praktyki szwajcarskiej i kościelnej w zakresie publikacji pracy doktorskiej. Sama rozprawa winna mieć charakter oryginalny i wnieść swój wkład w rozwój danej dyscypliny; stąd też publikacja tezy doktorskiej byłaby okazją do popularyzacji badań naukowych w danej dyscyplinie.

Szwajcarski system szkolnictwa wyższego oraz aktywność wydziałów teologicznych w Szwajcarii nie jest pozbawiona cieni. Szczególnie niepokojący jest styl uprawiania teologii na protestanckich fakultetach, gdzie próbuje się redukować teologię do religioznawstwa. Studium i poznawanie różnych religii jest koniecznym wymogiem akademickim we współczesnym wielokulturowym społeczeństwie, jednak nie może prowadzić do równości wszystkich religii. Niepokojącym faktem jest również nauka teorii *gender* w ramach antropologii filozoficznej i teologicznej na protestanckich wydziałach teologicznych. Poznawanie teorii *gender* jest również konieczne, jednak wymaga krytycznej analizy. Gdy tego zabraknie, zostanie zachwiana prawda o człowieku i jego płciowości, która streszcza w antropologii chrześcijańskiej, a swoimi źródłami sięga prawa naturalnego²⁹².

Protestanci reformatorzy z XVI w. zakwestionowali istnienie prawa kościelnego, przekazując sprawy religijne pod kompetencje i jurysdykcje prawa świeckiego. Z tego powodu w programie studiów na protestanckich wydziałach teologicznych nie ma prawa kościelnego. Dyskusja w tej kwestii, pomiędzy protestantami a katolikami, która swój szczyt osiągnęła w wymianie naukowych argumentów pomiędzy Rudolfem Sohmem a Klausem Mörsdorfem, w krajach reformacji takich jak Niemcy czy Szwajcaria, przyczyniła się do uzasadnienia istnienia i konieczności prawa kanonicznego dla wspólnoty kościelnej. Mankamentem tej dyskusji, jest zaszeregowanie prawa kanonicznego jako części teologii. Jest to widoczne na katolickich wydziałach teologicznych, gdzie studiuje się prawo kanoniczne w ramach teologii²⁹³.

Pewne kwestie funkcjonowania wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej i ich ewentualna recepcja na gruncie polskim wymagają pogłębienia i głębszego namysłu. Przykładem jest odpłatność za wyższe studia, która z jednej strony przyczynia do elitarności studiów wyższych i zachowania wysokiego poziomu akademickiego, a z drugiej strony może uniemożliwić osobom zdolnym czy pracowitym, a wywodzącym się z biednych środowisk, drogę do rozwoju naukowego i dalszej kariery zawodowej. Pomyślność szwajcarskiego rozwiązania gwarantuje wspomniany system stypendiów studenckich.

²⁹² Zob. A. MALO, *Identità, differenza e relazione fra uomo e donna. La condizione sessuata*, w: *Matrimonio e famiglia. La questione antropologica*, a cura di H. FRANCESCHI, Roma 2015, s. 29-48.

²⁹³ Por. L. GEROSA-A. STABELLINI, *Introduzione al diritto canonico. Teologia del diritto canonico*, vol. 1, Città del Vaticano 2012, s. 29-31.

Budzi wątpliwości kwestia recepcji do warunków polskich, demokratycznej woli obywateli kantonu, która warunkuje utworzenie uniwersytetu kantonalnego. Takie rozwiązanie jest unikatowe dla Szwajcarii, ponieważ jest aplikacją demokracji bezpośredniej jako formy udziału obywateli w procesie stanowienia prawa. Obywatele Konfederacji są przyzwyczajeni do podejmowania ważnych decyzji w referendum, które odbywa się kilka razy w roku, na szczeblu federalnym, kantonalnym czy gminnym²⁹⁴. W warunkach polskich budzi poważne wątpliwości również kwestia włączenia bądź afiliacji nowego wydziału w struktury uniwersytetu kantonalnego poprzez głosowanie w parlamencie kantonu. Wobec powyższego rodzi się pytanie: Czy powołanie nowego wydziału, którego celem jest poszukiwanie prawdy, działalność naukowa i badawcza, która jest apolityczna, powinna być zależna od woli większości parlamentarnej? Może to być trudne do pogodzenia w kwestii integracji wydziałów teologicznych w struktury uczelni publicznej, kiedy w danym parlamencie dominuje polityczna większość o antykościelnym nastawieniu.

Zakończenie

Pomimo dominującego w świecie szkolnictwa wyższego pozytywistycznego podejścia do nauki, funkcjonujące w Konfederacji Szwajcarskiej wydziały teologiczne zajmują integralne miejsce w strukturze wyższej uczelni publicznej i nie są postrzegane jako element obcy w tym ciele. Teologia w szwajcarskim systemie szkolnictwa jest jedną z dyscyplin naukowych. Na 10 uniwersytetów kantonalnych przy ośmiu z nich istnieje fakultet teologiczny. Specyfiką wynikającą z historii tego państwa jest koegzystencja dwóch wyznań chrześcijańskich: katolickiego i kalwińskiego (ewangelicko-reformowanego). Konsekwencją tego faktu jest równoległe istnienie katolickich i protestanckich fakultetów teologicznych.

Wydziały teologiczne, które są inkorporowane w struktury uniwersytetu kantonalnego mają charakter publiczny i cieszą się prawami i obowiązkami wynikającymi z prawa publicznego. Autonomia uczelni wyższej w świetle Konstytucji Konfederacji Szwajcarskiej jest zagwarantowana na poziomie instytucjonalnym oraz wolności akademickiej. Ustawa zasadnicza gwarantuje wolność badań i poszukiwań naukowych oraz wolność nauczania. W funkcjonowaniu szwajcarskiego systemu szkolnictwa wyższego są widoczne elementy wynikające z ustroju i historii tego państwa. Jurysdykcja oraz finansowanie zostało powierzone kantonom, natomiast przy ważnych czynnościach, jak powołanie uniwersytetu do istnienia, ma

²⁹⁴ Por. M. ALEKSANDROWICZ, *System prawny Szwajcarii...*, s. 117-124.

zastosowanie demokracja bezpośrednia, w świetle której obywatele dane kantonu poprzez głosowanie w referendum wyrażają wolę utworzenia bądź nie, nowej uczelni wyższej.

Koegzystencja protestanckich i katolickich wydziałów teologicznych w Szwajcarii ma wymiar pozytywny. Współistnienie dwóch konfesji chrześcijańskich przyczyniało się do dialogu, dyskusji i wymiany myśli teologicznej, przez co najważniejsze kwestie teologiczne były poddane dyskusji teologicznej. Jednak z racji na zasadnicze różnice pomiędzy doktryną Kościoła katolickiego a tą prezentowaną przez wspólnoty kalwińskie, wydziały teologiczne prezentują bardzo odmienne od siebie ujęcie i przekaz teologii. Protestanckie fakultety zostały zdominowane przez nurt teologii liberalnej oraz są miejscem propagowania teorii *gender*. Katolickie wydziały teologiczne prezentują krytyczny model uprawiania teologii, ale w ścisłym związku z doktryną głoszoną przez Urząd Nauczycielski Kościoła. Te wydziały są również poddane podwójnemu nadzorowi, nie tylko ze strony państwa, ale również ze strony władz kościelnych.

Kościelne wydziały teologiczne, których w Szwajcarii są cztery (trzy będą częścią uniwersytetu kantonowego) oprócz prowadzenia działalności badawczo-dydaktycznej, stają się narzędziem w procesie nawrócenia misyjnego Kościoła w duchu papieża Franciszka. W tej perspektywie, wydział kościelny ma w duchu Ewangelii i Tradycji, poszukiwać nowych rozwiązań i dróg, by odpowiadać na wyzwania, które stawia współczesny kontekst kulturowo-społeczny. Przy tych wydziałach jest duża otwartość na nowe ruchy i wspólnoty o różnych charyzmatkach i duchowości. Cechą charakterystyczną jest ich misyjny oraz międzynarodowy charakter.

Analiza funkcjonowania wydziałów teologicznych w strukturze szwajcarskiego systemu szkolnictwa wyższego, wskazała na wiele pozytywnych aspektów i rozwiązań, które mogą być adoptowane do realiów polskich. Przestrzega się przed przejmowaniem wzorców, które są ewidentnie charakterystyczne i unikatowe dla Szwajcarii, ponieważ mają zakorzenienie w tożsamości, historii i ustroju politycznym Konfederacji Szwajcarskiej.

Niniejszy artykuł nie tylko podkreślił naukowy charakter dyscypliny teologicznej oraz uargumentował integralne miejsce wydziału teologicznego w ramach uniwersytetu, również niekościelnego, na przykładzie Konfederacji Szwajcarskiej. Podjęty temat to również troska o właściwy kształt i kierunek działalności współczesnego uniwersytetu. W tym kontekście, niezwykle aktualne pozostają słowa wygłoszone w 1460 r. przez Ioannesa Lochmanna, podczas inauguracji działalności najstarszej uczelni wyższej w Szwajcarii - Uniwersytetu w Bazylei: „Uniwersytet nie może zadowolić się hodowaniem biegłych zawodowców. Uniwersytet musi

stać się wspólnotą ludzi poszukujących sensu życia. Musi stać się *officina humanitatis*, tj. warsztatem człowieczeństwa, inaczej przyniesie ludzkości więcej szkód niż pożytku”²⁹⁵.

Streszczenie w języku angielskim:

This article will discuss matters that concern the legal aspects of the functioning of the theological faculties in the Swiss Confederation. Given the historic and legal backgrounds of this country, it is notable that its higher educational system is quite distinct from other European nations. This piece will discuss the fundamentals of this system: the autonomy of the academia, the scholastic freedom, as well as funding and the governance of these entities. Points in this debate will include the integrity of the theological faculty in the contemporary structure of the Swiss higher education, and the scientific character of the subject within that system. From the cultural and religious milieu, two distinct theological faculties had arisen; the Catholic and Protestant (Calvinism). These doctrines have had an impact on the approach to study and research in the rigour of theology. The author will critically evaluate the functioning of the aforementioned faculties within the academic education in the Swiss Confederation. It will also attempt to examine its possible reception in the theological grounds of Poland.

Tytuł po angielsku:

The legal aspects of the functioning of theological faculties in the Swiss Confederation

Streszczenie:

Artykuł podejmuje zagadnienie prawnych aspektów funkcjonowania wydziałów teologicznych w Konfederacji Szwajcarskiej. Z racji na uwarunkowania natury historyczno-prawnej tego państwa, jego system szkolnictwa wyższego wyróżnia się na tle innych krajów europejskich. W artykule zostaną omówione fundamenty tego systemu: autonomia uczelni wyższej, wolność akademicka oraz finansowanie i nadzór nad tymi jednostkami. Zostanie omówiona kwestia integralności wydziału teologicznego w strukturach współczesnego uniwersytetu szwajcarskiego oraz naukowy charakter teologii w systemie szkolnictwa wyższego tego państwa. Kontekst kulturowo-religijny powoduje istnienie katolickich i protestanckich (kalwińskich) fakultetów teologicznych w Szwajcarii, które z racji różnic doktrynalnych, w odmiennym duchu podejmują studium i badania w dyscyplinie teologicznej. Autor wskaże na

²⁹⁵ S. WIELGUS, *Rola wydziałów teologicznych w nauce i kulturze...*, s. 120.

blaski oraz cienie funkcjonowania wydziałów teologicznych w szwajcarskim systemie uczelni wyższych, oceniając ich ewentualną recepcję na gruncie polskim.

Słowa kluczowe:

teologia, wydział teologiczny, uniwersytet, Konfederacja Szwajcarska, szkolnictwo wyższe
theology, Faculty of theology, university, Swiss Confederation, university education

Notka o autorze:

ks. Kamil Krakowski – prezbiter diecezji płockiej (święcenia w 2012 r.), doktor teologii w zakresie teologii prawa kanonicznego (Uniwersytet Szwajcarii Włoskiej w Lugano), licencjat prawa kanonicznego (Wydział Prawa Kanonicznego św. Piusa X w Wenecji), sędzia diecezjalny w Sądzie Biskupim Płockim, redaktor naczelny „Miesięcznika Pastorskiego Płockiego”.

Bibliografia:

Źródła:

BENEDYKT XVI, *Przemówienie na Uniwersytecie w Ratyzbonie*, 12.09.2006, AAS 98 (2006), s. 723-728.

Costituzione federale della Confederazione Svizzera, Bern 2015.

FRANCISZEK, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, 24.11.2013, AAS 105 (2013), s. 1019-1137.

FRANCISZEK, Konstytucja apostolska *Veritatis Gaudium*, 08.12.2017, w: http://vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papa-francesco_constituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html (dostęp: 17 maja 2024).

FRANCISZEK, Konstytucja apostolska *Praedicate evangelium*, 19.03.2022, Watykan 2022.

GRAN CONSIGLIO DELLA REPUBBLICA E CANTONE TICINO, *Legge sulle scuole universitarie*, 03.10.1995, <http://m3.ti.ch/CAN/RLeggi/public/index.php/raccolta-leggi/pdfatto/atto/9262> (dostęp: 10 maja 2024).

JAN PAWEŁ II, *Zadaniem uniwersytetu jest ukazywanie drogi kształtowania dojrzałego człowieczeństwa. Spotkanie z profesorami i studentami Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Częstochowa, 6 czerwca 1979*, w: *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. 1 (1978-1988), red. URBAŃSKI S., Warszawa 1999.

JAN PAWEŁ II, *Teologia i nauki humanistyczne. Spotkanie z profesorami wydziałów teologii uczelni szwajcarskich, Fryburg, 13 czerwca 1984*, w: *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. 1 (1978-1988), red. URBAŃSKI S., Warszawa 1999.

KONGREGACJA NAUKI WIARY, Instrucio *Donum veritatis*, 24.05.1990, AAS 82 (1990), s. 1550-1570.

L'ASSEMBLEA FEDERALE DELLA CONFEDERAZIONE SVIZZERA, *Legge federale sulla promozione e sul coordinamento del settore universitario svizzero*, 30.09.2011, <http://fedlex.admin.ch/eli/cc/2014/691/it> (dostęp: 11 maja 2024).

UFFICIO FEDERALE DI STATISTICA, *Statistica delle scuole universitarie 2022*, Neuchâtel 2024.

UNIVERSITÀ DELLA SVIZZERA ITALIANA-FACOLTÀ DI TEOLOGIA DI LUGANO, *Piano degli studi 2023/24*, Lugano 2023.

Literatura:

ALEKSANDROWICZ M., *System prawny Szwajcarii. Historia i współczesność*, Białystok 2009.

ALTERMATT U., *Die Universität Freiburg auf der Suche nach Identität*, Fribourg 2009.

BACHANEK G., *Josepha Ratzingera nauka o Kościele*, Warszawa 2005.

COURVOISIER J., *Zwingli: A Reformed Theologian*, Oregon 2016.

GEROSA L.-STABELLINI A., *Introduzione al diritto canonico. Teologia del diritto canonico*, vol. 1, Città del Vaticano 2012.

GÓRALKI W., *W poszukiwaniu pełnej prawdy. Miejsce i rola wydziału teologicznego w uniwersytecie*, Warszawa 2003.

GÓRALKI W., *Wydział teologiczny na uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, *Studia Nauk Teologicznych* 3 (2008), s. 23-47.

HAUSER C., *Università di Friburgo*, w: *Dizionario storico della Svizzera*, <http://hls-dhs-dss.ch/it/articles/010973/2014-03-04/> (dostęp: 12 maja 2024).

HOF IM U., *Geschichte der Schweiz. Mit einem Nachwort von Kaspar von Greyerz*, Stuttgart 2007.

HUBER M., *Università di Lucerna*, w: *Dizionario storico della Svizzera*, <http://hls-dhs-dss.ch/it/articles/048997/2014-01-14/> (dostęp: 12 maja 2024).

KUMOR B., *Historia Kościoła. Czasy nowożytne. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim*, t. 5, Lublin 2004.

MALO A., *Identità, differenza e relazione fra uomo e donna. La condizione sessuata*, w: *Matrimonio e famiglia. La questione antropologica*, a cura di FRANCESCHI H., Roma 2015.

MORACCI M., *Università della Svizzera italiana*, w: *Dizionario storico della Svizzera*, <http://www.hls-dhs-dss.ch/it/articles/045670/2013-02-07/> (dostęp: 12 maja 2024).

MORETTI A., *Eugenio Corecco. La grazia di una vita*, Lugano-Siena 2020.

SPORNIK A., *Dlaczego nie powinniśmy wyganiać teologii z uniwersytetu? Polemika z Markiem Migalskim*, *Tygodnik Powszechny* (2023) nr 47.

SEWERYNIAK H., *Miejsce teologii na uniwersytecie. W odpowiedzi na zarzuty*, Studia Nauk Teologicznych 3 (2008), s. 63-78.

THOMPSON G.-MOSTERT CH., BARTH K.: *A future for postmodern theology?*, Hindmarsh 2001.

WESOŁOWSKA A., *Proces boloński i powstanie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego*, Rocznik Integracji Europejskiej (2013) nr 7, s. 379-388.

WIELGUS S., *Rola wydziałów teologicznych w nauce i kulturze*, Wrocławski Przegląd Teologiczny 10 (2002) nr 2, s. 115-123.

WIELGUS S., *Zachodnia i polska nauka średniowieczna – encyklopedycznie*, Płock 2005.

ks. mgr Paweł Kasperowicz

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3360-1438>

email: pakasperowicz@gmail.com

Analiza porównawcza programów *complaince* na Universidad Pontificia Comillas y Universidad de Navarra.

Treść: 1. Geneza zgodności prawnej *complaince* w jurysprudencji. 2. Programy *Cumplimiento juridico* w UP Comillas i UNAV. 2.1. Motywacja. 2.2. Cel. 2.3. Podmiot podległy programowi. 2.4. Prawodawca. 2.5. Zakres. 2.6. Rewizja program. Podsumowanie.

1. Geneza zgodności prawnej *complaince* w jurysprudencji

W principium przypisywanym do starożytnego prawa rzymskiego *societas delinquere non potest* (społeczeństwo nie może popełniać przestępstw) założono, że przestępstwo może zostać popełnione jedynie przez osobę fizyczną. Zasada ta uniemożliwia pociągnięcie osoby prawnej do odpowiedzialności karnej za przestępstwo²⁹⁶.

Jednakże na początku XX wieku, 23 lutego 1909 roku Federalny Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych wydał przełomowe orzeczenie, które wprowadziło odpowiedzialność karną osób prawnych. Wspomniany Trybunał podtrzymał wyrok pierwszej instancji wskazujący winę osoby prawnej, a dokładnie spółki kolejowej New York Central & Hudson River Railroad Company wydany przez Sąd Południowego Okręgu Nowego Jorku. W apelacji do drugiej instancji przeciwko Stanom Zjednoczonym skazano spółkę wraz z jej dwoma pracownikami za nielegalne przyznanie korzystniejszych stawek w transporcie kolejowym niektórym firmom cukrowniczym²⁹⁷.

W Polsce osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej mogą natomiast ponosić jedynie odpowiedzialność quasi-karną na podstawie ustawy z 28 października 2002 roku o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny popełnione pod groźbą kary. Ustawa została wprowadzona, by wypełnić zobowiązania międzynarodowe

²⁹⁶ Por. V. MARTÍNEZ PATÓN, *El origen de la responsabilidad penal de las personas jurídicas en el Derecho Canónico*, Revista Española de Derecho Canónico 191 (2021), s. 1291-1323.

²⁹⁷ Por. V. G. MARTÍN, *Transitando por la senda del derecho penal de autor: modalidades históricas y consideraciones críticas a la luz del principio del hecho*, w: M. C. BIDASOLO, V. G. MARTÍN, *El principio de responsabilidad penal por el hecho*, Madrid 2024, s. 43-47.

i skuteczniej zwalczać poważną przestępczość gospodarczą i skarbową, której beneficjentami nierzadko są korporacje. W tym celu stworzono regulacje umożliwiające poddanie takich podmiotów środkom represji właściwym odpowiedzialności karnej. Ustawa stanowi wyraz zerwania z zasadą, że odpowiedzialność karną za przestępstwa i przestępstwa skarbowe mogą ponosić wyłącznie osoby fizyczne. Na jej podstawie odpowiedzialność taką mogą ponieść podmioty zbiorowe, na które – w razie przypisania im tej odpowiedzialności – mogą zostać nałożone kary²⁹⁸.

W Hiszpani zasada uniemożliwiająca pociągnięcie osoby prawnej do odpowiedzialności karnej za przestępstwo obowiązywała w historycznym i współczesnym systemie prawnym do 2010 roku, kiedy do Kodeksu karnego wprowadzono art. 31 bis: „W przypadkach przewidzianych w niniejszym kodeksie osoby prawne ponoszą odpowiedzialność karną za przestępstwa popełnione w ich imieniu lub na ich rzecz przez ich przedstawicieli prawnych i zarządców z mocy prawa lub faktycznie”²⁹⁹. Do tego czasu zasada *societas delinquere non potest*, wraz z zasadami zawinienia, osobistego charakteru kar i odpowiedzialności indywidualnej stanowiły bardzo istotne przeszkody dla uznania osoby prawnej za sprawcę przestępstwa³⁰⁰.

Orzecznictwo stosowało tę nową zasadę w tych przypadkach, w których znamiona przestępstwa współwystępowały w zakresie działania osób prawnych, w których to przypadkach osoba fizyczna, niezależnie od tego, czy była prawnym dyrektorem podmiotu, kierowała nim czy zarządzała, sprawując funkcje wykonawcze udostępniała zasoby podmiotu prawnego lub za jego [podmiotu prawnego] pośrednictwem realizowała przestępcze zachowania³⁰¹.

W wyniku serii poważnych skandali biznesowych w Stanach Zjednoczonych w pierwszej połowie XX wieku wraz z odpowiedzialnością karną osób prawnych zrodził się pomysł *compliance* jako wzorcowego modelu organizacji i zarządzania i ciągle zyskuje on na popularności, również poza Stanami Zjednoczonymi Ameryki Południowej. W Hiszpanii jego wdrożenie zbiegło się w czasie z wprowadzeniem do hiszpańskiego systemu prawnego odpowiedzialności karnej osób prawnych, co wydaje się naturalne i zrozumiałe, nie jest możliwa realizacja programu *compliance* bez możliwości ukarania winnych podmiotów prawnych, gdy wówczas normy zawarte w regulaminach *compliance* miałyby charakter

²⁹⁸ Por. P. PAWLUCZUK-BUĆKO, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w kontekście nadchodzących zmian legislacyjnych – kilka uwag*, Studia Prawnoustrojowe 52 (2021), s. 373-386, DOI: 10.31648/sp.6578.

²⁹⁹ Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal

³⁰⁰ Por. TRIBUNAL SUPREMO, Resoluciones del caso: STS 5271/2009, SAP B 13245/2008.

³⁰¹ Por. TRIBUNAL SUPREMO, Sentencia ATS 1086/2014

życzeniowy i niedoskonały, gdyż nie byłyby zabezpieczone sankcją. Zgodnie z teorią modeli *compliance*, to organizacje, po przeanalizowaniu ryzyka popełnienia przestępstwa związanego z ich działalnością, opracowują i wdrażają programy, które ustanawiają odpowiednie i skuteczne środki zapobiegania, nadzoru i kontroli w celu uniknięcia tego ryzyka lub przynajmniej znacznego jego ograniczenia. W ten sposób celem jest zapewnienie, że zachowanie wszystkich członków organizacji jest zgodne z wartościami, zasadami i zobowiązaniami ustanowionymi w Kodeksie Postępowania, zapobiegając w ten sposób popełnianiu przestępstw lub nieetycznych zachowań. Kodeks postępowania jest zatem ważną częścią każdego systemu zgodności (*compliance*)³⁰².

W literaturze przedmiotu za elementy ramowe modeli zgodności prawnej wskazuje się przywództwo przykładem i promowanie kultur zgodności z prawem, określenie procedury zgłoszenia nadużyć i przestępstw, ewaluację zagrożeń, implementacja mechanizmów kontroli, formacje w kapitał ludzki, monitorowanie oraz system dyscyplinarny³⁰³

2. Programy *Cumplimiento juridico* w UP Comillas i UNAV

2.1. Motywacja

Polityka UNAV odzwierciedla różne przestępstwa, które zgodnie z postanowieniami art. 31 bis hiszpańskiego kodeksu karnego oznaczają, że osoby prawne mogą być ścigane w Hiszpanii za przestępstwa popełnione w ich imieniu lub w ich imieniu oraz na ich bezpośrednią lub pośrednią korzyść, (i) przez ich przedstawicieli prawnych i administratorów de facto lub de iure, lub (ii) przez osoby podlegające ich władzy, gdy popełnienie przestępstwa, w tym drugim przypadku, jest wynikiem braku należytej kontroli³⁰⁴.

W przypadku Comillas powstanie programu wynika z potrzeby zapobiegania ponoszeniu przez instytucję odpowiedzialności karnej, ponieważ, jak podkreślają władze uczelni w preambule dokumentu hiszpański system prawny przyjął, że osoba prawna może również podlegać zarzutom³⁰⁵.

2.2. Cel

Dokument potwierdza stanowczą decyzję Uniwersytetu Nawarry o przestrzeganiu i monitorowaniu zgodności z systemem prawnym na różnych terytoriach, na których działa, oraz o zapewnieniu, że jego działania są również regulowane wartościami i zasadami etycznymi

³⁰² Por. I. MOURA SANTANA, *La implementación del programas de compliance en la empresa*, Oviedo 2021, s. 2-9.

³⁰³ Por. WORLD COMPLAINE ASOCIACIÓN, *Estructura de un programa de compalince*, Madrid 2021, s. 8-35.

³⁰⁴ Por. UNIVERSIDAD DE NAVARRA, *Política de Compliance General*, Documento SGC30 – v 2, s. 2.

³⁰⁵ Por. VICERRECTORADO DE RELACIONES INSTITUCIONALES Y SECRETARÍA GENERAL DE COMILLAS, *Manual de Cumplimiento Normativo*, Madrid 2019, s. 2-3.

zawartymi w ideologii Opus Dei (*Ideario de Opus Dei*) i determinacją, aby nie dopuszczać do jakichkolwiek zachowań na Uniwersytecie, które są sprzeczne z obowiązującymi przepisami oraz zasadami i procedurami, które dobrowolnie przyjął, a także aby zapobiegać popełnianiu przestępstw, które mogą wystąpić na Uniwersytecie³⁰⁶.

Comillas jako Uniwersytetem Stolicy Apostolskiej, uznany przez państwo hiszpańskie jest zarządzany bezterminowo przez Towarzystwo Jezusowe. Jako Dzieło Apostolskie Towarzystwa Jezusowego w Hiszpanii, Comillas podlega Jezuickiemu Kodeksowi Postępowania. Ostatecznym celem programu zgodności jest promowanie kultury zgodności z przepisami, zarówno etycznymi, jak i prawnymi, która zapobiegną ryzyku utraty reputacji lub ryzyku prawnemu, gwarantując bezpieczne środowisko dla relacji w społeczności akademickiej, budzące zaufanie wszystkich osób, które mają i będą miały do czynienia z Uniwersytetem³⁰⁷.

2.3. Podmiot podległy programowi

Podmioty, osoby i działania, których dotyczy polityka zgodności UNAV ma zastosowanie do wszystkich pracowników, organów zarządzających i obszarów funkcjonalnych podmiotów, nad którymi Universidad de Navarra sprawuje skuteczną kontrolę i które tworzą jego obwód. Wszystkie osoby wchodzące w skład wyżej wymienionych podmiotów muszą być świadome przestrzegać treści programu, niezależnie od zajmowanego stanowiska i terytorium campusu, na którym się znajdują, chyba że obowiązujące ustawodawstwo w jurysdykcji, w której działają, ustanawia inne, bardziej rygorystyczne przepisy, które należy rozumieć jako zawarte w polityce uniwersytetu. W podmiotach, nad którymi Uniwersytet Nawarry nie sprawuje skutecznej kontroli, będzie on promował zasady i wytyczne zgodne z polityką *compliance*. W odniesieniu do interesariuszy, z którymi Universidad de Navarra utrzymuje relacje (takich jak studenci, pacjenci, dobroczyńcy, partnerzy krajowi lub międzynarodowi, dostawcy itp.), Universidad de Navarra udostępni im treść polityki zgodności i będzie promować zasady i wytyczne zgodne z niniejszą polityką³⁰⁸. Wszyscy członkowie społeczności uniwersyteckiej Comillas są zobowiązani do zgłaszania właściwemu organowi lub specjalście ds. zgodności wszelkich zachowań lub sytuacji, które mogą stanowić lub generować ryzyko niezgodności z przepisami. Program będzie również służyć jako kanał zgłaszania naruszeń przepisów, które nie wchodzą w zakres kompetencji

³⁰⁶ Por. UNIVERSIDAD DE NAVARRA, *Extracto del Documento Vertebrador del Sistema de Compliance Penal*, Documento SGC321 – v 1, s. 2.

³⁰⁷ Por. VICERRECTORADO DE RELACIONES INSTITUCIONALES Y SECRETARÍA GENERAL DE COMILLAS, *Manual de Cumplimiento Normativo*, Madrid 2019, s. 2.

³⁰⁸ Por. UNIVERSIDAD DE NAVARRA, *Política de Compliance General*, Documento SGC30 – v 2, s. 2-3.

innych organów. Po zgłoszeniu domniemanego naruszenia przystąpi do jego rejestracji i będzie promować odpowiednie środki w celu jego rozwiązania³⁰⁹.

2.4. Prawodawca

Biuro Rektora Universidad de Navarra jest odpowiedzialne za formalne zatwierdzenie niniejszej Ogólnej Polityki Zgodności, a także dokumentów, które ją rozwijają i wszelkich aktualizacji, które mogą być wymagane, za promowanie przyjęcia i wdrożenia odpowiedniego modelu organizacji i zarządzania w celu zapobiegania, wykrywania i zarządzania ryzykiem niezgodności, które zagrażają Uniwersytetowi Nawarry. Diego Zalbidea González. Profesor de Derecho Patrimonial Canónico en la Universidad de Navarra jest autorem projektu Korporacyjnego Organu ds. Zgodności, który posiada autonomiczne uprawnienia w zakresie inicjatywy i kontroli, a także maksymalną niezależność w wykonywaniu swoich zadań, wolny od wszelkich czynników biznesowych, które mogłyby mieć negatywny wpływ na ich realizację. Ponadto Wewnętrzny System Zgłaszania, zgodnie z „Ustawą 2/2023 z dnia 20 lutego regulującą ochronę osób zgłaszających naruszenia przepisów i walkę z korupcją”, podjętą przez senat uczelni jest preferowanym kanałem przekazywania informacji w przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa, ułatwiając staranne i skuteczne działanie w celu zapobieżenia, uniknięcia lub złagodzenia ewentualnych szkodliwych konsekwencji zgłoszonego działania³¹⁰.

Na Papieskim Uniwersytecie Comillas działalność prewencyjna jest zarządzana przez Biuro Zapobiegania Ryzyku Zawodowemu, gwarantujące prawo do reprezentacji, współpracy, konsultacji i kontroli pracowników poprzez mianowanie Delegatów ds. prewencji oraz stałe doradztwo w tej kwestii za pośrednictwem Komitetu ds. bezpieczeństwa i higieny pracy. Ponadto funkcjonuje paralelnie Komitet ds. Zgodności z Przepisami, któremu przewodniczy prorektor ds. relacji instytucjonalnych, a w jego skład wchodzi prorektor ds. kadry dydaktycznej, prorektor ds. studentów, dyrektor generalny ds. finansowych i dział prawny, który pełni funkcję sekretarza i sporządza protokoły z posiedzeń. Ocena ryzyka i projekt *compliance* zostały przeprowadzone przez firmę konsultingową „Legal Compliance”, wybraną przez Komitet Kontraktowy Uniwersytetu i zatwierdzoną przez Radę Dyrektorów, spośród propozycji złożonych przez cztery podmioty z akredytowanym doświadczeniem w sektorze (i

³⁰⁹ VICERRECTORADO DE RELACIONES INSTITUCIONALES Y SECRETARÍA GENERAL DE COMILLAS, *Manual de Cumplimiento Normativo*, Madrid 2019, preámbulo.

³¹⁰ UNIVERSIDAD DE NAVARRA, *Extracto del Documento Vertebrador del Sistema de Compliance Penal*, Documento SGC321 – v 1, s. 5.

całkowicie zewnętrzne w stosunku do Uniwersytetu), która wykonała swoją pracę i wydała raport końcowy z całkowitą niezależnością³¹¹.

2.5. Zakres

Universidad de Navarra podkreśla następujące elementy bazowe w swoim programie³¹²:

- Motivar, informowanie o wszelkich wątpliwościach związanych ze zgodnością, zachęcanie do korzystania z procedur i kanałów informowania o potencjalnie przestępczym postępowaniu;
- Fomentar, szkolenie i przekazywanie Modelu Organizacji i Zarządzania Zgodnością pracownikom Uniwersytetu i stronom trzecim związanym z Uniwersytetem;
- Evitar, w razie potrzeby, działania dyscyplinarne, naprawcze lub karne proporcjonalne do wagi zdarzeń będących ich przyczyną, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa pracy;
- Establecer, jako zasada braku elastyczności w odniesieniu do zachowań, które mogą pociągać za sobą niezgodność z obowiązującymi przepisami prawa;
- Desarrollar, Model Organizacji i Zarządzania Zgodnością;
- Contribuir, w celu stworzenia kultury zgodności na Uniwersytecie, dawać przykład oraz szybko i wyrażnie reagować na ryzyko lub naruszenia zasad lub standardów etycznych
- UP Comillas odnosi się do mapy ryzyka określonej przez badania wykonane przez wspomnianą firmę zewnętrzną: Ochrona dóbr osobistych; Własność intelektualna i przekazywanie wiedzy; Ochrona danych osobowych, Bezpieczeństwo systemów informatycznych; Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych; Bezpieczeństwo w zarządzaniu gospodarczym i bezpieczeństwo informacji finansowych; Bezpieczeństwo w środowisku pracy; Zgodność z przepisami dotyczącymi zapobiegania ryzyku zawodowemu.

W odniesieniu do ochrony praw własności intelektualnej innych osób, oprócz zapobiegania plagiatowi, które obejmuje odpowiedzialną deklarację autorów i przekazywanie prac studentów do systemu kontroli kopii.

Ochrona danych osobowych zgodnie z przepisami rozporządzenia (UE) 2016/679, ustawy organicznej 3/2018 o ochronie danych osobowych i gwarancji praw cyfrowych oraz innych przepisów wykonawczych, jest realizowana przez zdefiniowaną politykę prywatności Comillas oraz wyznaczonego inspektora ochrony danych.

³¹¹ Por. VICERRECTORADO DE RELACIONES INSTITUCIONALES Y SECRETARÍA GENERAL DE COMILLAS, *Manual de Cumplimiento Normativo*, Madrid 2019, 3-4.

³¹² Por. UNIVERSIDAD DE NAVARRA, *Política de Compliance General*, Documento SGC30 – v 2, s. 3-4.

Bezpieczeństwo systemów informatycznych, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i cyberbezpieczeństwo. Ustanowiono cotygodniowy protokół monitorowania i doradztwa w kwestiach prywatności przez zespół składający się z działu prawnego i kierownictwa działu technologii informacyjno-komunikacyjnych (STIC). System zarządzania bezpieczeństwem informacji w Comillas jest zaprojektowany i obsługiwany w oparciu o normy takie jak ISO 27.001 i ENS (Krajowy System Bezpieczeństwa). Ponadto zobligowano wszystkich uczestników środowiska akademickiego do uwierzytelniania tożsamości użytkownika poprzez sprawdzenie, czy jest on tym, za kogo się podaje. W ten sposób Uniwersytet daje gwarancję poufności, zapewnienie, że tylko odpowiednio upoważnione osoby mają dostęp do danych i systemów. Ponadto gwarantuje integralność, zapewniając dokładność informacji i systemów zapobiegając przed ich zmianą, utratą lub zniszczeniem, zarówno przypadkowym, jak i oszukańczym.

Ostatnim *principium* realizowanym w zakresie ochrony danych jest dostępność. Uniwersytet zapewnia, że informacje i systemy mogą być wykorzystywane proporcjonalnie do potrzeb społeczności. Możliwość przeprowadzenia audytu gwarantuje ponadto, że każde działanie lub transakcja może być jednoznacznie powiązana w celu zapewnienia zgodności. Ochrona dokumentacji akademickiej i stopni naukowych. Informacje akademickie są zarządzane i przechowywane przez Dział Zarządzania Akademickiego i Stopni Naukowych przy użyciu aplikacji komputerowej zaprojektowanej specjalnie do tych potrzeb, która jest zatem wyposażona we wzmocnione środki bezpieczeństwa i jest dostępna dla pracowników Działu po akredytacji ich tożsamości cyfrowej. Bezpieczeństwo w zarządzaniu ekonomicznym i bezpieczeństwo informacji finansowych (SEF/OTRI).

Służba Ekonomiczno-Finansowa zarządza, analizuje, kontroluje i raportuje ekonomiczny i finansowy wpływ działalności Comillas w celu ułatwienia podejmowania decyzji i zagwarantowania funkcjonowania instytucji. Zlecenia płatnicze są podpisywane wspólnie przez dwie osoby. Rektor, Dyrektor Generalny ds. Ekonomicznych, Dyrektor Działu Ekonomiczno-Finansowego i Dyrektor Skarbu są upoważnieni do podpisywania zleceń płatniczych.

- Do zarządzania portfelem inwestycyjnym upoważnieni są wyłącznie rektor i dyrektor generalny ds. ekonomicznych;
- Sprawozdania finansowe Comillas są corocznie kontrolowane przez zewnętrznego audytora;

- Budżet dochodów i wydatków oraz budżet inwestycyjny są przygotowywane i corocznie przedkładane Radzie Zarządzającej do zatwierdzenia (Zasady przygotowywania budżetu inwestycyjnego dochodów i wydatków);
- Miesięczne zamknięcia analityczne są przedstawiane Radzie Zarządzającej, gdzie analizowane są ewentualne odchylenia budżetowe;
- Wszystkie faktury muszą być autoryzowane przez kierownika Centrum Kosztów i nadzorowane przez Biuro Budżetu i Kontroli przed dokonaniem płatności. Profile i role użytkowników SAP są regularnie weryfikowane, aby uniemożliwić użytkownikom SAP dostęp do transakcji, które nie odpowiadają ich profilowi;
- Wdrażana jest polityka minimalnej obsługi gotówki. Umowy o świadczenie usług i zakupy towarów od dostawców zewnętrznych przekraczające kwotę 500 EUR muszą być uprzednio przedkładane do zatwierdzenia Komitetowi ds. Wymagamy przedłożenia co najmniej trzech szacunków i uzasadnienia potrzeby zamówienia, celowości wydatków i ostatecznego wyboru oferty (procedura przetargowa);
- Działalność badawcza musi być również budżetowana, kontrolowana i wykonywana pod nadzorem finansowym;
- W szczególności regulujemy zarządzanie finansowe krajowymi i europejskimi projektami badawczymi (procedury). Bezpieczeństwo w środowisku pracy na Papieskim Uniwersytecie Comillas. Usługi specjalnie zaprojektowane, aby radzić sobie z różnorodnością (Dział Pracy Socjalnej); pomagać tym, którzy potrzebują specjalistycznej uwagi lub poradnictwa w sytuacjach stresu, udręki lub wrażliwości (Dział Poradnictwa Psychopedagogicznego; UNINPSI. Psychologii Klinicznej); zajmowanie się i rozwiązywanie przypadków molestowania w pracy (protokół) oraz promowanie równości, zapobieganie dyskryminującym uprzedzeniom i molestowaniu seksualnemu lub ze względu na płeć. W związku z tym, zgodnie z przepisami ustawy organicznej 3/2007 z dnia 22 marca, w celu skutecznego równouprawnienia kobiet i mężczyzn, Uniwersytet utworzył Komitet Równości, organ właściwy do opracowywania i monitorowania strategii mającej na celu osiągnięcie tego celu oraz do badania i rozwiązywania przypadków molestowania seksualnego lub ze względu na płeć wśród pracowników uniwersytetu (Plan Równości w intranecie, Protokół Przeciwdziałania Mobbingowi i Molestowaniu Seksualnemu). Przekazujemy tę kulturę studentom poprzez działania organizowane przez Comillas Solidaria i Centra, z inicjatywami promowanymi przez ICADE Social Business Consultancy, ICADE Legal

Clinic i ICAI Social Lab, które rozwijają umiejętności nabyte przez studentów w odpowiednich programach szkoleniowych w służbie najbardziej potrzebującym. W tym kontekście troska o najsłabszych i zapobieganie nadużyciom są częścią programu. W odniesieniu do tego pierwszego, Uniwersytet opracował specjalne protokoły prewencyjne w programach i działaniach, w których ma bezpośredni kontakt z tą grupą, które, biorąc pod uwagę uniwersytecki charakter instytucji, są nieliczne, ale ważne, takie jak programy First Alliance; programy szkoleniowe dla dorosłych osób niepełnosprawnych z Katedry Rodziny i Niepełnosprawności: Fundacja Repsol-Down Madrid (Programy DEMOS) lub obozy organizowane przez Dział Pracy Socjalnej³¹³.

Comillas zwraca szczególną uwagę na relację akademicką ze studentem, która formalnie rozpoczyna się w momencie zapisania się na studia, a kończy w momencie ich ukończenia, choć w rzeczywistości rozpoczyna się jeszcze przed zapisaniem się na studia i trwa przez całe życie studenta. Podstawą owocnej relacji jest zaufanie, które z kolei opiera się na przejrzystości i uczciwości w naszym podejściu. Dlatego wszystkie istotne informacje dla studentów są łatwo dostępne, a wszystkie procedury są regularnie oceniane w celu ciągłego doskonalenia (Regulamin Ogólny i Standardy Akademickie dla Wydziałów/Szkół). Zgodność z przepisami dotyczącymi zapobiegania ryzyku zawodowemu Comillas promuje i chroni zdrowie i bezpieczeństwo pracowników poprzez stosowanie i przestrzeganie ustawy 31/1995 o zapobieganiu ryzyku zawodowemu i jej przepisów wykonawczych³¹⁴.

2.6. Rewizja programu

Na Uniwersytecie Navarry polityka zgodności będzie poddawana przeglądowi i rewizji:

1. Za każdym razem, gdy nastąpią znaczące zmiany w strukturze organizacyjnej Uniwersytetu.
2. Za każdym razem, gdy nastąpią znaczące zmiany w ramach regulacyjnych lub stosowanych procesach.
3. Po wystąpieniu poważnej niezgodności, jeśli taka wystąpi.
4. Gdy jest to zalecane przez audyt.
5. Co najmniej raz na dwa lata³¹⁵.

W Madrycie Komitet ds. Zgodności z Przepisami Uniwersytetu Comillas spotyka się co najmniej raz przed końcem roku akademickiego w celu oceny rocznego sprawozdania i przygotowania propozycji rocznego planu działania, który zostanie przedłożony do zatwierdzenia Radzie Zarządzającej Uniwersytetu³¹⁶.

³¹³ Por. VICERRECTORADO DE RELACIONES INSTITUCIONALES Y SECRETARÍA GENERAL DE COMILLAS, *Manual de Cumplimiento Normativo*, Madrid 2019, s. 4-8.

³¹⁴ Por. *Tamże*, s. 8.

³¹⁵ Por. UNIVERSIDAD DE NAVARRA, *Política de Compliance General*, Documento SGC30 – v 2, s. 5.

³¹⁶ Por. VICERRECTORADO DE RELACIONES INSTITUCIONALES Y SECRETARÍA GENERAL DE COMILLAS, *Manual de Cumplimiento Normativo*, Madrid 2019, s. 10.

Podsumowanie

Programy zgodności (compliance) w środowisku akademickim przynoszą liczne korzyści, zarówno dla uczelni, jak i dla jej pracowników, studentów oraz szeroko pojętej społeczności akademickiej. Oto kilka kluczowych zalet:

Ochrona reputacji instytucji: Przestrzeganie przepisów prawnych i wewnętrznych regulacji pomaga zachować i wzmocnić dobrą reputację uczelni, co jest kluczowe dla przyciągania nowych studentów, pracowników i funduszy.

Minimalizacja ryzyka prawnego: Programy zgodności pomagają zidentyfikować i zarządzać ryzykiem związanym z nieprzestrzeganiem przepisów, co może prowadzić do zmniejszenia liczby sporów prawnych, kar finansowych i innych sankcji.

Poprawa zarządzania: Dobre programy zgodności wspierają skuteczne zarządzanie uczelnią, pomagając w tworzeniu klarownych procedur i standardów, które ułatwiają codzienną działalność.

Zapewnienie uczciwości akademickiej: Programy zgodności pomagają w promowaniu i utrzymywaniu wysokich standardów uczciwości akademickiej, co jest kluczowe dla jakości edukacji i badań naukowych.

Ochrona praw i interesów studentów i pracowników: Zgodność z przepisami dotyczącymi ochrony danych osobowych, równouprawnienia, przeciwdziałania molestowaniu i dyskryminacji oraz innymi regulacjami zapewnia, że prawa studentów i pracowników są chronione.

Wspieranie kultury etycznej: Implementacja programów zgodności promuje kulturę etyczną, która wzmacnia zaangażowanie pracowników i studentów oraz zwiększa poczucie odpowiedzialności za swoje działania.

Zwiększenie efektywności operacyjnej: Dobrze zarządzane programy zgodności mogą prowadzić do optymalizacji procesów, zmniejszając marnotrawstwo zasobów i poprawiając ogólną efektywność operacyjną uczelni.

Lepsza komunikacja i edukacja: Programy zgodności często zawierają komponenty edukacyjne, które zwiększają świadomość pracowników i studentów na temat obowiązujących przepisów i standardów, co prowadzi do lepszej komunikacji i zrozumienia wymagań regulacyjnych.

Zgodność z wymaganiami akredytacyjnymi: Wiele agencji akredytacyjnych wymaga od uczelni przestrzegania określonych standardów i przepisów. Programy zgodności pomagają

zapewnić, że uczelnia spełnia te wymagania, co jest kluczowe dla utrzymania akredytacji i jej prestiżu.

Wzmocnienie odpowiedzialności finansowej: Zgodność z przepisami dotyczącymi finansów i rachunkowości zapewnia transparentność i odpowiedzialność w zarządzaniu funduszami, co jest ważne dla zaufania sponsorów i donorów.

Programy zgodności w środowisku akademickim są zatem kluczowym elementem zarządzania uczelnią, wspierającym jej rozwój i działanie w sposób etyczny, efektywny i zgodny z przepisami.

Streszczenie w języku angielskim:

The text outlines the evolution of the principle of legal liability of institutions in different legal systems and the introduction of legal compliance as a means of managing legal risk in organisations. Originally, the principle of 'societas delinquere non potest' excluded the legal liability of legal persons, but a landmark US Supreme Court ruling in 1909 introduced the possibility of holding companies criminally liable. In Poland and Spain, the concept of corporate liability was introduced at the beginning of the 21st century. Compliance, or a legal compliance programme, helps companies and institutions minimise legal risks by introducing rules of conduct and control systems. Compliance programmes in Spanish universities, such as the Universidad de Navarra and the Pontifical University of Comillas, were created to ensure compliance with legal regulations and ethical standards. These universities have put in place oversight and control structures, management accountability, as well as training procedures and whistleblowing mechanisms, thus ensuring that the institution's actions comply with the law and its values.

Tytuł po angielsku:

Comparative analysis of compliance programs at the Universidad Pontificia Comillas y Universidad de Navarra

Streszczenie:

Tekst przedstawia ewolucję zasady odpowiedzialności prawnej instytucji w różnych systemach prawnych oraz wprowadzenie zgodności prawnej (compliance) jako środka zarządzania ryzykiem prawnym w organizacjach. Pierwotnie zasada „societas delinquere non potest” wykluczała odpowiedzialność prawną osób prawnych, lecz przełomowy wyrok Sądu Najwyższego USA w 1909 roku wprowadził możliwość pociągania firm do odpowiedzialności karnej. W Polsce i Hiszpanii koncepcję odpowiedzialności osób prawnych wprowadzono na

początku XXI wieku. Compliance, czyli program zgodności prawnej, pomaga firmom i instytucjom minimalizować ryzyko prawne poprzez wprowadzenie zasad postępowania i systemów kontroli. Programy compliance w hiszpańskich uczelniach, takich jak Universidad de Navarra i Papieski Uniwersytet Comillas, zostały stworzone, aby zapewnić przestrzeganie przepisów prawnych oraz standardów etycznych. Uczelnie te wprowadziły struktury nadzoru i kontroli, odpowiedzialność zarządu, a także procedury szkoleniowe i mechanizmy zgłaszania nieprawidłowości, zapewniając w ten sposób zgodność działań instytucji z przepisami i wartościami, które wyznają.

Słowa kluczowe:

compliance, uniwersytet, wypełnianie prawa, comillas, navarra, edukacja

compliance, university, fulfilling the law, comillas, navarra, education

Nota o autorze:

ks. mgr lic. Paweł Kasperowicz - kapłan diecezji tarnowskiej, absolwent WSD w Tarnowie, uzyskał tytuły magistra i licencjata kościelnego w dziedzinie teologii na Wydziale Teologicznym Sekcja w Tarnowie UPJPII w Krakowie oraz magistra i licencjat kościelny w dziedzinie prawa kanonicznego na WPK UKSW w Warszawie. Obecnie stypendysta programu Erasmus na Papieskim Uniwersytecie Comillas w Madrycie

Bibliografía:

Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal;

MARTÍN V. G., *Transitando por la senda del derecho penal de autor: modalidades históricas y consideraciones críticas a la luz del principio del hecho*, w: BIDASOLO M. C., MARTÍN V. G., *El principio de responsabilidad penal por el hecho*, Madrid 2024;

MARTÍNEZ PATÓN V., *El origen de la responsabilidad penal de las personas jurídicas en el Derecho Canónico*, Revista Española de Derecho Canónico 191 (2021), s. 1291-1323;

MOURA SANTANA I., *La implementación del programas de complaince en la empresa*, Oviedo 2021;

PAWLUCZUK-BUĆKO P., *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w kontekście nadchodzących zmian legislacyjnych – kilka uwag*, Studia Prawnoustrojowe 52 (2021), s. 373-386.

TRIBUNAL SUPREMO, Resoluciones del caso: STS 5271/2009, SAP B 13245/2008;

TRIBUNAL SUPREMO, Sentencia ATS 1086/2014;

UNIVERSIDAD DE NAVARRA, *Extracto del Documento Vertebrador del Sistema de Compliance Penal*, Documento SGC321 – v 1;

UNIVERSIDAD DE NAVARRA, *Política de Compliance General*, Documento SGC30 – v 2;

VICERRECTORADO DE RELACIONES INSTITUCIONALES Y SECRETARÍA GENERAL DE COMILLAS, *Manual de Cumplimiento Normativo*, Madrid 2019

WORLD COMPLAINE ASOCIACIÓN, *Estructura de un programa de compalince*, Madrid 2021.

Część II – Nauczycielskie zadanie Kościoła w edukacji i oświacie

Jakub Kochanowicz

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0009-0002-3401-3363

e-mail: kochanowiczkuba@gmail.com

Wpływ prawa kanonicznego na nauczanie teologii w szkolnictwie wyższym

Treść: Wstęp. 1. Polskie prawodawstwo państwowe i kościelne. 2. Dokumenty papieskie.
Podsumowanie

Wstęp

Przekazywanie, głoszenie i obwieszczenie swojej nauki, jako zbawiennej prawdy, polecił Jezus Chrystus uczniom w dniu Wniebowstąpienia³¹⁷. Spełnianie tego zadania dokonywało się przez świadectwo życia Apostołów oraz było spisywane na piśmie. Depozyt świętej wiary oraz jej wykładnia zostały powierzone poprzez Apostołów kolegium biskupów, którzy tworzą Urząd Nauczycielski na czele z Ojcem Świętym. Kościół ma prawo do wychowania religijnego, stąd wiedza i wartości religijne są przekazywane już od najmłodszych lat w szkołach podstawowych oraz ponadpodstawowych w ramach zajęć katechezy. Ma to wpływ na kształtowanie się podstawy wiernych wobec wiary. Kościół ma także prawo i możliwość nauczania teologii w szkolnictwie wyższym. Tę kwestię regulują liczne dokumenty wydawane na przestrzeni lat przez Urząd Nauczycielski, które gwarantują, że przekazywane nauczanie jest zgodne z wiarą katolicką oraz że zasady etyczne i moralne są respektowane w całym procesie kształcenia.

1. Polskie prawodawstwo państwowe i kościelne

Najpierw jednak, aby lepiej zrozumieć kanony kościelne, warto przytoczyć przepisy prawa Rzeczypospolitej Polskiej zawarte w ustawie o stosunku państwa do Kościoła katolickiego³¹⁸. Artykuł 23. tejże ustawy mówi, że Konferencja Episkopatu Polski, diecezje i zakony mają prawo tworzenia i prowadzenia wyższych seminariów duchownych oraz uczelni wyższych. Także artykuł 14. Konkordatu między Rzeczypospolitą Polską a Stolicą Apostolską³¹⁹ daje podmiotom kościelnym prawo do tworzenia szkół wyższych, które w

³¹⁷ Por. Mt 28, 16-20.

³¹⁸ Por. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1989 Nr 29 poz. 154)

³¹⁹ Por. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. 1998 nr 51 poz. 318)

realizacji zadań wynikających z ustaw podlegają władzy Rzeczypospolitej, a zadań wynikających z Kodeksu prawa kanonicznego Kościołowi³²⁰.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku potwierdza to, że Kościół strzeże prawd wiary, bada i głosi prawa i obowiązki zapisane na kartach Pisma Świętego (kan. 747), nadaje, w odniesieniu do całego Kościoła powszechnego, zwierzchnią rolę w wykładni i nauczaniu biskupom pod przewodnictwem Ojca Świętego (kan. 756 § 1), a w odniesieniu do Kościoła partykularnego poszczególnym biskupom (kan. 756 § 2), wspomina o możliwości dopuszczania wiernych świeckich do przepowiadania Słowa Bożego, którzy na mocy sakramentu chrztu i bierzmowania mają udział w kapłaństwie wspólnym (kan. 766). Kodeks wspomina także o katechizacji, obowiązku rodziców do wychowania dziecka w wierze (kan. 773), o katechezie w jednostkach oświaty (kan. 778). Obszerny rozdział poświęcony został realizacji prawa do nauczania teologii w szkolnictwie wyższym. Kodeks prawa kanonicznego wskazuje, iż Kościół ma prawo zakładania i kierowania uniwersytetami (kan. 807), ponieważ takie uczelnie *przyczyniają się do pogłębienie kultury ludzi i pełniejszego rozwoju osoby ludzkiej, a także do wypełniania posługi nauczania w Kościele*³²¹. Uczelnie mają prawo do naukowej autonomii i swobody w badaniach. Kompetentna władza kościelna winna zadbać, aby na katolickim uniwersytecie znalazł się wydział, instytut lub katedra nauczająca teologii także dla studentów świeckich (kan. 811). Prowadzący zajęcia powinni być przygotowani do tego pod względem pedagogicznym, naukowym i duszpasterskim oraz powinni odznaczać się dobrymi obyczajami i przestrzeganiem zasad płynących z wiary oraz religii, brak tych wymogów może skutkować ich usunięciem. Muszą otrzymać od władz kościelnych zgodę na nauczanie (tzw. misję kanoniczną) (kan. 812). Wydziały teologiczne powinny przynosić lepsze zrozumienie Objawienia i nauczania ewangelicznego, które przyczynia się do intelektualnego i duchowego rozwoju wierzących oraz dialogu z braćmi odłączonymi i innymi religiami. Nauki teologiczne nie powinny być izolowane od innych gałęzi nauki, ale powinny z nimi współpracować. Kodeks wspomina również o duszpasterstwach dla studentów, które winny świadczyć pomoc, szczególnie duchową (kan. 813). Trzeba także uzyskać zgodę od Stolicy Apostolskiej, która taki wydział kościelny swoją mocą eryguje oraz zatwierdza program nauczania (kan. 816). Dużą część szczegółowych przepisów dotyczących wydziałów i uniwersytetów podają dokumenty wydane przez Magisterium Kościoła. Regulacje ukazują dbałość Kościoła katolickiego o zgodność nauczania z Objawieniem, jak również o duchowy i intelektualny rozwój wszystkich wiernych.

³²⁰ Por. A. MEZGLEWSKI, H. MISZTAŁ, P. STANISZ, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, 191.

³²¹ Por. E. SZTAFROWSKI, *Podręcznik prawa kanonicznego*, Warszawa 1986, s. 64.

2. Dokumenty papieskie

Zagadnienie dotyczące uniwersytetów i wydziałów katolickich porusza papież Jan Paweł II w Konstytucji apostolskiej *Ex corde Ecclesiae*³²². Ojciec Święty pisze, że uniwersytety i wydziały kościelne powinny działać na rzecz prawdy, którą jest sam zbawiciel nasz Jezus Chrystus, sprzyja to godności człowieka i Kościoła. Poszukiwanie prawdy pokazuje związek zachodzący między rozumem a wiarą. Papież pisze, że spotykają się one w jednej prawdzie, jaką jest Chrystus. Uniwersytety i wydziały katolickie winny łączyć bogatą treść Objawienia z ludzkim rozumem, aby człowiek mógł osiągnąć pełnie samego siebie i poznać swojego Stwórcę³²³. Święty Jan Paweł II podkreśla obowiązek uwzględnienia w badaniach i nauce nie tylko wymiaru metodologicznego, ale także, duchowego, moralnego i pastoralnego. Służy to dobru samego człowieka, daje mu wskazówki, którymi winien kierować się w życiu i pomaga przybliżyć się do Boga. Jeżeli badania i nauczanie są prowadzone zgodnie z prawdziwą nauką i zasadami moralnymi, to nigdy nie sprzeciwiają się wierze i Bogu. Należy zadbać o wymiar etyczny badań, gdyż one mają służyć człowiekowi, a nie człowiek im. Kluczowa jest perspektywa teologiczna, ona pomaga odnaleźć sens wszystkich podejmowanych działań. Teologia daje także możliwość spojrzenia na problemy z innej perspektywy niż patrzy na nie dzisiejszy świat³²⁴. Podobnie jak w Kodeksie prawa kanonicznego, papież pisze, że nauczyciele winni odznaczać się wykwalifikowaniem, pedagogicznym i duszpasterskim podejściem oraz autentycznym życiem wiarą, to oni są świadkami Chrystusa. Powinni inspirować studentów do poszukiwania Chrystusa³²⁵. Ważną rolę powinni odgrywać także świeccy studenci wydziałów kościelnych, szczególnie teologicznego, ponieważ to właśnie oni są przyszłością i zaczął wiarę, należy umożliwić im rozwój zarówno intelektualny jak i duchowy³²⁶. Konstytucja apostolska *Ex corde Ecclesiae* jest swoistym podsumowaniem kodeksowych przepisów dotyczących uniwersytetów i wydziałów kościelnych.

Kolejnym dokumentem poruszającym temat uniwersytetów i wydziałów katolickich jest Konstytucja apostolska *Sapientia christiana*³²⁷, która została wydana także przez Ojca Świętego Jana Pawła II w 1979 roku. Konstytucja szczegółowo zajmuje się kwestią wydziałów teologicznych na uniwersytetach. Papież podkreśla szczególną rolę wydziałów, na których

³²² Por. IOANNES PAULUS II, Constitutio apostolica de universitatibus catholicis *Ex Corde Ecclesiae* 15.08.1980, AAS 82 (1990), s. 1475-1509, tekst polski: L'Osservatore Romano, 11 (1990) nr 10-11, s. 5-9.

³²³ Por. *Tamże*, s. 4-6.

³²⁴ Por. *Tamże*, s. 17-20.

³²⁵ Por. *Tamże*, s. 22.

³²⁶ Por. *Tamże*, s. 25.

³²⁷ Por. IOANNES PAULUS II, Constitutio Apostolica *Sapientia Christiana*, 15.04.1979, AAS 71 (1979), s. 469-521.

wykładana jest teologia. Pośród głównych zadań wymienia fakt odpowiedniego przygotowania studentów, czy to świeckich, czy duchownych, do posługi i przekazywania Objawienia innym. Nowe gałęzie nauki i nowe wynalazki stawiają wiele pytań i problemów, które są często wyzwaniem dla nauk teologicznych. Związek rozumu i nauki z wiarą daje możliwość uzyskania odpowiedzi na niezrozumiałe pytania, które stawia dzisiejszy świat. Wydziały kościelne zostały powołane dla budowania postępu wiernych. Jest to ich główny cel i obowiązek. Kolejne to dogłębne badanie chrześcijaństwa, umożliwianie studentom zdobywania wiedzy i wykształcenia z zakresu teologii. Konferencje Biskupów winni popierać rozwój wydziałów katolickich³²⁸. Reprezentującym wydział kościelny jest Wielki Kanclerz (co do zasady jest nim biskup diecezjalny diecezji, na której terytorium mieści się uniwersytet lub wydział)³²⁹. Wykładowcy winni odznaczać się co najmniej tytułem doktora, posiadać odpowiednie przygotowanie pedagogiczne i duszpasterskie oraz odpowiednie walory moralne. Wykładowcy muszą otrzymać od Wielkiego Kanclerza misję kanoniczną (uprawnienie wydane konkretnej osobie do udziału w nauczającym, uświęcającym i pasterskim zadaniu Kościoła), gdyż nauczają w imieniu Kościoła katolickiego³³⁰. Na wydział kościelny może zgłosić się każdy kto poprzez przykładowe życie jest godny na wpisanie na listę studentów (zwykle potrzeba zaświadczenie od proboszcza parafii zamieszkania, lub jako były kleryk zaświadczenia i zgody na podjęcie studiów na wydziale teologii od Wielkiego Kanclerza)³³¹. Program studiów na wydziale teologicznym nie może być sprzeczny z nauczaniem i zasadami przyjętymi przez Kościół. Ważna jest zgodność z Objawieniem, Słowem Bożym i dokumentami Magisterium Kościoła. Władze wydziału powinny dbać o to, aby poprzez odpowiednie metody naukowe możliwe było dogłębne poznanie Bożego Objawienia. Ważnym zadaniem jest studiowanie i analiza Pisma Świętego, studenci oprócz dyscyplin teologicznych powinni poznać także dyscypliny z zakresu antropologii, filozofii oraz etyki. Przebieg studiów powinien dawać możliwość zdobycia najpierw ogólnych informacji i metodologii nauki oraz z biegiem cyklu studiów coraz to bardziej szczegółowe informacje w określonej dziedzinie. Studenci powinni uczestniczyć we wszelkiego rodzaju zajęciach. Powinny także odbywać się egzaminy z każdego przedmiotu, ustne lub pisemne³³². Papież pisze o ważnym miejscu jakim jest biblioteka na każdym wydziale nauczającym teologię. To miejsce ma dawać możliwość pracy

³²⁸ Por. *Tamże*, art. 3-4.

³²⁹ Por. *Tamże*, art. 11-15.

³³⁰ Por. *Tamże*, art. 25-27.

³³¹ Por. *Tamże*, art. 31-32.

³³² Por. *Tamże*, art. 38-45.

i badań studentom i naukowcom³³³. Należy także, z poszanowaniem zasad ewangelicznych i moralnych, korzystać z dorobku nauk w obecnej epoce. Nie można jednak wprowadzać rozwiązań sprzecznych z wiarą. Podstawowy program studiów winien trwać 5 lat (10 semestrów). Pierwsze dwa lata są poświęcone na dokładną i rzetelną naukę filozofii, która jest niezbędna do zrozumienia zagadnień teologicznych. Ważna jest troska o formację tych mężczyzn, którzy zamierzają przyjąć święcenia prezbiteratu. Stąd też zajęcia dla kleryków powinny przewidywać specjalne przedmioty związane głównie z duszpasterstwem³³⁴. Dokument Ojca Świętego ukazuje specjalne miejsce dla nauczania przedmiotów kościelnych wśród dyscyplin naukowych.

Kolejnym dokumentem poruszającym kwestie teologii w szkolnictwie wyższym jest Instrukcja Kongregacji Nauki Wiary *Donum veritatis*³³⁵. Papież skupia się głównie na misji teologii w Kościele katolickim, nauce, która objawia żywego Boga. Jan Paweł II wyróżnia szczególne powołanie w Kościele, jakim jest powołanie teologa, który poprzez zdobytą wiedzę i łączność z Urzędem Nauczycielskim przekazuje światu orędzie Boga. Teologia stworzyła własny i prawdziwy system wiedzy naukowej, poprzez myślenie krytyczne, czyli racjonalne podchodzenie do każdej z części prowadzonych badań. Podobnie jak w poprzednich dokumentach podkreślona jest ważność nauczania filozofii, aby móc zrozumieć zagadnienia z zakresu teologii³³⁶. Ważne jest także uwzględnienie nauk humanistycznych, które pozwolą zrozumieć człowieka i jego funkcjonowanie. Ojciec Święty kolejny raz przypomina o tym, iż strzeżenie świętej wiary zostało powierzone Urzędowi Nauczycielskiemu, *który dzięki władzy sprawowanej w imię Chrystusa jest jedynym autentycznym nauczycielem Słowa Bożego zawartego w Piśmie Świętym i przekazanego przez Tradycję*³³⁷. Wykładowcom nie wolno głosić poglądów i tez sprzecznych z Magisterium. Należy, szczególnie przez szacunek do Ludu Bożego, wystrzegać się prywatnych opinii, poglądów i spostrzeżeń podczas nauczania teologii. W podsumowaniu papież pisze o ważnej roli biskupów, którzy jako pasterze diecezji winni dbać o dobre relacje z wydziałami teologicznymi.

Obecnie urzędujący papież w Konstytucji apostolskiej *Veritatis gaudium*³³⁸ także zabiera głos w sprawie nauczania teologii w szkolnictwie wyższym. Jeśli chodzi o kwestie ogólne związane z uniwersytetami i wydziałami kościelnymi papież Franciszek powtarza w

³³³ Por. *Tamże*, art. 52.

³³⁴ Por. *Tamże*, art. 67-74.

³³⁵ Por. KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Instructio Donum veritatis*, 24.05.1990, AAS 82 (1990), s. 1550-1570.

³³⁶ Por. *Tamże*, s.10.

³³⁷ Por. *Tamże*, s. 13.

³³⁸ Por. FRANCISCUS, *Constitutio apostolica Veritatis gaudium* 08.12.2017, AAS 110 (2018), s. 1-41.

większości to co napisał Jan Paweł II w Konstytucji apostolskiej *Sapientia christiana*. Następnie Ojciec Święty podaje dokładne regulacje dotyczące wydziałów teologicznych, których *głównym zadaniem jest kultywowanie dyscyplin kościelnych lub z nimi związanych, a także kształcenie studentów w sposób naukowy*³³⁹. Przedmiotami obligatoryjnymi są zajęcia z zakresu filozofii i historii filozofii (starożytnej, średniowiecznej, nowożytnej i współczesnej), metafizyki, filozofii Boga, przyrody, człowieka, teorii poznania i logiki. Zajęcia te powinny odbywać się na pierwszym i drugim roku studiów. Przedmioty teologiczne to przede wszystkim historia i rozważanie tekstów z Pisma Świętego, teologia fundamentalna, dogmatyczna, moralna, duchowości, pastoralna, liturgika, historia Kościoła od starożytności do współczesności, patrologia, geografia krajów biblijnych oraz fragmenty prawa kanonicznego. W ramach dyscyplin pomocniczych papież wyróżnia języki biblijne (hebrajski, grecki, aramejski), łacinę i nauki o człowieku (antropologię). Ważne są także naukowe seminaria i nauka własna studentów. Należy dbać o odpowiednią metodologię i sposób wykładania, aby umożliwić studentom skuteczne i efektywne zdobywanie wiedzy. Na koniec cyklu nauczania filozofii oraz na koniec cyklu nauczania teologii trzeba przeprowadzić egzamin, w formie ustnej lub pisemnej, sprawdzający czy student odpowiednio przyswoił poruszone zagadnienia³⁴⁰.

Podsumowanie

W świetle przedstawionych dokumentów wyraźnie widać, jak istotną rolę dla Kościoła katolickiego odgrywa nauczanie teologii w szkolnictwie wyższym. Prawo kościelne precyzuje zasady i normy dotyczące zakładania i funkcjonowania uniwersytetów oraz wydziałów kościelnych. Ważne jest, aby wydziały teologiczne działały zgodnie z nauczaniem Kościoła. Wykładowcy winni być odpowiednio wykwalifikowani i inspirować studentów do poszukiwania prawdy i zbliżania się do Boga. Poprzez właściwy program studiów, przekazywana jest nie tylko wiedza z zakresu teologii, ale również refleksja nad fundamentalnymi wartościami w życiu. Dzisiejszy świat stawia przed naukami teologicznymi wiele wyzwań, dlatego też istotne jest, aby nauczanie to było odpowiednio dostosowane do współczesnych realiów oraz uwzględniało dialog z innymi dziedzinami nauki oraz religiami. Dzięki temu można odkryć nowe perspektywy dotyczące zagadnień społecznych, kulturowych i religijnych oraz budować mosty dialogu i porozumienia pomiędzy wieloma dziedzinami

³³⁹ Por. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022, kan. 815.

³⁴⁰ Por. FRANCISCUS, *Constitutio apostolica Veritatis gaudium*..., art. 55-59.

wiedzy i badań naukowych. Uniwersytety kościelne mają we współczesnym świecie te same zadania co wszystkie inne tego typu uczelnie, jednak działając zgodnie z nauczaniem kościoła i prawdą pochodzącą z kart Ewangelii mają starać się ukazywać nowe spojrzenie na człowieka, który jest przeznaczony do życia wiecznego³⁴¹.

Streszczenie w języku angielskim:

The text examines the importance of teaching theology in higher education in the Catholic Church, emphasizing its legal and doctrinal foundations. The teaching of theology is based on church documents such as the Code of Canon Law and the Apostolic Constitutions. The text emphasizes the role of theology in combining reason and faith and in the search for truth, which is crucial for understanding human life and the relationship with God. Theology teachers must meet high pedagogical and moral standards, and their teaching should be consistent with the teaching of the Church. Church documents emphasize the importance of critical thinking and scientific methodology in theology, as well as the need for dialogue between theology and other fields of knowledge. The text points to the challenges facing contemporary theology, such as the need to adapt to a changing world and to conduct dialogue with other sciences and religions. The teaching of theology in higher education therefore plays a key role in the moral, intellectual, and spiritual formation of future generations of the faithful

Tytuł po angielsku:

The impact of canon law on the teaching of theology in higher education

Streszczenie:

Tekst analizuje znaczenie nauczania teologii w szkolnictwie wyższym w Kościele katolickim, podkreślając jego fundamenty prawne i doktrynalne. Przekazywanie nauki teologicznej opiera się na dokumentach kościelnych, takich jak Kodeks prawa kanonicznego oraz Konstytucje apostolskie. Tekst podkreśla rolę teologii w łączeniu rozumu i wiary oraz w poszukiwaniu prawdy, która jest kluczowa dla zrozumienia ludzkiego życia i relacji z Bogiem. Wykładowcy teologii muszą spełniać wysokie standardy pedagogiczne i moralne, a ich nauczanie powinno być zgodne z nauczaniem Kościoła. Dokumenty kościelne podkreślają znaczenie krytycznego myślenia i metodologii naukowej w teologii, a także konieczność dialogu między teologią a innymi dziedzinami wiedzy. Tekst wskazuje na wyzwania, przed którymi stoi współczesna teologia, takie jak konieczność adaptacji do zmieniającego się świata

³⁴¹ Por. E. SZTAFROWSKI, *Podręcznik prawa kanonicznego 3*, Warszawa 1986, s. 64.

oraz prowadzenie dialogu z innymi naukami i religiami. Nauczanie teologii w szkolnictwie wyższym pełni więc kluczową rolę w kształtowaniu moralnym, intelektualnym i duchowym przyszłych pokoleń wiernych.

Słowa kluczowe:

nauczanie teologii, uniwersytety kościelne, wydziały teologiczne, Kodeks prawa kanonicznego
teaching theology, ecclesiastical universities, theological faculties, Code of Canon Law

Nota o autorze:

Jakub Kochanowicz – student I roku prawa kanonicznego Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Bibliografia:

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022,

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

FRANCISCUS, *Constitutio apostolica Veritatis gaudium* 08.12.2017, AAS 110 (2018), s. 1-41.

IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica de universitatibus catholicis Ex Corde Ecclesiae* 15.08.1980, AAS 82 (1990), s. 1475-1509, tekst polski: *L'Osservatore Romano*, 11 (1990) nr 10-11, s. 5-9.

IOANNES PAULUS II, *Constitutio Apostolica Sapientia Christiana*, 15.04.1979, AAS 71 (1979), s. 469-521.

KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Instrucio Donum veritatis*, 24.05.1990, AAS 82 (1990), s. 1550-1570.

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. 1998 nr 51 poz. 318).

MEZGLEWSKI A., MISZTAŁ H., STANISZ P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, 191.

SZTAFAROWSKI E., *Podręcznik prawa kanonicznego*, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1986.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1989 Nr 29 poz. 154).

Kamil Mruk

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID: 0009-0001-3781-8311

e-mail: kamilmruk2@gmail.com

Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami w szkołach i placówkach oświatowych

Treść: Uwagi wstępne. 1. Podstawa normatywna prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami. 2. Prawa rodziców w polskim porządku prawnym. 3. Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniemami w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. 4. Prawo rodziców do wychowania dzieci według orzecznictwa amerykańskiego. Podsumowanie i postulaty *de lege ferenda*.

Uwagi wstępne

Szkoła to miejsce, które zaraz po domu rodzinnym ma największy wpływ na wychowanie oraz kształtowanie postaw dzieci i młodzieży. O ile w domu rodzice cieszą się zasadniczo pełną autonomią co do treści przekazywanych potomstwu, muszą oni liczyć się z faktem kształtowania procesu wychowania ich dzieci przez niezależne podmioty zewnętrzne w placówkach oświatowych. Zakres wiadomości przekazywanych uczniom w szkołach ustala minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, określając zbiór obligatoryjnych zajęć, podstawę programową i proponując literaturę przedmiotową. Rozważyć należy czy rodzice w takim przypadku mają jakikolwiek wpływ na zakres i sposób przedstawiania wiadomości przez nauczycieli w placówkach edukacyjnych rozumianych zgodnie z ustawą Prawo oświatowe³⁴². Warto również znaleźć odpowiedź na pytanie o to, które z dóbr jest cenniejsze – prawo do edukacji czy prawo rodziców do autonomicznego wychowania dziecka. Odpowiedź na te pytania nierozdzielnie związana jest z zagadnieniem określającym dobro dziecka. Zapytać można czy większą szkodę może wyrządzić dziecku rodzic ograniczający dostęp do jego zdaniem zideologizowanej edukacji czy swoista indoktrynacja w większym lub mniejszym stopniu obecna w placówkach oświatowych. Kluczową kwestią w rozważaniach nad

³⁴² Por. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U.2024.737).

przedmiotem pracy jest odpowiedź na pytanie, gdzie kończy się obiektywna nauka, a zaczyna podglądowa indoktrynacja. Opracowane w drodze analizy orzecznictwa odpowiedzi skonfrontować należy ze współczesnymi realiami kształcenia w placówkach oświatowych.

1. Podstawa normatywna prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami

Chcąc właściwie omówić problematykę prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z ich własnymi przekonaniami w odniesieniu do zajęć prowadzonych w placówkach oświatowych, należy przytoczyć i dokonać choćby podstawowej wykładni podstawy normatywnej powyższego prawa.

W polskim porządku prawnym aktem najwyższej rangi, przyznającym prawo rodzicom do określenia sposobu wychowania swoich dzieci jest Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 roku³⁴³. *Expressis verbis* prawo to wyraża art. 48 ustawy zasadniczej o treści: „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”. W polskim prawoznawstwie uznaje się, że słowo **wychowanie** oznacza „zaszczepianie i umacnianie w dziecku określonego światopoglądu, przekonań, systemu wartości, jak i zasad obyczajowych, moralnych i etycznych”³⁴⁴. Uszczegółowieniem art. 48 jest art. 53 ust. 3 Konstytucji RP – „Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio”. Stanowi on, że „przyznaje się prawo rodzicom do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami, a także wskazuje na potrzebę odpowiedniego stosowania w tym zakresie art. 48 ust. 1.” Jednak w procesach wychowawczych konieczne jest również w miarę możliwości uwzględnienie zdania dziecka oraz każdorazowe kierowanie się jego dobrem. Mówi o tym artykuł 72 ust. 3 Konstytucji RP – „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”.

Wykraczając poza regulacje prawne ustanowione przez polskiego ustawodawcę, rozważania dotyczące określonego w tytule pracy problemu oprzeć należy o przepisy prawa międzynarodowego. Jedną z najistotniejszych norm prawnych, do których należy się odnieść

³⁴³ Por. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

³⁴⁴ Por. Wyrok TK z 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08, OTK-A 2011, nr 3, poz. 22.

jest art. 2 Protokołu nr 1 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka³⁴⁵ (EKPC) – „Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi”. Przepis ten odnosi się do wszystkich funkcji państwa związanych z nauczaniem i wychowaniem³⁴⁶. Analizę powyższego artykułu oprzeć należy o orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC). Przepisem regulującym tytułową kwestię na szczeblu ponadpaństwowym jest art. 26 ust. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka³⁴⁷ – „Rodzice mają prawo pierwszeństwa w wyborze nauczania, które ma być dane ich dzieciom”. Analogiczne przepisy zawarte zostały w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych³⁴⁸ oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych³⁴⁹. Art. 13 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych stanowi – „Państwa strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych, wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły założone przez władze publiczne, ale odpowiadających minimalnym wymaganiom w zakresie nauczania, jakie mogą być ustalone lub zatwierdzone przez Państwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego, zgodnie z własnymi przekonaniami”. Z kolei w art. 18 ust. 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych zawarto – „Państwa strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami”. Przedmiot badań regulowany jest w art. 14 ust. 3 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej³⁵⁰, który stanowi, że – „[...] prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi są szanowane, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tej

³⁴⁵ Por. Protokół Nr 1 i Nr 4 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. oraz sporządzony w Strasburgu dnia 16 września 1963 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/1 z późn. zm.).

³⁴⁶ Por. M. A. NOWICKI, *Komentarz do Protokołu Nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, w: *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021, art. 2.

³⁴⁷ Por. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie ogólne ONZ rezolucją 217/III A w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu, art. 26 ust. 3. (Dz.U.1989 nr 29 poz. 155).

³⁴⁸ Por. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 169).

³⁴⁹ Por. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167).

³⁵⁰ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz. U. UE. C. z 2007 r. Nr 303, str. 1 z późn. zm.).

wolności i z tego prawa”. Przywołać należy również art. 5 ust. 1 pkt b Konwencji w Sprawie Zwalczenia Dyskryminacji w Dziedzinie Oświaty³⁵¹. Jego treść przewiduje, że - „Rodzice i w odpowiednich przypadkach prawni opiekunowie powinni mieć możliwość [...] zapewnienia religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie ich osobistymi przekonaniami; nikomu indywidualnie ani żadnej grupie osób jako całości nie należy narzucać religijnego wychowania, niezgodnego z ich przekonaniami”.

Kluczową w rozważaniach dotyczących praw rodziców w Stanach Zjednoczonych jest konstytucja USA oraz przepisy konstytucji obowiązujących w poszczególnych stanach tego państwa. Szczególną rolę przyznaje się I Poprawce do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki³⁵² o brzmieniu – „Żadna ustawa Kongresu nie może wprowadzić religii ani zabronić swobodnego praktykowania jej, ograniczać wolności słowa lub prasy ani prawa ludu do spokojnych zgromadzeń lub do składania naczelnym władzom petycji o naprawienie krzywd” oraz § 1 XIV Poprawki, który stanowi – „Każdy, kto urodził się lub naturalizował w Stanach Zjednoczonych i podlega ich zwierzchnictwu, jest obywatelem Stanów Zjednoczonych i tego stanu, w którym zamieszkuje. Żaden stan nie może wydawać ani stosować ustaw, które by ograniczały prawa i wolności obywateli Stanów Zjednoczonych. Nie może też żaden stan pozbawić kogoś życia, wolności lub mienia bez prawidłowego wymiaru sprawiedliwości ani odmówić komukolwiek na swoim obszarze równej ochrony prawa”. Przywołane powyżej treści oraz wybrane orzeczenia amerykańskiej judykatury leżą u podstaw pozwów składanych w sądach przez walczących o swoje prawa rodziców.

2. Prawa rodziców w polskim porządku prawnym

Rodzina to podstawowa komórka społeczna, w której podczas procesu wychowania kształtują się poglądy oraz ogólne postrzeganie świata przez człowieka. Wpływ na to mają rodzice, którzy w prawidłowo funkcjonującej rodzinie są naturalnymi, pierwszymi autorytetami. Wskazuje się, że „wychowanie dziecka jest nie tylko prawem podmiotowym rodziców, uznawanym również za ich wolność konstytucyjną, ale również ich obowiązkiem”³⁵³. Wyżej wskazany komentarz do art. 48 Konstytucji RP skorelowany jest z przepisami ustawy zasadniczej z 1921 roku³⁵⁴, gdzie ustawodawca zawarł art. 94 mówiący, że „Obywatele mają obowiązek wychowania swoich dzieci na prawych obywateli Ojczyzny i

³⁵¹ Por. Konwencja w Sprawie Zwalczenia Dyskryminacji w Dziedzinie Oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r., art. 5 ust. 1 pkt. B (Dz.U. 1964 nr 40 poz. 268).

³⁵² Por. Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki z dnia 17 września 1787 r.

³⁵³ Por. M. FLORCZAK-WĄTOR, *Komentarz do art. 48, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. TULEJA, Warszawa 2023.

³⁵⁴ Por. Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, art. 94. (Dz.U. z 1921 r. nr 44, poz. 267).

zapewnienia im co najmniej początkowego wykształcenia”. Jednak jak wiele swobody dają rodzicom polskie regulacje prawne w określeniu sposobu wychowania? Nie można mieć wątpliwości co do faktu, że obowiązująca Konstytucja RP sprzyja autonomii rodziców przyznając im *expressis verbis* prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Jednak w rzeczywistości prawo to stanowi istotny problem interpretacyjny. Badający tę materię zadają pytanie jak tytułowe prawo rodziców ma się do prawa i zarazem obowiązku wykształcenia dziecka. Czyje prawo powinno mieć pierwszeństwo w procesie ustalania treści przekazywanych dziecku – rodziców czy organów państwa? Nadanie pierwszeństwa prawom jednego z dwóch wyżej wymienionych podmiotów mogłoby wiązać się z poważnymi zagrożeniami dla dobra dziecka. Nie można bowiem wykluczyć sytuacji, w której rodzice wykorzystując uprzywilejowaną pozycję względem państwa, zabronią dziecku uczestnictwa w lekcjach geografii z uwagi na przyjmowaną koncepcję o płaskim kształcie ziemi. Można także wskazać przykład analogiczny, uznający pierwszeństwo państwa w analizowanym problemie. Dominująca pozycja ustawodawców pozwalała w czasach rządów hitlerowskich na indoktrynację dzieci i młodzieży, zmuszając ich do nauki w szkołach między innymi o wyższości rasy aryjskiej. Aby wykluczyć takie i podobne sytuacje konieczne jest ustalenie granic pomiędzy obiektywną nauką przedstawiającą fakty, a indoktrynacją pod postacią zajęć dydaktycznych. W sytuacji, kiedy światopogląd rodzica pozostaje w sprzeczności z aktualnym stanem wiedzy, nie można oczekiwać poszanowania prawa do wychowania dziecka zgodnie z przekonaniem rodziców³⁵⁵. Ze względu na złożoność tematu, współczesna doktryna prawna nie jest w stanie podać jednoznacznych kryteriów odróżniających od siebie dwa wyżej wymienione zjawiska tj. obiektywną naukę oraz indoktrynację. W związku z tym kwestię rozgraniczenia nauki od indoktrynacji należy rozwiązywać kazuistycznie, w oparciu o dany przedmiot i zakres wiadomości poruszany w jego ramach. Przykładem może być kwestia edukacji seksualnej, której wprowadzenie do polskiego systemu oświaty postulują niektóre środowiska oraz propozycji poruszania tam zagadnień związanych z płciowością. Powszechnie wiadomo, że w temacie płci ludzie dzielą się w swoich poglądach na radykalnie różne od siebie obozy (tradycjoniści wskazujący, że istnieją jedynie dwie płcie oraz liberałowie przyjmujący, że płci jest więcej niż dwie, a nawet nieskończenie wiele). Obie grupy przedstawiają równie profesjonalnie wykonane badania naukowe mające potwierdzać przyjęte przez nie tezy. Można więc zadać pytanie, które badania są „bardziej

³⁵⁵ Por. M. OŻÓG, *Dyskryminacja w realizacji prawa rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniem*, w: *Prawna ochrona wolności sumienia i religii. Stan de lege lata oraz postulaty de lege ferenda*, red. P. SOBCZYK, 43-90. Warszawa 2020, s. 43-90.

naukowe i bardziej prawdziwe”? Na dziś nauka nie jest jednak w stanie wykazać ponad wszelką wątpliwość prawdziwości racji jednej ze stron sporu. W związku z powyższym rodzice nie mogą zaprzeczać nauce, nie mają możliwości wypisania dzieci z zajęć bez względu, do którego obozu należą. Jest to swoisty paradoks ukazujący, że nie zawsze nauka potwierdzona badaniami to prawda obiektywna i nie zawsze powinna mieć pierwszeństwo przed prawem rodziców do określenia ideologii, zgodnie z którą wychowają oni swoje dzieci. Bez względu więc na to, którą koncepcję nauczania wybrałby podmiot regulujący kwestię treści w placówkach oświaty to rodzic powinien mieć prawo dokonać ostatecznej decyzji odnośnie wyboru treści przekazywanych swojemu dziecku.

Wychowanie należy rozumieć jako przekazanie systemu wartości określonego przez rodziców własnym dzieciom. Ojciec i matka zgodnie powinni mieć pierwszeństwo w określeniu sposobu wychowania potomstwa w każdej płaszczyźnie życia. „Ingerencja organów władzy publicznej w życie rodzinne w demokratycznym państwie prawnym powinna stanowić *ultima ratio*. Jedynie ochrona dobra dziecka może przemawiać za taką interwencją i gdy zagrożone są interesy osobiste lub majątkowe osoby podlegającej władzy rodzicielskiej”³⁵⁶. Podmioty odpowiedzialne za system edukacji powinny dążyć do zapewnienia neutralności w procesie przekazywania wiedzy oraz każdorazowego szanować i brać pod uwagę przekonania i wartości przekazywane dzieciom przez rodziców.

3. Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw człowieka

Na sytuację prawną rodziców oprócz regulacji ustanowionych przez krajową legislaturę wpływają również akty prawa międzynarodowego, których interpretacja niejednokrotnie różni się w poszczególnych Państwach-Stronach. Międzynarodowym organem, którego zadaniem jest nieustanne czuwanie nad przestrzeganiem podstawowych praw człowieka jest Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC). Trybunał obradujący w Strasburgu stanowi również o wykładni poszczególnych praw i obowiązków przyznawanych jednostkom. Na przestrzeni lat powyższy organ orzekał również nad prawem rodziców do wychowania dzieci na podstawie art. 2 Protokołu nr 1 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC)³⁵⁷ – czyli przepisu, którym między innymi związane jest również państwo polskie. Najczęściej skarżącymi na podstawie powyższego artykułu byli rodzice, którzy uważali, że ich prawa do wychowania dzieci według ich własnych zasad moralnych zostały naruszone poprzez odgórne narzucanie zakresu treści przekazywanych w placówkach

³⁵⁶ Por. *Tamże*, s. 44.

³⁵⁷ Por. Protokół Nr 1 i Nr 4 do Konwencji....

oświatowych. Początkowo ETPC w wydanych orzeczeniach podkreślał nierozzerwalną koniunkcję między pierwszym i drugim zdaniem powyższego przepisu. Wynika z tego nakaz skierowany do stron EKPC odnośnie do obowiązku zapewnienia każdemu możliwości edukacji, ale zarazem owa edukacja nie może stanowić przeszkody dla prawa rodziców polegającego na możliwości wychowania i kształtowania potomstwa w wybrany sposób zgodny z własnymi przekonaniem i sumieniem.

W kolejnych latach okazało się, że zdania zawarte w art. 2 Protokołu nr 1 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka mogą być w opinii wielu względem siebie wykluczające. Przykładem obrazującym sprzeczność zdań jest sprawa *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen v Dania*³⁵⁸ rozpatrywanej przez ETPC 7 grudnia 1976 r. Skarżący rodzice, obywatele duńscy, wyrazili sprzeciw w stosunku do zajęć o tematyce edukacji seksualnej. Wnosili oni o możliwość samodzielnego nauczania dzieci w tematyce seksualności oraz tym samym zwolnienie ich z obowiązkowych zajęć z tego zakresu w szkole. Trybunał uznał w tej sprawie, że wiadomości przekazywane na lekcjach nie mają charakteru indoktrynacyjnego, ale informacyjny. Dodatkowo stwierdzono, że podstawa programowa nie narusza zasad neutralności i obiektywizmu oraz ma wyłącznie charakter edukacyjny. Jacek Falski twierdzi, że „neutralność” wynika wprost z art. 2 Protokołu nr 1³⁵⁹. Należy ją rozumieć jako „skierowany do oświaty nakaz uznania lub chociaż wzięcia pod uwagę przekonań religijnych i filozoficznych rodziców”³⁶⁰. Jednak wspomnianą neutralność można rozważać jedynie w ujęciu idealistycznym, gdyż w praktyce prawie niemożliwym jest, aby zachować stosunek indyferentny do treści przekazywanych na zajęciach. Zawsze osoby przekazujące wiadomości będą posiadały określone poglądy i przekonania, a związku z tym nawet obiektywne zjawiska przekazane zostać mogą w sposób ingerujący w światopogląd dziecka. Pozostając w przedmiocie edukacji seksualnej, inaczej przedmiotu będzie uczyć osoba o poglądach konserwatywnych, a inaczej osoba o poglądach liberalnych. Europejski Trybunał Praw Człowieka, posilując się standardami i rozwiązaniami wypracowanymi przez orzecznictwo innych organów międzynarodowych takich jak Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze czy Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazał, iż w treści rozważanego art. 2 Protokołu nr 1 do EKPC prawo do edukacji jest istotniejsze aniżeli zawarte w dalszej części

³⁵⁸ Por. Wyrok ETPC z 7 grudnia 1976 r., 5095/71, *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen v. Dania*.

³⁵⁹ Por. J. FALSKI, *Prawo do nauki a prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich przekonaniem w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, *Studia z Prawa Wyznaniowego* 17 (2014), s. 151-172.

³⁶⁰ Por. Wyrok ETPC z 7 grudnia 1976 r., 5095/71, *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen v. Dania* (§ 50).

prawa rodziców³⁶¹. Badający tę kwestię twierdzą, że „prawo do nauki ma pozycję prawa „pierwotnego” wobec tej jego części, która odnosi się do praw rodziców”³⁶². Zasadnym jest stwierdzenie, że w konflikcie prawa rodziców powinny ustępować pierwszeństwa prawom dziecka. Nie jest więc możliwe wypisanie dziecka z placówek oświatowych, powołując się na argument sprzeczności treści przekazywanych w tych placówkach z religią, przekonaniem czy sumieniem rodziców. Argument ten można uzasadnić szeroko rozumianym dobrem dziecka. Dziecko powinno mieć szansę kształcenia bez względu na przyjęte przez rodziców wartości moralne. Nie można kwestionować prawa rodziców do przekazywania wartości, jednak docelowo powinno się zmierzać do sytuacji, gdzie dziecko pozna wszystkie aspekty życia i samo będzie w stanie określić co jest dla niego najlepsze. W przeciwnym wypadku możliwe byłyby swoiste patologie polegające na ograniczeniu prawa do podstawowej edukacji dziecka z uwagi na radykalne poglądy rodziców. Podobne stanowisko ETPC przedstawił w wyroku w sprawie Leyla Sahin v. Turcja³⁶³. Studentka V roku medycyny Leyla Sahin zaskarżyła przepis sformułowany przez władze uniwersytetu w Stambule dotyczący zakazu wpuszczania na zajęcia studentów z brodą oraz studentek noszących kwef (osłona na twarz noszona przez kobiety wyznające islam). W uzasadnieniu wyżej wymienionego orzeczenia zawarto, że „w społeczeństwie demokratycznym prawo do nauki jest niezbędne do realizacji praw człowieka”³⁶⁴. Tym argumentem Trybunał tłumaczy i broni swojej linii orzeczniczej. Niemniej jednak abstrahując od powyższej komparatystyki dwóch praw podstawowych, ETPC kolejny raz podkreśla istotny charakter prawa rodziców do wychowania dzieci. Dodatkowo zaznacza, że w konflikcie powyższych dóbr wyższą wartość ma prawo do edukacji. Państwa-Strony związane EKPC obowiązane są do poszanowania pluralizmu filozoficznego i religijnego poprzez niedyskryminację innych uczniów bez względu na wartości, którymi się kierują oni sami oraz ich rodzice. *Ratio legis* takiego rozwiązania prawnego jest umożliwienie właściwego rozwoju dzieci i młodzieży – przepisy Konwencji „nie gwarantują rodzicom absolutnego prawa do zapewnienia edukacji dzieci zgodnie z ich przekonaniem, ale prawo do poszanowania tych przekonań”³⁶⁵. Zagadnienia rozpowszechniane w placówkach oświaty mogą zostać określone przez organy państwa, zaś rodzice, aby prowadzenie procesu nauczania nie stało się niemożliwe, nie mogą się temu sprzeciwić. ETPC na przestrzeni lat w wydawanych wyrokach

³⁶¹ Por. J. FALSKI, *Prawo do nauki a prawo rodziców...*, s. 151.

³⁶² Por. *Tamże*, s. 155.

³⁶³ Por. Leyla Şahin v. Turcja - wyrok ETPC z dnia 10 listopada 2005 r., skarga nr 44774/98.

³⁶⁴ Por. Wyrok Wielkiej Izby z dnia 10 listopada 2005 r. w sprawie Leyla Sahin v. Turcja (§ 137), M.A. NOWICKI, *Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu – przegląd orzecznictwa* (październik-grudzień 2005), Palestra 2006 nr 3-4, s. 179.

³⁶⁵ Por. Wyrok ETPC z 7 grudnia 1976 r., 5095/71, Kjeldsen....

nieustannie podkreśla, że Konwencja w żaden sposób nie ogranicza jednak praw rodziców do edukacji religijnej czy filozoficznej swoich dzieci, pod warunkiem niedyskryminacji i odstąpienia od szkalowania oraz nawoływania do nienawiści w stosunku do wyznawców innych religii³⁶⁶.

Inaczej wygląda stanowisko ETPC w kwestii „obligatoryjnych przedmiotów katechizujących”. W dwóch istotnych wyrokach tj. *Folgero i inni v. Norwegia*³⁶⁷ (odmowa wypisania dzieci z zajęć religijnych pod nazwą „Chrześcijaństwo, religia i filozofia”) oraz *Hasan i Eylem Zengin v. Turcja*³⁶⁸ (dotyczący braku możliwości zwolnienia z zajęć „Kultury religijnej i wiedzy moralnej”, prowadzonych z perspektywy Islamu sunnickiego, dziecka z rodziny Alawitów tj. wyznawców odłamu Islamu). ETPC uznał, iż państwa-strony Konwencji nie mogą wprowadzać obowiązkowych przedmiotów, których celem jest pogłębienie takiej czy innej wiary. Owszem, państwa mogą realizować zajęcia religijne związane wyłącznie z głównymi, światowymi religiami np. chrześcijaństwem czy islamem sunnickim, ale nie mogą być to zajęcia obowiązkowe dla wszystkich uczniów bez względu na wyznawaną religię. Zdaniem ETPC w obu wyżej wymienionych sprawach doszło do złamania praw podmiotowych rodziców. Wyrok uzasadniono przepisami zawartymi w art. 2 Protokołu nr 1, na zajęciach bowiem konieczny był udział w modlitwach, śpiewach pochwalnych oraz innych tego rodzaju praktykach religijnych.

Podsumowując orzecznictwo ETPC, należy wskazać brak konsekwencji w wydawanych przez ten organ wyrokach. Z jednej strony według Trybunału nauka religii innej niż religia rodziny, z której wywodzi się dziecko nie może być obligatoryjna w placówkach oświatowych. Stan taki narusza bowiem przepisy Konwencji dotyczące prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z ich wyznaniem. Jednak, kiedy przedmiotem skargi są zajęcia edukujące w temacie seksualności to Trybunał nie widzi możliwości naruszenia praw rodziców twierdząc, że zajęcia te mają wyłącznie charakter informacyjny. Jak wspomniałem wyżej nawet zjawiska obiektywne mogą być przedstawione w sposób narzucający dziecku pewien określony sposób myślenia i postrzegania rzeczywistości. Jeżeli uznaje się, że rodzic ma prawo do zapisania i wypisania dziecka z zajęć religijnych, argumentując to odmiennym wyznaniem, to powinno się stosować rozwiązania analogiczne w kwestii omawianych zajęć edukacji seksualnej. Poruszane na nich tematy mogą bowiem również stać w sprzeczności z wyznawaną

³⁶⁶ Por. *Folgero i inni v. Norwegia* - wyrok ETPC z dnia 29 czerwca 2007 r., skarga nr 15472/02 (§ 89) *Hasan i Eylem Zengin v. Turcja* - wyrok ETPC z dnia 9 października 2007 r., skarga nr 1448/04, (§ 59).

³⁶⁷ Por. *Folgero i inni v. Norwegia*...

³⁶⁸ Por. *Hasan i Eylem Zengin v. Turcja*...

religią czy filozofią. Faktem jest, że prawo do wychowania dzieci w zgodzie z własnymi przekonaniami zawarte w art. 2 Protokołu nr 1 nie ma charakteru absolutnego i nie może stanowić alternatywy rozłącznej z prawem dziecka do nauki. Fundamentalnym powinna być jednak odpowiedź na pytanie: gdzie kończy się obiektywna nauka, a zaczyna indoktrynacja? Nie sposób jednak udzielić w tej kwestii jednoznacznej odpowiedzi. Jeżeli uznamy, że obligatoryjne mogą być jedynie zajęcia „naukowe” to, aby chronić prawo rodziców powinno być dozwolone każdorazowo zwolnienie dziecka z zajęć w sytuacji, gdy wiedza przekazywana jest w sposób zideologizowany.

4. Prawo rodziców do wychowania dzieci według orzecznictwa amerykańskiego

Analizując prawa przysługujące rodzicom do określania treści przekazywanych ich dzieciom w placówkach oświaty należy także zwrócić uwagę na orzecznictwo amerykańskie. USA to kraj, który stał się miejscem wielu batalii sądowych pomiędzy rodzicami, a władzami stanowymi reprezentującymi systemem edukacji. Wspomniany konflikt toczy się najczęściej o skierowane do dzieci i młodzieży zajęcia o nazwie „*sex education*”. Z uwagi na federalny charakter USA, podstawa programowa edukacji seksualnej i obligatoryjność przedmiotu różnią się ze względu na stan, w którym odbywają się zajęcia. Dodatkowo judykatura w obowiązującym na terenach Stanów Zjednoczonych systemie prawa precedensowego działa zgoła odmiennie od tej, którą znamy z praktyki europejskiej, działającej na fundamentach systemu kontynentalnego. Analiza zawartego w tytule problemu oparta więc być musi na wybranych wyrokach, które często różnią się między sobą w przyjętej linii orzecniczej.

Konieczne jest choćby krótkie wprowadzenie obrazujące przyczynę wielkiego oburzenia w przedmiocie „*sex education*”. Faktem jest, że wizja amerykańskiej edukacji seksualnej zmieniała się na przestrzeni lat. Początkowo tematem były tradycyjne wartości rodzinne, a stosunki płciowe poruszane były jedynie w ograniczonym zakresie. Na początku lat 70-tych XX wieku pod wpływem coraz to odważniejszych ideologii dotyczących seksualności (np. ruchy hippisowskie) zakres wiadomości przekazywanych przez edukatorów na edukacji seksualnej zaczął zmierzać w kierunku liberalizacji treści dotyczących stosunków płciowych i w takiej postaci istnieje do czasów obecnych³⁶⁹. Uczniowie byli nakłaniani do „łamania konwenansów” i dokonywania własnych wyborów moralnych, niekoniecznie zgodnych z tymi przekazywanymi przez rodziców. Rodzice i opiekunowie czując, że nauczanie na wyżej wspomnianym przedmiocie odbiega od pierwotnych założeń decydowali się interweniować. Wnoszono skargi do sądów między innymi o zniesienie obligatoryjnych zajęć edukacji

³⁶⁹ Por. N. DITTERSDORF, *Public school sex education: Does it violate parents' rights?* N.Y.U. Review of Law & Social Change, vol. 12 (1983-84) 3, s. 591-616.

seksualnej z programu nauczania lub ubiegano się o prawo do wypisania dzieci z konkretnych zajęć. Skarżący powoływali się na artykuł 12 ust. 4 Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka³⁷⁰, który stanowi: „Rodzice lub opiekunowie, w zależności od przypadku, mają prawo do zapewnienia swym dzieciom lub podopiecznym wychowania religijnego i moralnego, które jest zgodne z ich własnymi przekonaniami”. USA jednak nigdy nie ratyfikowało powyższego aktu prawnego więc nie ma on mocy wiążącej, a w Konstytucji Stanów Zjednoczonych nie ma wyrażonego *expressis verbis* analogicznego prawa. Kwestię tę można jedynie wyinterpretować z I Poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych. Rodzice w swojej argumentacji podnoszą, że nazbyt liberalne podejście do seksualności jest niezgodne z ich tradycyjnymi poglądami i nie chcą, aby ich potomstwo pozostawało pod wpływem nauczania o ideologiach niezgodnych z ich sumieniem i moralnością. Przechodząc do orzecznictwa, jeden z pierwszych wyroków wydanych w tej materii dotyczył sprawy *Medeiros v. Kiyosaki*³⁷¹, gdzie rodzice uczniów klas V i VI wnieśli o wycofanie z zajęć edukacji seksualnej serii filmów, ich zdaniem nieodpowiednich dla ich dzieci. Hawajski Sąd Najwyższy wykazał się ignorancją w stosunku do praw rodzicielskich. W uzasadnieniu do swojego wyroku wskazał, że nie widzi związku edukacji seksualnej z prawem rodziców do kontrolowania treści przekazywanych ich dzieciom. Uznano, że nie zostały naruszone prawa do wychowania i kształtowania potomstwa. Nie wyodrębniono bowiem osobnego przepisu w Konstytucji USA przyznającego owe prawo rodzicom. W uzasadnieniu można również przeczytać, iż skład orzekający twierdzi, że jeżeli nawet wyżej wspomniane prawo do rodzicielstwa istniałoby w Konstytucji to i tak „sex education” nie naruszałoby go. Swoje stanowisko argumentuje tym, że rodzice mogliby wypisać dziecko z zajęć po przedstawieniu pisemnego usprawiedliwienia. W tej sytuacji nie chodzi jednak o edukację seksualną jako całość, lecz o konkretną serię filmów. Rodzice wypisując dziecko z „sex education” co prawda chronią go od niepożądanego wpływu filmu na psychikę, ale zarazem pozbawiają go możliwości zdobycia innych podstawowych informacji znajdujących się w podstawie programowej przedmiotu.

Istotnym wyrokiem w badanej materii jest także sentencja Sądu Najwyższego stanu Wisconsin w sprawie *Wisconsin v Yoder*³⁷². Władze stanowe na mocy prawa Wisconsin oskarżyły Jonasa Yoder i Wallace Miller – członków Kościoła Amiszów Starego Porządku, oraz Adina Yutzy - członka Konserwatywnego Kościoła Mennonitów Amiszów o złamanie przepisów nakazujących posłanie do szkół publicznych dzieci przed ukończeniem 16 roku

³⁷⁰ Por. Organizacja Państw Amerykańskich. (1969), Amerykańska Konwencja Praw Człowieka.

³⁷¹ Por. *Medeiros v. Kiyosaki*, 52 Hawaii 436, 478 P.2d 314 (1970).

³⁷² Por. *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205 (1972).

życia. Wyżej wspomniana trójka rodziców w swojej argumentacji wskazuje, że uczestnictwo dzieci w zajęciach szkolnych jest niezgodne z ich prawem do wychowania. Zdaniem pozwanych rodziców, im dłużej dzieci pozostają w środowisku szkolnym, tym bardziej oddalają się od wiary ojców, a niezgodny z ich religią jest już sam fakt uczęszczania do szkoły średniej. Skład orzekający musiał odpowiedzieć na pytanie czy nakaz posyłania do szkół publicznych dzieci do 16 roku życia narusza prawo zawarte w I Poprawce do Konstytucji USA. Trybunał orzekł, że interes jednostki w swobodnym praktykowaniu religii zgodnie z I Poprawką przeważa nad interesem państwa w zmuszaniu rodziców do posyłania dzieci do szkół. W opinii większości skład orzekający w tej sprawie stwierdził, że wartości i programy szkoły średniej pozostają w konflikcie z podstawowym sposobem życia narzuconym przez religię Amiszów i że dodatkowy rok lub dwa lata nauki w szkole średniej nie przyniosłby korzyści z edukacji publicznej, a mogłyby zmienić nieodwracalnie sposób postrzegania świata i własnej religii przez dziecko. Wydaje się, że racją wydania takiego a nie innego wyroku jest dobro dziecka. Przymuszając dziecko do edukacji nie można mieć pewności, że będzie to dla niego obiektywnie lepsze niż pozostanie w domu rodzinnym pod opieką rodziców. Pewne byłoby natomiast złamanie prawa rodziców do autonomii w określeniu zasad, którymi chcą kierować się przy wychowaniu dzieci. Czy w tym i podobnych przypadkach zawsze należy nadać prymat prawu rodziców względem interesów państwa? Wydaje się oczywiste, że należy udzielić odpowiedzi przeczącej. Wyroki winny cechować się poszanowaniem praw rodziców oraz wyjątkową dbałością o dobro dziecka, które z drugiej strony nie może być pozbawione szansy na prawidłowy rozwój intelektualny. Sentencje sądów nie mogą przechylać szali na żadną ze stron tj. państwa czy rodziców, gdyż nie można być pewnym ponad wszelką wątpliwość co dla dziecka będzie lepsze w swoich skutkach. Dla młodego człowieka równie dobrym może być praca w gospodarstwie obok swoich rodziców jak i zdobywanie wiedzy w gronie rówieśników.

Podsumowanie i postulaty *de lege ferenda*

Gdzie w placówkach oświaty należy postawić granice prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem? Jest to pytanie trudne, a dodatkowo nie sposób znaleźć na nie niebudzącej wątpliwości odpowiedzi. Rodzice powinni mieć tak wiele autonomii w wychowaniu, aby zaszczerpić w dziecku bliskie im ideologie. Jednocześnie zakres ich praw związanych z wychowaniem nie może szkodzić dobru dziecka. Gdzie leży jednak i czym jest dobro dziecka? Biorąc pod uwagę wielość religii czy filozofii oraz mnogość czynników, które mogą stać na przeszkodzie w wychowaniu dziecka w zgodzie z wspomnianymi przekonaniem nie sposób odpowiedzieć jednoznacznie. Jak wspomniałem wyżej, każdy przypadek wymaga osobnej analizy, aby w jak najmniejszym stopniu ingerować w prawa rodziców. Na pierwszym

miejsu każdorazowo należy, wszakże stawiać dobro dziecka, podkreślając jego niezwykle istotne prawo do edukacji. W sytuacji spornej pomiędzy prawem rodziców, a interesem państwa realizowanym w placówkach oświaty ostateczna decyzja powinna należeć do rodziców. Argumentem *de lege ferenda* jest przyjęcie domniemania, że to właśnie ojciec i matka chcą jak najlepszego wychowania i wykształcenia dla swoich dzieci. W związku z tym należy najpełniej realizować ich decyzje dotyczące własnego potomstwa. Kiedy rodzice w oczywisty sposób działają na szkodę dziecka lub wręcz godzą w jego dobra, należałoby odebrać im władztwo prawne nad nim. Dodatkowym postulatem nasuwającym się po przeprowadzeniu analizy jest to, że podstawowym standardem we wszystkich środowiskach, a zwłaszcza placówkach oświatowych powinna być równość wobec wszystkich oraz zakaz dyskryminacji grup wyznaniowych czy filozoficznych. Osoby pracujące w placówkach oświatowych winny zachować pełen obiektywizm i neutralność, a tym samym nie antagonizować nikogo ze względu na różnice w przekonaniach. Równocześnie zachowując prawo rodziców do określania zakresu treści poruszanych na zajęciach powinno się umożliwić dzieciom zdobywanie wiedzy elementarnej, potrzebnej do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.

Streszczenie w języku angielskim:

The article addresses the issue of the normative basis of parents' right to raise children. The author positions parents' rights in the Polish legal system and presents them against the background of the case law of the European Court of Human Rights and American courts. The problem of the scope of parental authority is examined in the context of the content transmitted to children in educational institutions, among others, on the example of sex education classes. The author formulates *de lege ferenda* postulates and tries to determine the limits of parents' right to autonomy in raising children.

Tytuł po angielsku:

Parent's right to raise children in accordance with their own beliefs in schools and educational institutions.

Streszczenie:

Artykuł porusza kwestię podstawy normatywnej prawa rodziców do wychowania dzieci. Autor pozycjonuje prawa rodziców w polskim porządku prawnym oraz ukazuje je na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz sądów amerykańskich. Badany jest problem zakresu władzy rodzicielskiej w kontekście treści przekazywanych dzieciom w placówkach oświaty między innymi na przykładzie zajęć z tematyki *sex education*. Autor formułuje

postulaty *de lege ferenda* oraz stara się wyznaczyć granice prawa rodziców do autonomii w wychowaniu dzieci.

Słowa kluczowe:

dzieci, wychowanie, prawa rodziców, *sex education*, władza rodzicielska.
children, upbringing, parents' rights, *sex education*, parental authority.

Nota o autorze:

Kamil Mruk – ur. 2003 r. w Tarnowie. Student prawa Uniwersytetu Rzeszowskiego. Członek The European Law Students Association Rzeszów. Autor wielu referatów wygłoszonych na seminariach oraz konferencjach naukowych, w tym między innymi: „Sztuczna inteligencja wyzwania legislacyjne” podczas Seminarium organizowanego w ramach Akademii Prawa Własności Intelektualnej w Rzeszowie, „Identyfikacja dawców gamet w związku ze stosowaniem metod medycznie wspomaganey prokreacji – ujęcie komparatystyczne” podczas III Forum Prawa Rodzinnego w Rzeszowie. Aktywny członek kół naukowych oraz konsultant Uniwersyteckiej Poradni Prawnej działającej przy Instytucie Nauk Prawnych Uniwersytetu Rzeszowskiego. Laureat XXVI edycji Lokalnego Konkursu Krasomówczego w Rzeszowie oraz konkursów przedmiotowych z zakresu znajomości prawa.

Bibliografia:

DITTERSDORF N., *Public school sex education: Does it violate parents' rights?* N.Y.U. Review of Law & Social Change, vol. 12 (1983-84) 3, s. 591-616.

FALSKI J., *Prawo do nauki a prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich przekonaniami w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Studia z Prawa Wyznaniowego 17 (2014), s. 151-172

FLORCZAK-WĄTOR M., *Komentarz do art. 48*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. TULEJA P., Warszawa 2023.

Folgerø i inni v. Norwegii - wyrok ETPC z dnia 29 czerwca 2007 r., skarga nr 15472/02.

Hasan i Eylem Zengin v. Turcja - wyrok ETPC z dnia 9 października 2007 r., skarga nr 1448/04.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz. U. UE. C. z 2007 r. Nr 303, str. 1 z późn. zm.).

Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen v. Dania - Wyrok ETPC z dnia 7 grudnia 1976 r., 5095/71.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki z 17 września 1787 r.

Konwencja w Sprawie Zwalczania Dyskryminacji w Dziedzinie Oświaty sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r., art. 5 ust. 1 pkt. B (Dz.U. 1964 nr 40 poz. 268).

Leyla Şahin v. Turcja - wyrok ETPC z dnia 10 listopada 2005 r., skarga nr 44774/98.

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 169).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167).

NOWICKI M.A. *Komentarz do Protokołu Nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, w: *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, wyd. VIII, Warszawa 2021.

NOWICKI M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu – przegląd orzecznictwa* (październik-grudzień 2005), Palestra 2006, s. 177-184.

Organizacja Państw Amerykańskich. (1969), Amerykańska Konwencja Praw Człowieka.

OŻÓG M., *Dyskryminacja w realizacji prawa rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami*, w: *Prawna ochrona wolności sumienia i religii. Stan de lege lata oraz postulaty de lege ferenda*, red. SOBCZYK P., 43-90. Warszawa 2020.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie ogólne ONZ rezolucją 217/III A w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu, art. 26 ust. 3.(Dz.U.1989 nr 29 poz. 155).

Protokół Nr 1 i Nr 4 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. oraz sporządzony w Strasburgu dnia 16 września 1963 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/1 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U.2024.737).

Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. (Dz.U. z 1921 r. nr 44, poz. 267).

Wyrok TK z 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08, OTK-A 2011, nr 3.

Wyrok w sprawie *Medeiros v. Kiyosaki*, 52 Hawaii 436, 478 P.2d 314 (1970).

Wyrok w sprawie *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205 (1972).

Wyrok Wielkiej Izby z dnia 10 listopada 2005 r. w sprawie *Leyla Sahin v. Turcja*.

ks. mgr Michał Kacprzyk

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8399-807X>

e-mail: michal.kacprzyk1@gmail.com

Statut Papieskich Dziel Misyjnych jako podstawa prawna wyróżnionej działalności misyjnej Kościoła katolickiego

Treść: Wstęp. 1. Misyjne nauczanie papieskie XX i XXI wieku jako tło obecnego statutu Papieskich Dziel Misyjnych. 2. Papieskie Działa Misyjne instrumentem szczególnej misyjnej troski. 3. Normy prawne statutu PDM. Podsumowanie

Wstęp

Nie sposób mówić o rzeczywistości jaką jest Kościół bez podkreślenia jej misyjnego wymiaru. Działalność misyjna należy bowiem do istoty tej wspólnoty, chcianej i założonej przez samego Chrystusa. Dlatego też niniejsze opracowanie ma za zadanie ujęcie w sposób syntetyczny tej kwestii, patrząc na nią przez pryzmat Papieskich Dziel Misyjnych i statutu jakimi się one rządzą. Działa te niejako nadają kierunek, wskazują szczególne cele w działalności misyjnej, obejmując swym zasięgiem cały świat oraz skupiając swoją troskę na młodych i ubogich kościołach partykularnych.

Obecnie obowiązujący statut Papieskich Dziel Misyjnych nie tylko zawiera w sobie normy prawne jakimi rządzi się ta organizacja, lecz przybliża kontekst historyczny ich powstania, czy objaśnia czym są w swej istocie. Sygnalizuje również najważniejsze wydarzenia dotyczące papieskiego nauczania o misjach, wyznaczające priorytetowe dla nich cele.

1. Misyjne nauczanie papieskie XX i XXI wieku jako tło obecnego statutu Papieskich Dziel Misyjnych

Sprawa głoszenia Ewangelii nie wypływa z refleksji Kościoła, lecz posiada swój fundament w nakazie samego Chrystusa, który znajdujemy w wydarzeniu Wniebowstąpienia. To na słowach Zbawiciela: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28, 19-20) polega Kościół posyłając w ciągu stuleci kolejne pokolenia heroldów Bożego słowa.

Tę prawdę o Kościele jako rzeczywistości misyjnej przypomniał światu Sobór Watykański II³⁷³, a następnie czynili to kolejni papieże przełomu tysiącleci. Niemniej jednak sprawa misyjnej działalności Kościoła pojawiała się w nauczaniu papieży XX wieku już wcześniej. Za misyjną *Magna Charta* XX stulecia śmiało można uznać encyklikę *Maximum Illud* autorstwa papieża Benedykta XV z 30 listopada 1919 roku. W dokumencie tym papież wzywa wszystkich wiernych do jak największego wysiłku na rzecz rozszerzania Królestwa Bożego, zwłaszcza na terenach misyjnych. I chociaż największa odpowiedzialność spoczywa w tym względzie na tych, którzy kierują kościołami partykularnymi, papież wyraża swą troskę także o ciężko pracujących na „niwie Pańskiej” misjonarzy i wszystkich ochrzczonych³⁷⁴. Stanowisko przedstawione przez papieża Benedykta XV obejmowało również uświadomienie potrzeby kształcenia duchowieństwa z rodzimych krajów, czy przeciwstawianie się nacjonalizmowi. Mimo, iż dokument ten powstał przeszło wiek temu, nie traci on ze swej aktualności, ukazując problemy z którymi również dziś można spotkać się w krajach misyjnych³⁷⁵.

Sprawę misji podjął jego następca, papież Pius XI, który już w pierwszym roku swego pontyfikatu w liście apostolskim *motu proprio Romanorum Pontificum* z dnia 3 maja 1922 roku, przypomniał wykładnię zawartą w *Maximum Illud*, a także podkreślił znaczenie powstałego w 1822 r. Dzieła Rozkrzewiania Wiary, które wraz z Dziełem św. Piota Apostoła i Dziełem Dzieciństwa Misyjnego od tego momentu działać miały pod bezpośrednią kuratelą Stolicy Apostolskiej. Moment ten dał początek dziś znanym Papieskim Dziełom Misyjnym³⁷⁶. W tym dokumencie Ojciec Święty nadał Dziełom pierwszy statut, na mocy którego stawały się one organizacją troszczącą się o misje z mandatu papieskiego.

Niedługo potem, gdyż już 1926 roku ten sam papież wydaje kolejny dokument zatytułowany *Rerum Ecclesiae*, dotyczący misyjnej działalności Kościoła, wskazując jak wielki wpływ na głoszenie Ewangelii ma erygowanie i prowadzenie seminariów na terenach misyjnych. Podkreślił przy tym, że cały Kościół musi dokładać wszelkich starań, aby poziom wykształcenia duchowieństwa na tych obszarach nie ustępował w niczym wykształceniu

³⁷³ Por. SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o działalności misyjnej Kościoła Ad gentes divinitus*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002², punkt 2.

³⁷⁴ Por. BENEDICTUS XV, *Maximum Illud*, 30.11.1919, AAS 11 (1919), s. 442-446.

³⁷⁵ Por. S. BEVANS, *Maximum Illud: challenges then, challenges for the Church today*, w: *Maximum Illud. La missione tra storia e attualità*, red. B. LOBO, I. MORALI, R. PINTO, Roma 2020, s. 129-152.

³⁷⁶ Por. PIUS XI, *Romanorum Pontificum*, 03.05.1922, AAS 14 (1922), s. 321-326.

duchowieństwa w Europie. Zaakcentował również potrzebę znajomości języków lokalnych oraz formację katechetyczną³⁷⁷.

Mimo wielu konfliktów zbrojnych także tych na skalę światową misyjne zaangażowanie Stolicy Apostolskiej nie osłabło. Dał temu wyraz papież Pius XII, który w dokumencie zatytułowanym *Evangelii praecones* z dnia 2 czerwca 1951 roku (czyli w 25. rocznicę wydania encykliki *Rerum Ecclesiae*) przedstawił owoce dotychczasowej pracy misyjnej całego Kościoła. Dostrzegł, iż dokonuje się to dzięki ciężkiej, wytrwałej i gorliwej pracy misjonarzy posłanych przez Kościół. W tym dokumencie wskazał także, iż świadectwo życia chrześcijańskiego ludzi świeckich, tak starszych jak i młodzieży, czy dzieci posiada wielką wartość. Mówi również jak ważna na terenach misyjnych jest szeroko pojęta promocja ludzka³⁷⁸.

Natomiast w encyklice *Fidei donum* z 21 kwietnia 1957 roku tenże papież, pochylając się nad kondycją Kościoła katolickiego na kontynencie afrykańskim przypomniał światu, iż rozwijająca się struktura tamtejszych kościołów partykularnych oraz wzrastająca liczba wiernych domaga się od wszystkich katolików tym większej modlitwy i wdzięczności Bogu za posługę misjonarzy na afrykańskiej ziemi. Pius XII podkreślił wkład jaki w sprawę głoszenia Ewangelii i utwierdzenia katolickiej wiary w Afryce mają Papieskie Dzieła Misyjne, w sposób szczególny zaś Papieskie Dzieło św. Piotra Apostoła oraz Papieska Unia Misyjna. Sednem dokumentu jest papieskie pragnienie, aby szeregi misjonarzy tworzyli nie tylko kapłani zakonni, lecz również diecezjalni. Dlatego też od tego momentu duchownych diecezjalnych posługujących na misjach nazywa się fideidonistami³⁷⁹.

Dotychczasową refleksję dotyczącą spraw misji zebrał w *Dekrecie o misyjnej działalności Kościoła* w jedno Sobór Watykański II. Przypomniał przez to, iż kwestia ta nie jest poboczną, lecz przynależy do istoty wspólnoty jaką jest Kościół. Po raz kolejny w historii misji dostrzegł jak wieloaspektową rzeczywistość tworzą misje. To nie tylko głoszenie Dobrej Nowiny, ale i troska o powołania w krajach misyjnych, modlitwa, promocja ludzka i wsparcie materialne wszystkich inicjatyw³⁸⁰.

Pierwszym, który po Soborze podjął refleksję nad sprawą misyjnej działalności Kościoła był papież Paweł VI. W adhortacji apostolskiej *Evangelii nuntiandi* z 8 grudnia 1975 roku, pogłębiając naukę Soboru Watykańskiego II zauważył, że Kościół bierze swój początek

³⁷⁷ Por. PIUS XI, *Rerum Ecclesiae*, 28.02.1926, AAS 18 (1926), s. 65-83; M. BASAŁAJ, *Misje w nauczaniu papieża Benedykta XV i Piusa XI*, *Annales Missiologici Posnanienses* 16 (2008), s. 63-64.

³⁷⁸ Por. PIUS XII, *Evangelii praecones*, 02.06.1951, AAS 43 (1951), s. 497-518.

³⁷⁹ Por. PIUS XII, *Fidei donum*, 21.04.1957, AAS 49 (1957), s. 225-248.

³⁸⁰ Por. SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o działalności misyjnej...*, s. 433-471.

z głoszenia Ewangelii przez samego Zbawiciela, więc misja ewangelizacyjna Kościoła jest niejako naturalną kontynuacją misji samego Chrystusa, który przyszedł głosić Królestwo Boże. Ponadto papież wyjaśnia, iż Kościół został posłany przez Jezusa, posiada depozyt wiary, którego wiernie strzeże, a głosząc Dobrą Nowinę ewangelizuje w pierwszej kolejności sam siebie³⁸¹.

Następnie temat ten poruszył papież Jan Paweł II, który pisząc encyklikę zatytułowaną *Redemptoris missio* wezwał wszystkich wiernych do gorliwości w dziele misyjnym. Już pierwsze słowa tego dokumentu wskazują na nieustanną aktualność misji. Papież przywołując wydarzenie Soboru wskazał na misyjny wymiar Kościoła. Jednocześnie u schyłku drugiego tysiąclecia stwierdził, że misja jaką Chrystus powierzył Kościołowi, nie została wypełniona. Papież mając przed oczyma wszystkich wiernych zachęcił ich do współpracy i odpowiedzialności za całe misyjne dzieło³⁸². Ta misyjna refleksja znalazła swój oddźwięk w czterokrotnym Zgromadzeniu Synodów Biskupów, czego owocem były posynodalne adhortacje apostolskie dotyczące zagadnień każdego z kontynentów³⁸³.

Obecny pontyfikat również jest nacechowany troską o sprawy misji co znalazło swój wyraz w posynodalnej adhortacji *Evangelii gaudium* z 24 listopada 2013 roku. Papież kończąc Rok Wiary wskazał na potrzebę ewangelizacyjnego zapału i dynamizmu. Odwołując się do nauki Soboru Watykańskiego II podkreślił, iż Kościół to Lud Boży, który ewangelizuje, dlatego też ważną w nim rolę odgrywa homilia, integracja ubogich oraz pokój i dialog³⁸⁴.

Przywołane dokumenty papieży przełomu tysiącleci wskazują na wielką troskę i zaangażowanie w sprawy misji katolickich. Dodać należy, iż wskazywane przez papieży kwestie stanowią w pole do działania właśnie dla Papieskich Dzieł Misyjnych.

2. Papieskie Dzieła Misyjne instrumentem szczególnej misyjnej troski

Już sama ilość przedstawionych powyżej dokumentów świadczy o wadze jaką w oczach kolejnych papieży posiadały kwestie misji. Wytyczając kurs działań w tym obszarze dla całego Kościoła, sukcesywnie ukazywali w jaki sposób działalność ta winna wyglądać. W realizacji zadań przedstawianych przez Stolicę Apostolską szczególne miejsce zajmują Papieskie Dzieła Misyjne.

³⁸¹ Por. PAULUS VI, *Evangelii nuntiandi*, 08.12.1975, AAS 68 (1976), punkt 15.

³⁸² Por. IOANNES PAULUS II, *Redemptoris missio*, 07.12.1990, AAS 83 (1990), punkt 1.

³⁸³ Zob. IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in Africa*, 14.08.1995, AAS 88 (1996), s. 5-82; IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in America*, 22.01.1999, AAS 91 (1999), s. 737-815; IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in Asia*, 06.11.1999, AAS 92 (2000), s. 449-528; IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in Oceania*, 22.11.2001, AAS 94 (2002), s. 361-428; IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in Europa*, 28.06.2003, AAS 95 (2003), s. 649-719. Szerzej na ten temat zob. J. GÓRSKI, *Nowy paradygmat misji. Teologia misji w świetle posynodalnych adhortacji kontynentalnych Jana Pawła II*, Warszawa 2006, s. 81-121.

³⁸⁴ Por. FRANCISCUS, *Evangelii gaudium*, w: AAS 105 (2013), punkt 17.

Misyjna działalność Kościoła katolickiego nabrała zawrotnego tempa w epoce wielkich odkryć geograficznych, zaś w 1622 roku papież powołał do istnienia Świętą Kongregację Rozkrzewiania Wiary, której podlegały terytoria misyjne. Niestety sytuacja geopolityczna w Europie w XVIII wieku sprawiła, iż działalność misyjna Kościoła katolickiego uległa spowolnieniu. Stało się to choćby za sprawą rewolucji francuskiej i następujących po niej czasach napoleońskich. Spowodowana sytuacja doprowadziła do znacznego zmniejszenia funduszy na rzecz misji, co z kolei skutkowało ograniczeniem w działaniach misjonarzy³⁸⁵.

Wskazane problemy Kościół przezwyciężył dzięki wielkiemu zaangażowaniu wiernych, także świeckich, wśród których na uwagę zasługują takie postacie jak: bł. Paulina Jaricot – założycielka Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary, bp Karol August Maria de Forbin-Janson, który powołał do istnienia Papieskie Dzieło Misyjne Dzieci, Joanna Bigard, która wraz ze swoją mamą dały początek Papieskiemu Dziełu św. Piotra Apostoła, a także bł. o. Pawła Manę – założyciela Papieskiej Unii Misyjnej³⁸⁶.

W analizowanym statucie wskazano, iż obecnie znane i istniejące Papieskie Dzieła Misyjne są owocem gorliwości założycieli, dlatego też w pierwszym rzędzie popierają one uczestnictwo wszystkich wiernych Kościoła katolickiego w życiu apostołskim. Ponadto podkreślono, że dziełom tym przysługuje pierwszeństwo we współpracy misyjnej. Realizują one wspólny cel jakim jest promowanie ducha misyjnego wśród Ludu Bożego, ale także wypełniają te, które charakteryzują każde z nich. Dlatego też PDRW podejmuje się formacji katolików, zwłaszcza rodzin w duchu misyjnym oraz zabiega o należyte przeżywanie Światowego Dnia Misyjnego, ustanowionego przez papieża Piusa XI. Natomiast PDPA, wskazując na konieczność formowania personelu misyjnego, a w szczególności kapłanów kładzie nacisk na troskę o seminarzystów żyjących na obszarach misyjnych. PDMD podkreśla, że dzieci są wielką siłą zdolną do przemiany społeczeństw i świata, dlatego też odpowiedzialne jest ono za wszelką pomoc świadczoną najmłodszym. Tymczasem Papieska Unia Misyjna zajmuje się formacją duchowieństwa pod kątem misyjnym oraz dokłada wszelkich starań w wymiarze troski o powołania misyjne i rozmieszczenie duchowieństwa³⁸⁷.

³⁸⁵ Por. A. TREVISIOL, *Profilo storico delle Pontificie Opere Missionarie. Dalle differenti origini all'unione al cammino in comunione*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. V. MOSCA, Città del Vaticano 2012, s. 15-17.

³⁸⁶ Por. *Statut PDM*, w: <https://missio.org.pl/statut-pdm/> (widok z dn. 15.05.2024 r.).nr 9. Dokument jest również dostępny w języku włoskim (CONGREGATIO PRO GENTIUM EVANGELIZATIONE, *Statuto delle Pontificie Opere Missionarie*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. V. MOSCA, Città del Vaticano 2012, s. 105-136), lecz w niniejszej pracy dokonano analizy statutu zamieszczonego na oficjalnej stronie internetowej Papieskich Dzieł Misyjnych w Polsce, ponieważ jest to wersja bardziej aktualna; A. TREVISIOL, *Profilo storico delle Pontificie Opere Missionarie*, 18-36; J. Y. ATTILA, *L'azione missionaria della Chiesa ieri e oggi*, Venezia 2021³, s. 152-153.

³⁸⁷ Por. *Statut PDM*, nr 12-14.

Przywołane dzieła spotkały się z bardzo pozytywną odpowiedzią wiernych, co skutkowało ich błyskawicznym wręcz rozwojem i uzyskaniem charakteru międzynarodowego. Dlatego też w pierwszej połowie XX wieku, wszystkie cztery dzieła otrzymały wyjątkowe wyróżnienie i stały się papieskimi. Oznacza to, że są do szczególnej dyspozycji Ojca Świętego, a poprzez to współpracują z całym Kolegium Biskupów, charakteryzując się przy tym autonomią w działaniu³⁸⁸.

Pochylając się nad zagadnieniem Papieskich Dzieł Misyjnych nie sposób nie dostrzec, iż najwyższy prawodawca niejako wskazał preferowaną przez siebie organizację podejmującą działania na polu misyjnym. Tą organizacją są właśnie Papieskie Dzieła Misyjne, które jako jedyne wśród wszystkich tego typu podmiotów pojawiają się w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Prawodawca przywołuje je w kan. 791 n. 2, przypominając o współpracy na polu misyjnym między tymi dziełami, a biskupem diecezjalnym. Powyższa norma doprecyzowując tę współpracę mówi, iż biskup diecezjalny winien wyznaczyć kapłana odpowiedzialnego za koordynację współpracy i włączania się w inicjatywy misyjne prowadzone przez PDM³⁸⁹. Tego typu twierdzenie podziela również P. Kaleta, zauważając, że wśród inicjatyw misyjnych popieranie Papieskich Dzieł Misyjnych zajmuje pierwsze miejsce³⁹⁰.

3. Normy prawne statutu PDM

Funkcjonowanie Papieskich Dzieł Misyjnych oraz sposoby realizacji wspomnianej współpracy podają normy zawarte w statucie PDM. Znajdują się one w jego ostatniej części i obejmują 70 artykułów.

Obecnie obowiązujący statut Papieskich Dzieł Misyjnych przechodził kilka rewizji, o czym możemy przeczytać w podsumowaniu tego dokumentu³⁹¹. W pierwszej kolejności jednak uwagę zwracają słowa zaczerpnięte z przywołanego już soborowego dokumentu *Ad gentes divinitus*. Statut odwołując się do nauki Soboru Watykańskiego II przypomina, iż PDM są do

³⁸⁸ Por. *Tamże*, nr 15-18.

³⁸⁹ Por. kan. 791 KPK/83: „W poszczególnych diecezjach w celu umacniania współpracy misyjnej: 1° należy popierać powołania misyjne; 2° powinien być wyznaczony kapłan do skutecznego wspierania inicjatyw misyjnych, zwłaszcza Papieskich Dzieł Misyjnych; 3° powinien być organizowany doroczny dzień misyjny; 4° każdego roku należy przekazać odpowiednią ofiarę na rzecz misji za pośrednictwem Stolicy Świętej.”

³⁹⁰ Por. P. KALETA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/1, Poznań 2023, s. 130.

³⁹¹ Por. *Statut PDM*, [podsumowanie]: „Statuty niniejsze, należycie uaktualnione w duchu zarządzeń podjętych przez Jana Pawła II 26 czerwca 1980 r. i podlegające rewizji według tych samych zarządzeń co pięć lat, zostały ratyfikowane i podpisane przez Jego Eminencję kardynała Crescenzo Sepe, prefekta Kongregacji Ewangelizacji Narodów, w Lyonie, 6 maja 2005 r. 11 maja 2016 r. prefekt Kongregacji Ewangelizacji Narodów, Jego Eminencja kard. Fernando Filoni, po uprzednim wysłuchaniu opinii przełożonych KEN oraz członków Komitetu Wykonawczego PDM, wniósł kilka zmian do tekstu głosowanego przez Radę Wyższą PDM w 2015 r. i zatwierdził propozycję adaptacji Statutu *ad experimentum* na trzy lata. 16 stycznia 2017 r. zatwierdził artykuł 41 pod tymi samymi warunkami.”.

dyspozycji Ojca Świętego i Kolegium Biskupów, mając za cel rozbudzanie zapału misyjnego we wszystkich wiernych Kościoła katolickiego oraz prowadząc zbiórki na rzecz misji. Tę prawdę podkreślił także papież Jana Paweł II, który w swojej encyklice *Redemptoris missio* dostrzegł rolę Papieskich Dzieł Misyjnych. Ojciec Święty wskazał, że to właśnie na tej organizacji spoczywa główna odpowiedzialność za ożywianie ducha misyjnego w całym Kościele. Doskonale przypomina o tym choćby coroczny Światowy Dzień Misyjny, opatrzony orędziem samego papieża³⁹².

Pochylając się nad kwestią statutu, należy odnieść się do kan. 94 KPK/83³⁹³ i stwierdzić za R. Sobańskim, iż tego typu dokument wydawany jest w zespołach rzeczy lub osób, które w ramach obowiązującego, nadrzędnego prawa mogą decydować o swoich sprawach wewnętrznych. Kodeks Prawa Kanonicznego wyraźnie nakazuje sporządzenie statutu takim organom jak: konferencja biskupów, rada kapłańska, kapituła, instytut życia konsekrowanego, stowarzyszenie życia apostołskiego, czy stowarzyszenie wiernych. Ponadto w statutach należy określić cel (program, dla którego zespół został powołany do istnienia), konstytucję (zawierającą nazwę, siedzibę, kształt prawny, strukturę, prawa i obowiązki, nabycie, charakter i utratę przynależności), zarząd (skład, sposób powołania i odwołania, zadania zarządu, reprezentowanie na zewnątrz, kontrolę), a także sposób działania (metody i środki, zasięg działania)³⁹⁴.

To zagadnienie pogłębia L. Sabbarese, który w swej refleksji nie ogranicza się do przytoczonego kan. 94 KPK. Wskazuje dodatkowo na kan. 114 § 1³⁹⁵, 117³⁹⁶, 129 § 1³⁹⁷, czy kan. 299 § 3³⁹⁸, by następnie przejść do omówienia struktury całego statutu PDM³⁹⁹.

³⁹² Por. SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o działalności misyjnej Kościoła...*, punkt 38; IOANNES PAULUS II, *Redemptoris missio...*, punkt 1; KONGREGACJA EWANGELIZACJI NARODÓW, *Cooperatio missionalis*, Warszawa 1999, punkt 1-6.

³⁹³ Por. kan. 94 KPK/83: „§ 1. Statuty w sensie właściwym oznaczają zarządzenia wydawane zgodnie z prawem w zespołach osób lub rzeczy, a określające ich cel, ustrój, zarząd i sposoby działania. § 2. Statuty zespołu osób obowiązują tylko osoby będące ich członkami zgodnie z prawem; statuty zespołu rzeczy – tych, którzy nimi kierują. § 3. Te przepisy statutów, które zostały ustanowione i promulgowane mocą władzy ustawodawczej, rządzą się przepisami kanonów o ustawach.”.

³⁹⁴ Por. J. KRUKOWSKI, R. SOBAŃSKI, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1, Poznań 2003, s. 161-162.

³⁹⁵ Por. kan. 114 § 1 KPK/83: „Osoby prawne są ustanawiane albo na mocy samego przepisu prawa, albo przez specjalne przyznanie właściwej władzy, wydane w formie dekretu, jako zespoły osób lub rzeczy, skierowane do celu odpowiadającego misji Kościoła, ale przekraczającego cel poszczególnych jednostek.”.

³⁹⁶ Por. kan. 117 KPK/83: „- Żaden zespół osób lub rzeczy pragnący otrzymać osobowość prawną nie może jej uzyskać bez sprawdzenia jego statutu przez właściwą władzę.”.

³⁹⁷ Por. kan. 129 § 1 KPK/83: „Zdolnymi do władzy rządzenia, która jest w Kościele z ustanowienia Bożego, i która jest również nazywana władzą jurysdykcji, są zgodnie z przepisami prawa ci, którzy otrzymali święcenia.”.

³⁹⁸ Por. kan. 299 § 3 KPK/83: „Nie uznaje się w Kościele żadnego prywatnego stowarzyszenia wiernych, jeżeli jego statut nie został sprawdzony przez właściwą władzę.”.

³⁹⁹ Por. L. SABBARESE, *La legislazione vigente delle Pontificie Opere Missionarie. Gli Statuti e la loro elaborazione*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. V. MOSCA, Città del Vaticano 2012, s. 37-41.

Misyjną działalność Kościoła, postrzeganą z perspektywy zaangażowania wiernych wskazują także kan. 208⁴⁰⁰; 210⁴⁰¹ i 211⁴⁰² KPK/83. Mimo, że czynią to w sposób pośredni, zauważa się jednak, iż realizacja norm posiada również element misyjny. J. Hervada dostrzega, że kan. 208, posiada swoje rozwinięcie w kan. 210 oraz 211 KPK/83, wskazując na równość wszystkich wiernych w chrześcijańskiej godności oraz ich powołanie do świętości i uczestnictwo w apostołstwie⁴⁰³.

Część normatywna statutu w art. 1-22, po raz kolejny przypomina szczegółowe zadania każdego z dzieł. Moduł obejmujący zagadnienia dotyczące zarządzania i administracji stanowi pozostałą część statutu, przy czym dzieli się on na cztery rozdziały złożone kolejno z art.: 23-51; 52-55; 56-66; 67-70⁴⁰⁴.

Przy tej okazji należy zwrócić uwagę na zmiany jakie dokonały się w Kurii Rzymskiej za sprawą Konstytucji Apostolskiej *Praedicate Evangelium*, wydanej przez papieża Franciszka. Dokument ten został promulgowany dnia 19 marca 2022 roku, zaś zmiany jakie ze sobą niósł weszły w życie dnia 5 czerwca tegoż roku. Ojciec Święty poświęcił kwestii reformy Kongregacji Ewangelizacji Narodów art. 53-68, zarządzając by dykasteria ta nosiła nazwę Dykasterii ds. Ewangelizacji. Obecnie składa się ona z dwóch sekcji (sekcja ds. podstawowych zagadnień ewangelizacji oraz sekcja ds. Pierwszej Ewangelizacji i Nowych Kościołów Partykularnych). Dykasteria nie jest kierowana przez kardynała prefekta, lecz przez samego papieża. Pierwsza sekcja zajmuje się choćby opracowywaniem metod i środków skutecznej ewangelizacji w dzisiejszym świecie, zwraca uwagę na pobożność ludową, eryguje sanktuaria międzynarodowe, wspomaga biskupów diecezjalnych w głoszeniu słowa Bożego. Druga sekcja natomiast wspiera dzieło ewangelizacyjne na terenach pierwszej ewangelizacji, co czyni poprzez erygowanie bądź modyfikacje konkretnych struktur kościelnych analogicznie do Dykasterii ds. Biskupów. Organizuje również kursy dla misyjnych ordynariuszy, wspiera młode kościoły partykularne w uzyskaniu niezależności finansowej. Wreszcie zajmuje się sprawami związanymi z wizytą *ad limina Apostolorum*, w odniesieniu do terytoriów misyjnych. W tym kontekście pojawiają się w omawianym dokumencie Papieskie Dzieła Misyjne, będące niejako

⁴⁰⁰ Por. kan. 208 KPK/83: „Z racji odrodzenia w Chrystusie między wszystkimi wiernymi istnieje prawdziwa równość co do godności i działania, na mocy której wszyscy, każdy zgodnie ze swoją pozycją i zadaniem, współpracują w budowaniu Ciała Chrystusowego.”

⁴⁰¹ Por. kan. 210 KPK/83: „Wszyscy wierni, zgodnie ze swoją pozycją, obowiązani są podejmować wysiłki, by prowadzić życie święte, przyczyniać się do wzrostu Kościoła i ustawicznie wspierać rozwój jego świętości.”

⁴⁰² Por. kan. 211 KPK/83: „Wszyscy wierni mają obowiązek i prawo współpracy w tym, aby Boże orędzie zbawienia rozszerzało się coraz bardziej na wszystkich ludzi każdego czasu i całego świata.”

⁴⁰³ Por. J. HERVADA, *Komentarz do kan. 204-231*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. MAJER, Warszawa 2023², s. 166-167.

⁴⁰⁴ Por. *Statut PDM*, art.1-70.

częścią tej sekcji Dykasterii. Kierowanie nimi papież zleca Przewodniczącemu PDM, który jest jednocześnie Sekretarzem Pomocniczym Sekcji ds. Pierwszej Ewangelizacji i Nowych Kościołów Partykularnych⁴⁰⁵.

Dokonując analizy norm prawnych statutu Papieskich Dzieł Misyjnych należy przypomnieć, iż jego ostatnia nowelizacja miała miejsce przed wejściem w życie postanowień konstytucji *Praedicate Evangelium*. Z tej racji obecne są w nim terminy, które stosowano poprzednio, co może powodować swego rodzaju dysonans. Niemniej jednak omawiany statut PDM jest aktualnie obowiązującym aktem prawnym, mimo, że zastosowane w nim nazwy własne mogą nie przystawać do dzisiejszej sytuacji prawnej.

Omawiając kwestię zarządu statut *explicite* stwierdza, iż władzę nad Papieskimi Działami Misyjnymi sprawuje papież, czyniąc to za pośrednictwem dykasterii odpowiedzialnej za terytoria misyjne. Z tej właśnie racji PDM znajduje się w strukturach Dykasterii ds. Ewangelizacji. Zarząd centralny tej organizacji tworzy Komitet Naczelny składający się z:

- przewodniczącego, którym jest kardynał prefekt,
- wiceprzewodniczącego, którym jest sekretarz tejże kongregacji,
- przewodniczącego PDM,
- pięciu biskupów mianowanych przez Kongregację Ewangelizacji Narodów (po jednym z każdego kontynentu) na okres pięciu lat
- pięciu dyrektorów krajowych PDM (po jednym z każdego kontynentu) na okres pięciu lat wybranych przez członków Rady Wyższej z możliwością jednokrotnego przedłużenia kadencji na okres kolejnych 5 lat.

Komitet Naczelny zbiera się raz do roku, jednakże w razie konieczności może być zwoływany częściej. Do jego kompetencji należy zapewnianie jedności i porozumienia między Kongregacją a Papieskimi Działami Misyjnymi, wspieranie i formułowanie wytycznych w zakresie ekonomicznym i duszpasterskim, zatwierdzanie regulaminów wewnętrznych PDM oraz zatwierdzanie bilansu finansowego⁴⁰⁶.

Organem zarządzającym Papieskimi Działami Misyjnymi jest Rada Wyższa złożona z przewodniczącego oraz czterech sekretarzy PDM, kierownika administracji, podsekretarzy: sekcji ds. relacji z państwami Sekretariatu Stanu, Kongregacji ds. Biskupów, Kongregacji

⁴⁰⁵ Por. FRANCESCO, *Praedicate Evangelium*, 19.03.2022, AAS 114 (2022), s. 401-405; M. KACPRZYK, *Reforma struktur Kongregacji Ewangelizacji Narodów według papieża Franciszka*, Nurt SVD 153 (2023) 1, s. 127-130.

⁴⁰⁶ Por. *Statut PDM*, art. 29-32; P. VACCHELLI, V. MOSCA, *La prassi attuale delle Pontificie Opere Missionarie: L'organizzazione di un cammino. Prospettive*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. V. MOSCA, Città del Vaticano 2012, s. 63-64.

Kościółów Wschodnich, a także dyrektorów krajowych PDM. Do ich zadań należy analiza działań, animacja i zbiórka funduszy, decydowanie o sprawiedliwym ich podziale oraz o priorytetach w tej kwestii, ustalanie norm przyznawania subsydiów, prognoza budżetu i bilansów każdego z dzieł, prezentacja zewnętrznego audytora finansowego, rozwiązywanie ewentualnych problemów i proponowanie rozwiązań, ustanawianie doraźnych komisji, prace nad regulaminem wewnętrznym i jego uaktualnianiem⁴⁰⁷.

Analizowany statut w art. 37-41 mówi o kolejnych gremiach dotyczących administracji i zarządu PDM. Chodzi tu o Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne, Komitet Wykonawczy oraz Radę Finansów. Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne zbiera się raz do roku, a jego obradami kieruje przewodniczący PDM. Zebranie to składa się z dwóch części (duszpasterskiej i administracyjnej), w których podejmowane są decyzje dotyczące kwestii organizacyjnych, teologicznych i finansowych. Komitet Wykonawczy jest ustanawiany w ramach funkcjonowania Rady Wyższej i złożony jest z przewodniczącego PDM, sekretarzy generalnych każdego z dzieł oraz kierownika administracji. Zbiera się on przynajmniej co dwa miesiące i rządzi się swoim regulaminem. Zapewnia on wdrożenie wytycznych Komitetu Naczelnego i Rady Wyższej, organizuje zgromadzenia PDM, czuwa nad pracami dyrekcji krajowych PDM, koordynuje prace dotyczące podziału subsydiów, ocenia zarządzanie każdego z dzieł pod kątem finansowym. Rada Finansów natomiast jest organem doradczym Papieskich Dzieł Misyjnych. Składa się z co najmniej pięciu dyrektorów krajowych wybieranych przez Radę Wyższą i zatwierdzonych przez Komitet Naczelny na okres trzech lat. Radą Finansów kieruje przewodniczący PDM i podobnie jak Komitet Wykonawczy, posiada ona własny regulamin. Zbiera się ona przynajmniej co sześć miesięcy, aby zbadać operacje finansowe i administracyjne PDM oraz sformułować zalecenia dotyczące finansów⁴⁰⁸.

Kolejne artykuły przedstawiają kompetencje przewodniczącego PDM, sekretarzy generalnych i administracji wraz z jej kierownikiem. Przewodniczący Papieskich Dzieł Misyjnych jest mianowany przez papieża, a w zakres jego kompetencji wchodzi: reprezentowanie PDM, przewodniczenie Zgromadzeniom, koordynacja prac, wspieranie dyrekcji krajowych. Każdy z czterech sekretarzy generalnych jest odpowiedzialny za: funkcjonowanie swojego sekretariatu międzynarodowego, przedstawianie Radzie Wyższej subsydiów na różne projekty oraz przedkładanie corocznego sprawozdania z działalności w tym finansowego. Ponadto PDM posiada Biuro Administracji na czele którego stoi kierownik, mianowany *ad quinquennium* przez prefekta Kongregacji Ewangelizacji Narodów. Monitoruje

⁴⁰⁷ Por. *Statut PDM*, art. 33-36.

⁴⁰⁸ Por. *Tamże*, art. 37-41.

on kwestie finansowe sekretariatów dzieł, Rady Wyższej i Komitetu Wykonawczego, realizuje decyzje Rady Wyższej dotyczące spraw gospodarczych i finansowych, proponuje wskazania z zakresu księgowości i administracji⁴⁰⁹.

Kolejny dział norm statutowych zebranych w art. 52-55 przedstawia sprawę spotkań o charakterze regionalnym i kontynentalnym, które są konsekwencją biskupiego charakteru Papieskich Dzieł Misyjnych. Dlatego też odpowiadając na potrzebę posiedzeń konferencji biskupów o charakterze regionalnym czy kontynentalnym, Papieskie Dzieła Misyjne włączają się w tego typu obrady i z całych sił je wspierają. W tymże celu zainteresowani dyrektorzy krajowi po uprzednim powiadomieniu przewodniczącego PDM, prefekta Kongregacji Ewangelizacji Narodów oraz sekretarzy generalnych mogą zwoływać tego rodzaju spotkania⁴¹⁰.

Rozdział trzeci obejmuje normy zawarte w art. 56-66, które skupiają się wokół spraw dotyczących dyrekcji krajowej PDM i dyrektora diecezjalnego. Dyrektor krajowy Papieskich Dzieł Misyjnych jest mianowany przez prefekta Kongregacji Ewangelizacji Narodów, po uprzedniej propozycji konferencji biskupów. Listę trzech kandydatów przesyła się do Stolicy Apostolskiej za pośrednictwem przedstawicielstwa Stolicy Apostolskiej. Jego kadencja wynosi pięć lat i może być jednorazowo przedłużona. Dyrektor krajowy jest przedstawicielem PDM wobec konferencji biskupów danego kraju, a w zakres jego kompetencji wchodzi: koordynowanie działań PDM w kraju i działanie w porozumieniu z konferencją biskupów, przewodniczenie Radzie Krajowej PDM, przedstawianie corocznego sprawozdania z funkcjonowania każdego z dzieł i reprezentowanie PDM wobec władz kościelnych i świeckich w danym kraju. Rada Krajowa PDM natomiast jest gremium złożonym z: dyrektora krajowego i sekretarzy krajowych PDM oraz dyrektorów diecezjalnych PDM. Jej zadaniem jest współpraca z komisją przy konferencji biskupów, określanie strategii działań corocznej kampanii misyjnej, przyjęcie i rozpatrzenie bilansu finansowego. Należy podkreślić, iż art. 66 statutu koresponduje z kan. 791 n. 2 KPK, gdzie prawodawca wspomina o kapłanie oddelegowanym w diecezji do spraw współpracy z PDM. Kapłan ten winien być mianowany na pięcioletnią kadencję, którą można ponawiać⁴¹¹.

Ostatni segment norm analizowanego statutu stanowią artykuły dotyczące datków składanych na rzecz Papieskich Dzieł Misyjnych (art. 67-70). Normy wskazują, iż wszystkie ofiary złożone na rzecz PDM tworzą Powszechny Fundusz Solidarności. Środki tworzące ten

⁴⁰⁹ Por. *Tamże*, art. 42-50; P. VACCHELLI, V. MOSCA, *La prassi attuale delle Pontificie Opere...*, s. 67-68.

⁴¹⁰ Por. *Statut PDM*, art. 52-55.

⁴¹¹ Por. *Tamże*, art. 56-66; V. DEL PRETE, *L'animazione missionaria nelle e delle Pontificie Opere Missionarie*, w: *Le Pontificie Opere...*, s. 92.

fundusz w przeważającej większości pochodzą ze składki prowadzonej na całym świecie podczas Światowego Dnia Misyjnego. Podział tychże środków należy do kompetencji sekretariatów międzynarodowych PDM, odliczając kwoty konieczne dla funkcjonowania administracji i działalności na polu animacji misyjnej⁴¹².

Podsumowanie

Omówiony w niniejszym opracowaniu statut Papieskich Dzieł Misyjnych wskazuje na powszechność i rangę działań przez nie prowadzonych. Ponadto dokument ten przywołując historyczne tło powstania Dzieł, ukazał troskę kolejnych papieży o sprawę głoszenia Ewangelii na całym świecie. Statut ten, wypełniając normę kan. 94 KPK określa cel, zarząd oraz sposób funkcjonowania Papieskich Dzieł Misyjnych. Zawarte w nim przepisy odwołują się do dokumentów Soboru Watykańskiego II, prezentując soborową eklezjologię. Ponadto akcentując powszechność Papieskich Dzieł Misyjnych podkreślają, iż mają one wyjątkowe, niejako priorytetowe miejsce w działalności misyjnej, będąc szczególną organizacją w zarządzie papieża. Argument ten potwierdza również Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 791 n. 2, gdzie znajdujemy odwołanie do PDM. Czyniąc w ten sposób najwyższy prawodawca potwierdza status tych dzieł. W całym Kodeksie Prawa Kanonicznego nie wspomina on o jakiegokolwiek organizacji podejmującej się troski o misję, czyniąc wyjątek właśnie w kan. 791 n. 2 w odniesieniu do PDM. Przedstawiony statut został zatwierdzony przez papieża Jana Pawła II w 1980 roku, a następnie przechodził niewielkie modyfikacje, dostosowujące go do ówczesnych potrzeb. Niemniej jednak reforma, którą przyniosła konstytucja apostolska *Preadicate Evangelium* domaga się rewizji statutu i dostosowania go do obecnego kształtu Dykasterii ds. Ewangelizacji, co niewątpliwie pomoże Papieskim Dziełom Misyjnym w prowadzeniu działalności statutowej.

Streszczenie w języku angielskim:

The Statutes of the Pontifical Mission Societies, in accordance with canon 94 of the Code of Canon Law, constitute the document which defines the purpose and nature of their functioning. Approved by Pope John Paul II in 1980, it has been updated several times. Containing a wealth of history concerning the theological reflection of the 20th and 21st century popes on mission, it shows the origins and development of PMS. It also emphasises the universality of the works and their priority character, which is further argued by the reference to the Pontifical Missionary Works in can. 791 n. 2 of the Code of Canon Law. This accounts

⁴¹² Por. *Statut PDM*, art. 67-70.

for their kind of uniqueness and priority in the ministry of preaching the Gospel. In bringing assistance to the young and poor of the particular churches, their structure encompasses the entire universal Church, doing so through the central authorities, the national directors together with the national secretaries of the works and the diocesan directors. In this way, they are able to bring the Gospel and the aid needed to the whole world. The statutes under discussion, however, need to be adapted to the requirements of Pope Francis' reform. The Apostolic Constitution *Praedicate Evangelium*, changing the structures of the Roman Curia, also indirectly affected the Pontifical Mission Societies. Therefore, the updating of the statutes should lead to an even better organisation of the work and thus to an even greater involvement in the missionary activity of the Catholic Church.

Tytuł w języku angielskim:

Statute of the Pontifical Mission Societies as the legal base for the distinctive missionary activity of the Catholic Church

Streszczenie:

Statut Papieskich Dzieł Misyjnych zgodnie z kan. 94 KPK stanowi dokument określający cel i charakter ich funkcjonowania. Zatwierdzony przez papieża Jana Pawła II w 1980 roku, był kilkakrotnie aktualizowany. Zawierając w sobie bogactwo historii dotyczącej refleksji teologicznej papieża XX i XXI wieku na temat misji ukazuje genezę powstania i rozwój PDM. Podkreśla również powszechność dzieł i ich priorytetowy charakter, co dodatkowo argumentuje odniesienie do Papieskich Dzieł Misyjnych w kan. 791 n. 2 KPK. Stanowi to o ich swego rodzaju wyjątkowości i priorytetowym charakterze w posłudze głoszenia Ewangelii. Niosąc pomoc młodym i biednym kościołom partykularnym swoją strukturą obejmują cały Kościół powszechny, czyniąc to poprzez władze centralne, dyrektorów krajowych wraz z krajowymi sekretarzami dzieł oraz dyrektorów diecezjalnych. Dzięki temu są w stanie nieść Dobrą Nowinę oraz potrzebną pomoc na cały świat. Omawiany statut wymaga jednak dostosowania go do wymogów reformy papieża Franciszka. Konstytucja apostolska *Praedicate Evangelium*, zmieniając struktury Kurii Rzymskiej wpłynęła także pośrednio na Papieskie Dzieła Misyjne. Zatem uaktualnienie statutu winno doprowadzić do jeszcze lepszej organizacji pracy, a co za tym idzie do jeszcze większego zaangażowania w misyjną działalność Kościoła katolickiego.

Słowa kluczowe:

Papieskie Dzieła Misyjne, ewangelizacja, statut, działalność misyjna Kościoła

Pontifical Mission Societies, evangelisation, statutes, missionary activity of the Church.

Nota o autorze:

ks. mgr Michał Kacprzyk – ur. w 1991 r., pochodzący z Małogoszcza, magister teologii (KUL 2018 r.), kapłan diecezji kieleckiej, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach, student misjologii oraz prawa kanonicznego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, w latach 2021-2022 sekretarz krajowy Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary oraz Papieskiego Dzieła św. Piotra Apostoła w dyrekcji krajowej Papieskich Dzieł Misyjnych, członek Stowarzyszenia Misjologów Polskich.

Bibliografia:

ATTILA J.Y., *L'azione missionaria della Chiesa ieri e oggi*, Venezia 2021³.

BASAŁAJ M., *Misje w nauczaniu papieży Benedykta XV i Piusa XI*, *Annales Missiologici Posnanienses* 16 (2008), s. 55-68.

BENEDICTUS XV, *Maximum Illud*, 30.11.1919, AAS 11 (1919), s. 440-455.

BEVANS S., *Maximum Illud: challenges then, challenges for the Church today*, w: *Maximum Illud. La missione tra storia e attualità*, red. LOBO B., MORALI I., PINTO R., Gregorian & Biblical Press, Roma 2020, s. 129-152.

CONGREGATIO PRO GENTIUM EVANGELIZATIONE, *Statuto delle Pontificie Opere Missionarie*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. MOSCA V., Città del Vaticano 2012, s. 105-136.

DEL PRETE V., *L'animazione missionaria nelle e delle Pontificie Opere Missionarie*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. MOSCA V., Città del Vaticano 2012, s. 83-93.

FRANCISCUS, *Preadicate Evangelium*, 19.03.2022, AAS 114 (2022), s. 375-455.

FRANCISCUS, *Evangelii gaudium*, 24.11.2013, AAS 105 (2013), 1019-1137.

GÓRSKI J., *Nowy paradygmat misji. Teologia misji w świetle posynodalnych adhortacji kontynentalnych Jana Pawła II*, Missio-Polonia, Warszawa 2006.

HERVADA J., *Komentarz do kan. 204-231*, w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. MAJER P., Warszawa 2023², s. 161-180.

IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in Africa*, 14.06.1995, AAS 88 (1996), s. 5-82.

IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in America*, 22.01.1999, AAS 91 (1999), s. 737-815.

IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in Asia*, 06.11.1999, AAS 92 (2000), s. 449-528.

IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in Europa*, 28.06.2003, AAS 95 (2003), s. 649-719.

IOANNES PAULUS II, *Ecclesia in Oceania*, 20.11.2001, AAS 94 (2002), s. 361-428.

IOANNES PAULUS II, *Redemptoris missio*, 07.12.1990, AAS 83 (1990), s. 249-340.

- KACPRZYK M., *Reforma struktur Kongregacji Ewangelizacji Narodów według papieża Franciszka*, Nurt SVD 153 (2023) 1, s. 124-131.
- KALETA P., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/1, Poznań 2023.
- KONGREGACJA EWANGELIZACJI NARODÓW, *Cooperatio missionalis*, Warszawa 1999.
- PAULUS VI, *Evangelii nuntiandi*, 08.12.1975, AAS 68 (1976), s. 5-76.
- PIUS XI, *Rerum Ecclesiae*, 28.02.1926, AAS 18 (1926), s. 65-83.
- PIUS XI, *Romanorum Pontificum*, 03.05.1922, AAS 14 (1922) s. 321-330.
- PIUS XII, *Evangelii praecones*, 02.06.1951, AAS 43 (1951), s. 497-528.
- PIUS XII, *Fidei donum*, 21.04.1957, AAS 49 (1957), s. 225-248.
- SABBARESE L., *La legislazione vigente delle Pontificie Opere Missionarie. Gli Statuti e la loro elaborazione*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. MOSCA V., Città del Vaticano 2012, s. 37-60.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o działalności misyjnej Kościoła Ad gentes divinitus*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002², s. 433-471.
- Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002².
- Statut Papieskich Dziel Misyjnych*, <https://missio.org.pl/statut-pdm/> (widok z dn. 15.05.2024 r.).
- TREVISIOL A., *Profilo storico delle Pontificie Opere Missionarie. Dalle differentia origini all'unione al cammino in comunione*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. MOSCA V., Città del Vaticano 2012, s. 15-36.
- VACCHELLI P., MOSCA V., *La prassi attuale delle Pontificie Opere Missionarie: L'organizzazione di un cammino. Prosspettive*, w: *Le Pontificie Opere Missionarie. Storia – Legislazione – Prassi*, red. MOSCA V., Città del Vaticano 2012, s. 61-82.